

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Příčiny vítězství římské republiky ve druhé punské válce

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Doležal, Ph.D.

Autor práce: Martin Dragoun

Studijní obor: Historie (jednooborová)

Ročník: 4

2020

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 11. května 2020

.....

Martin Dragoun

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl upřímně poděkovat hlavně svému vedoucímu práce, PhDr. Stanislavu Doležalovi, Ph.D., za veškeré rady, připomínky, trpělivost a čas, který mi věnoval za poslední dva roky, ať už se týkaly této práce, nebo mé studentské vědecké odborné činnosti, jíž jsem se účastnil v letošním roce.

Zároveň s tím děkuji i svým přátelům, přítelkyni a rodině, kteří mne během celého studia podporovali.

Anotace

Cílem práce jsou faktory, které se výrazně podílely na vítězství římské republiky nad Kartágem během druhé punské války (218-201 př. n. l.). Práce sleduje vnitřní vývoj římské politiky v tomto období a také vztah Říma ke spojencům na území Itálie; kromě toho si všímá otázek ekonomických, sociálních a vojenských.

Jádrem práce je položená otázka, jak vůbec Řím mohl uhájit svou holou existenci v době, kdy Hannibal opakovaně porážel římské armády a hrozil dobytím samotného Říma. Klíčový je zde poměr Říma ke svým spojencům a také míra stability římského politického systému. Práce na tyto otázky odpovídá za využití moderní odborné literatury a rozborem dobových zdrojů.

Klíčová slova: římská republika, druhá punská válka, Hannibal

Abstract

This paper deals with the factors that significantly contributed to the victory of the Roman Republic over Carthage during the Second Punic War (218-203 BC). The work follows the internal development of Roman politics in this period and also the relationship of Rome to the allies; it also notes economic, social and military issues.

At the heart of the paper is the question of how Rome could have defended its bare existence at a time when Hannibal repeatedly defeated the Roman armies and threatened to conquer Rome itself. The key factor here is the relationship of Rome to its allies and the degree of stability of the Roman political system. These questions were answered using modern literature and analysis of contemporary sources.

Key words: Roman Republic, The Second Punic War, Hannibal

Obsah

1. Úvod	1
2. Římská ústava a politické úřady během rané a vrcholné fáze římské republiky ...	3
3. Římané a jejich spojenci před druhou punskou válkou v Itálii	11
3.1. Politické uspořádání Apeninského poloostrova	11
3.2. Římské občanství	14
3.3. Římské kolonie a <i>municipia</i> na území Apeninského poloostrova	15
3.4. Vztah Říma ke svým spojencům	17
4. Vztah Říma a spojenců během druhé punské války (218-201 př. n. l.)	19
4.1. Římská armáda doby druhé punské války.....	19
4.2. Podpora Říma od jeho spojenců v Itálii a na Sicílii	20
4.3. Průběh Hannibalova tažení v Itálii a pozice spojenců (218-203 př. n. l.)	25
4.4. Průběh bojů v Hispánii (218-206 př. n. l.)	35
4.5. Závěrečné boje v Africe (204-201 př. n. l.)	39
5. Nezbytné vlastnosti římské společnosti na cestě k vítězství	47
6. Lidské zdroje římské republiky během druhé punské války v Itálii (218-203 př. n. l.) ...	54
7. Závěr	58
8. Seznam použitých pramenů a literatury	60
8.1. Prameny	60
8.2. Literatura	61
9. Přílohy	66

1. Úvod

Pro řeckého historika Polybia, současníka třetí punské války, znamenala válka s Hannibalem začátek období padesáti tří let (od 220 do 167 př. n. l.¹), během nichž se Římanům podařilo ovládnout „*téměř celý obydlený svět, což je zcela ojedinělá událost.*“² Druhá punská válka, která stála na počátku této dobovačné politiky, je proto považována za rozhodující okamžik v historii římské zahraniční expanze. Z regionální mocnosti v Itálii se stala říše, která ovládala celý středomořský svět. Důležitou otázkou tedy zůstává, jakými prostředky se jí podařilo zvítězit nad Hannibalem?

Za prvé je důležitý římský spojenecký systém, který Římané tvořili pomocí aliancí v Itálii, především v Latii, už od vzniku samotné republiky. Tyto aliance, které byly tvořeny spojeneckými smlouvami (lat. *foedus*) uzavírali Římané s okolními státy, aby se ubránili vnějším nepřátelům, například Keltům, případně aby získali podporu při vedení zahraničních válečných kampaní. V době Hannibalovy invaze v roce 218 př. n. l. byl celý poloostrov spojen s Římem sítí aliancí, kolonií nebo kmeny, kterým Římané udělili římské občanství.³ Nejen italské, ale i jiné kmeny byly vázány podmínkami svých aliančních smluv nabídnout podporu v době ohrožení, což Římu umožnilo přístup k obrovským lidským rezervám vojenského a pracovního charakteru, dále hospodářské a politické pomoci. Byly proto ústředním bodem, který rozhodl o výsledku války a tím i jedním z nepostradatelných faktorů této práce. Hannibal si tento vliv uvědomoval, a právě rozklad této římské kontroly Itálie byl nejdůležitější součástí jeho strategie.

Za druhé si je třeba také uvědomit, že Řím se rovněž zapojil do programu kolonizace, která měla významný dopad na demografii Itálie, její urbanizaci, společnost a kulturu v oblastech Apeninského poloostrova.⁴ Kolonie byly založeny na zemi zabrané od poražených nepřátel, avšak byly zde rozdíly ve velikosti a stavu osad. Zpočátku měly za úkol především upevnit římskou vládu v dané oblasti, ale později převzaly i úlohu hospodářsko-sociální.⁵ Všechny kolonie měly úzké spojení s Římem a měly buď latinský nebo římský občanský status. Do mnohých byli přiřčeni římsští občané, aby zde posílili

¹ POLYBIOS I, 1 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 23).

² Tamtéž, s. 23.

³ Kathryn LOMAS, *Rome, Latins, and Italians in the Second Punic War*, in: Dexter HOYOS (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015, s. 340.

⁴ K. LOMAS, *Rome*, s. 342.

⁵ Václav MAREK – Pavel OLIVA – Petr CHARVÁT, *Encyklopedie dějin starověku*, Praha 2008, s. 221.

římský vliv, jiné byly zase vybudovány jako zcela nové osady. Latina byla oficiální jazyk kolonií a kolonisté v nich šířili i některé římské kultury.⁶ V nově vybudovaných koloniích vznikalo stejné městské uspořádání jako v Římě. Míra podpory mohla být v praxi poměrně malá, zejména ve vzdálenějších oblastech od Říma, přesto však dávala existence takovýchto aliancí a kolonií přístup k obrovským zdrojům lidské pracovní síly a potenciální politické podpoře při řešení vojenských konfliktů.

Antické zdroje pro druhou punskou válku v Itálii jsou poměrně široké, avšak mají i své stinné stránky. Nejstarším a zřejmě i nejvíce spolehlivým se zdá být Polybiovo líčení římských dějin. Tento autor žil ve 2. st. př. n. l. a ve svém díle popisoval dějiny od počátku první punské války až po dobytí Kartága (264-144 př. n. l.). Jeho dílo se nám bohužel zachovalo se značnými mezerami. Naopak vyprávění Tita Livie, který žil na přelomu letopočtu, je pro toto období neporušené, a jelikož čerpá z Polybia, patří i on mezi důležité prameny pro toto období. Jeho Dějiny od založení Města mají jako mnohé další antické prameny morální a literární účinek, který je dosti zabarvený a poplatný době svého vzniku, i přesto však měl tento i pozdější autoři přístup k dnes již nedochovaným archivům a záznamům, a proto je důležité ho zmínit. Mezi tyto autory můžeme uvést např. Plútarcha, který je velmi důležitý díky svým životopisům slavných Řeků a Římanů. Dále pak Cornelia Nepota, který zpracoval jak kratičký životopis Hannibala Barky, tak i jeho otce Hamilkara. Appiános ze 2. st. n. l. a jeho Římské dějiny mají také co říct k tomuto období. Jsou dochované i fragmenty Cassia Diona, Dionýsia z Halikarnassu či Diodóra Sicilského. Tato práce však pracuje především s antickými autory, kteří jsou přeloženi v českém jazyce.

V dnešní době se období druhé punské války a obecně dějiny římské republiky těší značné oblibě hlavně v zahraničí. Důležitá jsou pracoviště antických dějin na univerzitě v Sydney kolem profesora Dextera Hoyose, na kanadské McGill University v Montréalu u profesora římských dějin Michaela P. Fronda, nebo v Bruselu na Flemish Free University u profesora antických dějin Paula Erdkampa. Tato jména jsou pouze výběr z celé plejády anglicky píšících historiků.

Naopak u nás je odborná či populárně naučná literatura ohledně druhé punské války poměrně skromná; kromě velmi obecného díla Civilizace starověkého Středomoří od Jana

---

⁶ K. LOMAS, *Rome*, s. 342.

Buriana a Pavla Olivy je k dispozici pouze monografie Jana Buriana Hannibal z roku 1967 či velmi tenká publikace od Františka Knotka Hannibal.

Metodologicky tato práce vychází z důsledné analýzy a interpretace pramenů, jejichž názory a tvrzení komparuje, abychom dostali co nejpřesnější odpověď na otázku ohledně příčin římského vítězství ve druhé punské války (218-201 př. n. l.).

2. Římská ústava a politické úřady během rané a vrcholné fáze římské republiky

Období vrcholné římské republiky, které můžeme vymezit lety 280 až 133 př. n. l., tedy událostmi od vpádu épeirského vládce Pyrrha do Itálie až po agrární reformy, které se snažil prosadit Tiberius Sempronius Gracchus. Tato éra je spojená s politickou stabilitou a rozmachem římské moci ve Středomoří, jež v římských dějinách nemá obdoby. Řecký historik Polybios o této římské expanzi píše: *„Římané si nepodrobili jen nějakou část, nýbrž téměř celý obydlý svět a mají tak rozsáhlou moc, že jí nemohou čelit naši současníci ani naši potomci.“*⁷ Tato moc, o které Polybios hovoří, se opírala o řadu věcí, např. o vysokou úroveň římské armády, která se ve své době řadila k nejlepším, případně o skvělé ekonomické podmínky střední Itálie, ale hlavně, a to je v této části práce nejdůležitější, o fungující a stabilní římskou ústavu, protože právě ústavu Polybios prohlašuje: *„[...] za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu musíme při každé události považovat uspořádání ústavy. Z ní totiž nejen jako z pramene vyvěrají úmysly a záměry činů, nýbrž také dosahují svého naplnění.“*⁸ Římská ústava se od svých sousedů v Řecku či v Kartágu dost lišila, neboť v sobě spojovala tři formy vlády, které *„[...] se všechny podílely na kontrole římské ústavy. [...] Když někdo pozoroval moc konzulů, jevil se mu jako zcela monarchistický a královský, podle moci senátu zase jako aristokratický, a když posuzoval moc lidu, zdálo se mu, že je zřejmě demokratický. Jednotlivé oblasti státní správy byly pod kontrolou každé z těchto forem, a tak tomu je, až na některé úpravy, i nyní.“*⁹ Tento důležitý fakt Polybios zaznamenal v polovině 2. st. př. n. l.,¹⁰ avšak začátek

⁷ POLYBIOS I, 7 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 24).

⁸ POLYBIOS VI, 9 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 15).

⁹ POLYBIOS VI, 11 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 25).

¹⁰ Pavel OLIVA, *Předmluva*, in: POLYBIOS, *Dějiny I*, Praha 2008, s. 12. *„Polybios napsal asi tři čtvrtiny Dějin před rokem 146, ale za svého pobytu v Římě vydal jen čtyři nebo pět knih a text později na některých místech doplňoval a upravoval.“*

vzniku tohoto zvláštního spojení, které se během staletí vyvíjelo, můžeme spatřit v počátku římské republiky, který je tradičně datován roky 510/9 př. n. l.,¹¹ kdy byl z Říma vyhnán bájný poslední král Lucius Tarquinius Superbus. Je nutné zde zmínit, že nešlo o ústavu v dnešním slova smyslu, spíše o dědičná, ústně předávaná pravidla a zvyklosti. K jedné z prvních kodifikací římských zákonů dochází už v polovině 5. st. př. n. l. a to souborem zákonných ustanovení, či spíše souboru právních a zvykových zásad, známých jako zákony XII desek. Ty sepsal sbor deseti decemvirů, lat. *decemviri legibus scribundis*¹² na dřevěné, později dokonce bronzové destičky. Je zajímavé zde zmínit, že během práce na sepsání zákonů, v letech 451 až 449 př. n.l.¹³ měli decemvirové veliké ústavní pravomoci a v podstatě na krátké období řídili římskou politiku.¹⁴ Zákony XII desek obsahovaly nařízení ohledně majetkových záležitostí, např. dědického práva, kde je silně zastoupena role testamentu neboli závěti. Jako další příklad zákona na deskách můžeme uvést nařízení ohledně rodinného práva na desce čtvrté: „SI PATER FILIUM TER VENUM DU[UIT] FILIUS A PATRE LIBER ESTO“¹⁵ neboli „*Jestliže otec třikrát prodá syna, budiž syn od otce osvobozen.*“

Dalším důležitým zákonem, který je nutné zde zmínit, neboť se týká tématu této části práce, je zákon *Lex Villia annalis*. Ten byl zaveden až roku 180 př. n. l.¹⁶ a udával přesné pořadí v zastávání úřadů, ale také minimální věk pro svěřeni politické funkce. To může poukazovat na to, že Římané zkrátka nedodržovali přesné zvykové pořadí nebo tradiční minimální věkovou hranici pro vstup do úřadu. Pořadí, ve kterém vstupovali do úřadů, tyto pomyslné stupínky moci, jež Římané nazývali *cursus honorum* neboli „úřední kariéra“, byly takovéto: nejprve byl úřad kvéstora, následoval aedil, prétor a konzul. Jako úplně poslední pozici můžeme počítat i funkci diktátora, který měl mimořádné politické i vojenské pravomoci, ale ten byl volen jen ve výjimečných situacích. Mimo *cursus honorum* můžeme uvést i úřad cenzora, který mohl zastávat jen bývalý konzul, a

¹¹ V. MAREK - P. OLIVA – P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 401. „*Tradiční datum vzniku republiky (510/509 před Kr.) je nedůvěryhodné (historiografická analogie k ukončení tyranidy v Athénách) a v moderním bádání se uvažuje o roku 472 před Kr. (tj. po porážce Etrusků u Kymé) nebo o roku 450 před Kr. (vydání zákonů XII desek).*“

¹² Lesley ADKINS – Roy A. ADKINS, *Antický Řím*, Praha 2012, s. 46-7; Andrew LINTOTT, *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford 2009, s. 44-5.

¹³ K dataci viz: A. LINTOTT, *The Constitution*, s. 44. Zde se objevuje rozmezí 451-450 př. n. l., neboť v roce 449 př. n. l. údajně zastávali decemvirové svůj úřad nelegálně, viz. LIVIUS III, 51-54 (Dějiny I, Praha 1979, s. 287-292).

¹⁴ LIVIUS III, 32-54 (Dějiny I, Praha 1979, s. 261-292).

¹⁵ Michal SKŘEJPEK, *LEX et IUS. Zákony a právo antického Říma*, Plzeň 2018, s. 27.

¹⁶ Wikipedia: The Free Encyclopedia, s. v. „*Lex Villia Annalis*“ (accessed February 24, 2019), https://en.wikipedia.org/wiki/Lex_Villia_Annalis

plebejský úřad tribuna lidu, který mohl vetovat rozhodnutí senátu. Toto je základní vymezení a výčet nejdůležitějších úřadů v římské republice (viz. Přílohy, tabulka č. 9.). Pro důkladnější pochopení je nutné si je vysvětlit podrobněji.

Po začátcích v římské armádě, kterou si musel projít každý římský občan, začínal mladý Říman na pozici kvéstora. Ten však nebyl v úřadu sám, počet kvéstorů se s šířením římské republiky měnil. Na počátku byli pouze dva, kvéstor městský a konzulský, jež byli zavedeni v počátcích republiky.¹⁷ Později se jejich počet zvyšoval, neboť byla potřeba finanční správy nových provincií. Za Sullovy diktatury (82-81 př. n. l.) byl jejich počet stanoven na 20; Caesar toto číslo ještě navýšil na celých 40 kvéstorů, kteří pracovali v římské správě.¹⁸ Tento úřad byl vykonáván po dobu jednoho roku a volil jej sněm tribujní, *comitia tributa*. „Každý uchazeč musel dosáhnout minimálně věku 27 let (hranice se zvýšila na 30 let v 1 st. př.n.l.).“¹⁹ Úlohou kvéstorů bylo vést veřejné záznamy, spravovat státní pokladnu (*aerarium*), ale také být pokladníky vojevůdců při taženích či finančními sekretáři správců provincií. Šlo tedy o finanční a administrativní úředníky.

Dalším krokem pro člena římské aristokracie byl úřad édila. Ten měl opět funkční období jen jeden rok a volil jej kurijní sněm, lat. *comitia curiata*. Od roku 180 př. n. l. byl vyžadován minimální věk 37 let. Původně tento úřad zastávali dva plebejští úředníci, ale od roku 367 př. n. l. byli voleni i dva kurulští²⁰ édilové z řad patricijů. Zpočátku pocházeli tito plebejští úředníci z řad služebníků v chrámu bohyně Ceres, kde spravovali plebejský archiv a chrámovou pokladnu.²¹ Později jim však přibyla zodpovědnost za údržbu a opravy veřejných budov, např. lázní, chrámů, knihoven, cest či akvaduktů. Zodpovídali za přesné míry a váhy na tržišti, pravidelné zásobování Říma potravinami,²² především obilím ze Sicílie nebo Egypta, a za veřejné hry a slavnosti, a to do doby císaře Augusta, kdy pořádání her převzali prétoři. Právě pořádání a organizace her poskytovala skvělou příležitost pro zámožné Římany, aby si zajistili popularitu mezi prostými lidmi a získali si tím jejich hlasy pro budoucí volby do váženého úřadu. Tedy čím nákladnější a

¹⁷ A. LINTOTT, *The Constitution*, s. 122-3.

¹⁸ A. LINTOTT, *The Constitution*, s. 124. „[...] Sulla increased the number to twenty and made the quaestorship the qualification for entry to the senate, [...] in 38 BC, after Caesar had raised the number of quaestors to forty“

¹⁹ L. ADKINS – R. A. ADKINS, *Antický Řím*, s. 42.

²⁰ Ludvík Svoboda a kol., *Encyklopedie antiky*, Praha 1973, s. 323. Označení kurulský poukazuje na patricijský původ. Slovo *curulis* bylo odvozeno od dřevěné kurulské židličky, *sella curulis*, jež měla upozorňovat na jejich výsadní postavení. Patricijové tím chtěli vyrovnat svůj vliv plebejů ve správě a organizaci města Říma. Úřad kurulského aedila byl ustanoven roku 367 př. n. l. zákony Lex Licinia Sextia.

²¹ A. LINTOTT, *The Constitution*, s. 119-20.

²² Milan BARTOŠEK, *Dějiny římského práva. Ve třech fázích jeho vývoje*, Praha 1988, s. 51.

pompéznější slavnost byla, tím lépe posloužila svému tvůrci, nejen jako nástroj prezentace své, ale celého jeho rodu a jména.

Tím se dostáváme k další důležité pozici, prétorovi. Z pramenů můžeme nalézt letopočet, kdy byl úřad prétora zaveden. „*Tento rok (rok 367 př. n. l.²³) bude význačný konzulátem člověka zvoleného bez úřednických předků, význačný bude též zavedením dvou nových úřadů, totiž praetury a kurulské aedility. Tyto čestné úřady získali pro sebe patricijové v náhradu za jedno z konzulských míst přenechané plebejům (...) praetora, aby tvořil právo a dělal spoluúředníka konzulům, protože byl zvolen se stejným svolením bohů jako oni sami.*“²⁴ Zbývá jen Livia doplnit, do úřadu prétora byl jedinec zvolen setninovým sněmem, tzv. *comitia centuriata*, na jednoroční období, obvykle když jim bylo kolem čtyřiceti let.²⁵ Původně se tak nazývali úředníci neboli magistráti, kteří na počátku republiky nahradili krále. Již byl zmíněn rok 366 př.n.l. jako počátek zavedení úřadu, na začátku byl však zvolen pouze jeden magistrát, a to do úřadu městského prétora neboli „*praetor urbanus*“, jenž měl na starosti výklad práva v Římě. Původně měl i vojenskou roli, ale ta se postupně přenesla na bedra konzula, prétor byl tedy pouze nejvyšším občanským soudcem. V roce 241 př.n.l. byl zvolen druhý prétor, tzv. „*praetor peregrinus*“ jenž měl na starosti právní spory příslušníků jiného národa, jak mezi dvěma cizinci, tak mezi Římanem a cizincem. S postupem času, kdy se římská republika rozšiřovala, docházelo k navyšování počtu prétorů s odlišnou specializací. Kupříkladu v roce 216 př.n.l. byli podle Livie zvoleni čtyři prétori: „*Nato se konaly volby prétorů; zvoleni byli Marcus Pomponius Matho a Publius Furius Filo. Filovi připadlo losem vyřizování právních městských záležitostí a právní otázky mezi římskými občany a cizinci. Kromě toho byli jmenováni ještě dva prétori, Marcus Claudius Marcellus pro Sicílii a pro Gallii*“²⁶ *Lucius Postumius Albinus. Všichni byli zvoleni v nepřítomnosti.*“²⁷ Co je ještě důležité u prétorů zmínit, jsou tzv. *praetorské edikty*, které se vydávaly každý rok, avšak ve většině případů jen přejímaly edikty svých předchůdců, ke kterým přidávaly vlastní záměry. Ve své podstatě praetorské dikty „[...] rozpracovávaly a obohacovaly otázky

²³ Pavel KUCHARSKÝ, *Poznámky a vysvětlivky*, in: LIVIUS, *Dějiny II-III*, Praha 1972, s. 498.

²⁴ LIVIUS VII, 1 (*Dějiny II-III*, Praha 1972, s. 185).

²⁵ L. ADKINS – R. A. ADKINS, *Antický Řím*, s. 43.

²⁶ Livius nemyslí přímo oblasti dnešní Francie, spíše území severní Itálie, tedy Předalpskou Gallii. Římané ji zcela ovládli až po skončení druhé punské války, v 80. a 70. letech 2. století.

²⁷ LIVIUS XXII, 35 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 145). Počet prétorů byl dokonce roku 198 př. n. l. navýšen. Na rok následující, tedy 197 př.n.l. na šest prétorů, jak uvádí Livius: „*Toho roku bylo poprvé zvoleno šest praetorů, protože přibývalo úředních úkolů a římské panství se prostíralo šíře (...) Městské soudnictví připadlo Sergiovi, právní agenda s cizinci Minuciovi. Sardinii si vylosoval Atilius, Sicílii Manlius, Hispánii Přední Sempronius, Zadní Helvius.*“ LIVIUS XXXII, 27-28 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 451-2).

*právní praxe a soudní iurisdikce, a byly tak trvalým zdrojem rozvoje římského soukromého práva*²⁸

Republika si tímto systémem zachovávala svou prestiž a řád. Nikdo se „prozatím“ nemohl stát ihned konzulem, musel si projít všechny úřady a prokázat svůj talent a politickou způsobilost. A právě vrcholem v této hierarchii byl konzul, a to nedlouho po vyhnání králů z Říma. Tehdy byl král nahrazen dvěma úředníky, kteří se v počátcích nazývali prétoři, ale později se přešlo k oslovení konzulů.²⁹ Tedy spíše dva konzulové a ti byli voleni na jeden rok, a to sněmem setninovým, tedy *comitia centuriata*. Pokud došlo k úmrtí, či k neschopnosti vykonávat svůj úřad, museli být zvoleni náhradní konzulové, tzv. *consules suffecti*. Tím, že byli konzulové dva, došlo k lepšímu rozložení moci, kdy se mohli společně radit a operovat na různých místech současně. Pokud došlo ke spojení, střídali se ve velení armádě každý den, tak tomu bylo i v případě bitvy u Cann roku 216 př. n. l. Pokud konzul se svým kolegou nesouhlasil, mohl použít i právo veta, jež bylo vyjádřením nesouhlasu s případným návrhem. Až do roku 367 př. n. l.³⁰ zastávali tento mocný úřad vždy jen členové patricijských rodů, ale po tomto roce dochází ke změně. V úřadu konzula mohou působit i plebejové. Kandidát na konzula musel již dříve zastávat některý z nižších úřadů, například úřad prétora, a musel také dosáhnout nejnižšího stanoveného věku 42 let. Jejich hlavním úkolem bylo velel armádě (každý z konzulů velel 2 legiím, proto se tyto, dohromady čtyři legie, nazývají konzulské) a tím byli také nejvyššími představiteli římské republiky, ale nejen to, měli také soudní pravomoci, a i v otázce náboženské hráli nezanedbatelnou roli. K vážnosti mu také dopomáhala jeho osobní stráž, dvanáct liktorů,³¹ což byli úředníci, jež měli dodat konzulovi patřičnou vážnost, neboť měli pomáhat v bezpečném průchodu městem, vyklízeli cestu davem, vyzývali lid ke vzdávání pocty, ale mohli také na konzulův příkaz udělit i tresty. Liktoři měli s sebou také tzv. *fascēs* neboli svazky prutů s vloženou sekýrou svázané červenými řemínky, jež byly odznakem nejvyšší úřední moci.³² V ulicích opřené o rameno bez seker

²⁸ V. MAREK - P. OLIVA - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 122-3.

²⁹ Zde je například zajímavé uvést příklad, které můžeme najít u Livia, podle kterého bylo ještě v roce 449 př. n. l. zvykem nazývat konzula prétořem, viz. LIVIUS III, 55 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 293) „[...] konzul totiž je prý nazýván soudcem. Ale tento výklad se vyvrací tím, že za oněch časů ještě nebylo zvykem nazývat konzula soudcem, ale praetorem.“ Z toho tedy můžeme usoudit, že pojmenování konzul se ustálilo až během 4 st. př. n. l.

³⁰ LacusCurtius: Into the Roman World, s. v. „Consul“ (accessed March 3, 2019), http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Consul.html

³¹ Konzul měl liktorů 12, stejně jako později císař. Prétoř měl ve městě pouze dva liktory, mimo město z důvodu bezpečnosti šest. Největší počet liktorů měl pro svůj význam diktátor, a to 24.

³² Milan BARTOŠEK, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994, s. 112.

a mimo město se sekýrami. Nástup konzula do funkce byl v období republiky vždy 15. března, po roce 153 př. n. l. úřadování započínalo již 1. ledna, proto se během římské republiky pojmenovávaly letopočty podle funkčního období dvou konzulů.³³ Konzul se od jiných úředníků lišil nejen svou mocí a počtem liktorů, ale i svým vzhledem, neboť byl oděn purpurovým pláštěm, který byl vnějším znakem impéria.

Ve výjimečných případech, ve stavu vážného vnitřního ohrožení římské republiky, ale i v čase bezprostředního ohrožení vnějším nepřítelem, byl volen diktátor. Někdy byl zvolen jen k plnění obzvláště významného úkolu, např. dohledu nad volbami³⁴ či sakrálnímu obřadu zasvěcení chrámu.³⁵ Úřad či funkce diktátora nebývá zařazována do politické hierarchie, *cursus honorum*, neboť byla jen občasná, je však důležité ji zmínit, protože představuje vrchol, kterého mohl římský politik dosáhnout. Kdy byl první diktátor zvolen nevíme přesně, obecně je za rok zvolení prvního diktátora považován rok 511 př. n. l., jenž uvádí i Titus Livius.³⁶ Jmenoval se Titus Larcus, ale Livius sám jméno prvního diktátora kritizuje a považuje ho za nespolehlivé. Lepší informace nám podává Livius v jiném případě, při zvolení diktátora Fabia Maxima roku 217 př. n. l.³⁷: „Z toho důvodu uchýlil se stát k záchrannému prostředku, po němž se už dlouho nevolalo, ani se ho nepoužilo a rozhodl se jmenovat diktátora. Nebyl však přítomen konzul, který byl jedině oprávněn provést jmenování, a Itálie byla obsazena punskou vojenskou mocí, takže se nedal poslat snadno ani posel, ani list. Poněvadž pak lid diktátora volit nemohl – a nestalo se to také až do dnešního dne – zvolil lid *Quinta Fabia Maxima* jako prodiktátora a velitelem jízdy jmenoval *Marca Minucia Rufa*.“³⁸ Z toho výňatku můžeme vyvodit dvě důležité věci, za prvé diktátor byl jmenován jedním z konzulů po dohodě se senátem a za druhé nebyl jmenován sám, původně byl totiž velitelem pouze pěšího mužstva, k sobě si ještě mohl zvolit velitele jezdeckva neboli *magister equitum*. Diktátor ve svých rukách držel neomezenou vojenskou i politickou moc po dobu šesti měsíců. Během svého volebního období vládnul v podstatě jako král, byl nadřízen konzulům, jeho rozhodnutí nemohla být vetována, ani se nebylo možno proti nim odvolat, nepodléhal žádným zákonům a nemohl ho ani nikdo z jeho funkce sesadit.³⁹ Muselo jít o osobu nejen s

³³ Frank Frost ABBOT, *A History and Description of Roman Political Institutions*, Boston-London 1901, s. 175-181.

³⁴ A. LINTOTT, *The Constitution*, s. 105.

³⁵ LIVIUS II, 18 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 423, poznámky).

³⁶ LIVIUS II, 18 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 149).

³⁷ T. Robert Shannon BROUGHTON, *The Magistrates of the Roman Republic*, New York 1951, s. 243.

³⁸ LIVIUS XXII, 8 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 110).

³⁹ A. LINTOTT, *The Constitution*, s. 105-7.

politickými zkušenostmi, ale hlavně o schopného vojenského velitele. Tyto podmínky Quintus Fabius Maximus ve svém, přibližně šedesátém třetím věku života, určitě splňoval. Úřad diktátora nemusel být vždy konečným stupněm v politickém spektru římské republiky.

Pokud se římský konzul při výkonu svého úřadu osvědčil, mohl být zvolen setninovým sněmem, tedy *comitia centuriata*, za cenзора. Nebyl volen sám, vždy byli voleni dva, a to každých pět let na dobu 18 měsíců. První cenzoři byli voleni již v rané fázi republiky od roku 443 př. n. l.⁴⁰ Opět jako i u mnoha dalších úřadů zastávali nejprve funkci cenzorů výhradně členové patricijských rodů. To se změnilo až roku 351 př. n. l.,⁴¹ kdy byl zvolen první plebej do úřadu cenzora. Dvanáct let poté, tedy roku 339 př. n. l., bylo dokonce uzákoněno, „[...] aby zásadně jeden censor byl volen z plebejů“⁴² Ve svém postavení, které mělo u obyčejných římských občanů tu největší vážnost, úctu a respekt, v Římě by tuto hodnotu označili slovem *dignitas*, pracovali ve vzájemném respektu a součinnosti. Jejich vážnost dokazuje i to, že nebyli, stejně jako konzulové, odpovědni za své rozhodnutí, která nemohla být odvolána, ani stíhána. Při plnění těch nejdůležitějších úkolů se vždy radili. Pokud jeden z dvojice zemřel, byli zvoleni noví cenzoři.⁴³ Těmi nejdůležitějšími úkoly je myšleno sčítání lidu, odhad jejich majetku a zasazení do příslušné majetkové třídy. Tato práce se ve starověkém Římě nazývala *census*. Dalším jejich úkolem bylo dohlížet na mravy obyčejných lidí i bohatých patricijů, kontrola členství v senátu, v případě vážného provinění i vyloučení ze senátu. V neposlední řadě také dohlíželi na přerozdělení veřejné půdy, rozhodovali o nových stavbách a vypisovali státní zakázky na jejich stavbu.⁴⁴ Těmito všemi významnými úkoly se zasadili o rozkvět římské republiky.

Mimo *cursus honorum* stojí trochu upozaděný, avšak neméně důležitý plebejský úřad, a to tribun lidu. Plebejský, protože ho zastávali výhradně plebejové, i když je znám případ, kdy byli do úřadu tribunů lidu zvoleni i patricijové, a to roku 448 př. n. l.⁴⁵ Zřejmě k tomu došlo ve zmíněném případě přičiněním bývalých konzulů či „[...] v případě, že

⁴⁰ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 53-4.

⁴¹ Lacus Curtius: Into the Roman World, s. v. „Censor“ (accessed March 3, 2019), http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Censor.html

⁴² LIVIUS VIII, 12 (*Dějiny II-III*, Praha 1972, s. 275).

⁴³ F. F. ABBOT, *A History*, s. 190-195; V. MAREK - P. OLIVA - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 93.

⁴⁴ L. ADKINS, – R. A. ADKINS, *Antický Řím*, s. 43.

⁴⁵ LIVIUS III, 65 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 308). „Noví tribunové lidu při vlastní doplňovací volbě spolutribunů vyhověli vůli otců a zvolili také dva patricije, a to bývalé konzuly Spuria Tarpeia a Aula Alteria.“

*se vzdají patriciátu a přejdou k plebejům.*⁴⁶ Mnohem důležitější je ale rok 494 př. n. l., kdy byl úřad tribuna lidu zaveden.⁴⁷ Šlo nejspíše o snahu plebejů, kteří tak chtěli vyrovnat svůj vliv na dění v římské politice. Což se jim do jisté míry podařilo, neboť osoba tribuna lidu, která byla volena shromážděním plebejů neboli *concilium plebis*, a do svého úřadu nastupovala vždy 10. prosince na jeden rok, v sobě skýtala velikou moc, neboť se opírala o vůli a hlas lidu. Proto byli tito úředníci nejvyššími zástupci všech plebejů. Otázkou zůstává počet tribunů, neboť ten se v průběhu let v římské republice měnil. Na počátku byli dva, kteří si k sobě zvolili tři kolegy,⁴⁸ takže dohromady pět, v pozdější době se číslo ustálilo na deseti. Tak se s ním setkáváme i roku 457 př. n. l. u Livia, kdy bylo deset tribunů lidu zvoleno poprvé: „*Strach přiměl tribuny, aby povolili odvod vojska, ale ne bez jedné výhrady: napříště mělo být voleno tribunů deset, protože sami byli po pět let klamáni, a protože ochrana pěti tribuny je pro lid nedostatečná.*“⁴⁹ Co se ale příliš neměnilo, byly kompetence. Ty byly už od začátku tohoto úřadu významné, neboť mohli vetovat (čili pozastavovat) rozhodnutí senátu, dokonce se mohli jednat s lidem, *ius cum plebe agendi*,⁵⁰ což se dělo na otevřeném prostranství, většinou na fóru, kde promlouvali k lidu. I díky své zákonodárné moci,⁵¹ popularitou mezi obyčejnými občany v Římě, se během prvního století stali významným politickým hráčem mezi populáry a optimáty. Proto byl během Sullovy diktatury (82-81 př. n. l.) jejich vliv potlačen, později je jejich postavení obnoveno, ale s nástupem císaře Augusta roku 27 př. n. l. se moc tribunů lidu soustředila výhradně v moci císařů. Jeho význam pak úplně zaniká během třetího století našeho letopočtu.

---

⁴⁶ V. MAREK - P. OLIVA - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 469.

⁴⁷ F. F. ABBOT, *A History*, s. 196-202.

⁴⁸ LIVIUS II, 33 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 171). „*Byli pak zvoleni dva tribuni lidu, Gaius Licinius a Lucius Albinus. Ti si volili ještě tři kolegy...*“

⁴⁹ LIVIUS III, 30 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 259).

⁵⁰ V. MAREK - P. OLIVA - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 470.

⁵¹ Tamtéž, s. 469-470 „*Náležela jim totiž i jurisdikce soudní, a to jak v Římě, tak i v okruhu jedné míle od města.*“

3. Římané a jejich spojenci před druhou punskou válkou v Itálii

3.1. Politické uspořádání Apeninského poloostrova

Nalézt správné odpovědi ohledně postoje italských kmenů k Římu je stěžejní otázkou této práce. Jejich postavení, ať už na straně Hannibalova či římské republiky, výrazně ovlivnilo výsledek Hannibalova tažení v Itálii v letech 218 až 203 př. n. l. Napřed si ale musíme uvést, jaké italské kmeny to vlastně byly a kde přesně jednotlivá etnika žila (viz. Přílohy, tabulka č. 3.).

Na severu bychom našli především kmeny keltské. Na severozápadě Itálie, v pobřežní oblasti (dn. Ligurii, okolí Janova) kmen Ligurů. na severovýchodě, na území dnešního Benátska, části Lombardie a Tyrolska až k dnešnímu městu Terst, tedy severně od dolního toku Pádu až k předhůří Alp,⁵² kmen Venetů. Mezi těmito kmeny, Ligury na severozápadě a Venety na severovýchodě, na území Pádské nížiny, kam Keltové pronikají kolem roku 400 př. n. l.,⁵³ sídlily rozličné kmeny, např. Insubrové, kteří sídlili v oblasti dnešního Milána, nebo Rétové, kteří obývali severovýchodní Itálii, hlavně Tyrolsko a dnešní Tridentsko, nebo Cenomani, kteří naopak obývali území mezi řekami Adiže, Oglio a Pádem a jejich hl. městem byla Brixia (dn. Brescia).⁵⁴ Dále zde byli Bojové, kteří se usadili na území kolem Bononie (dn. Bologna), ale např. i Senonové a mnohé další kmeny. Římané na území Senonů zakládali kolonie, z nichž nejdůležitější bylo Ariminum (v roce 268 př. n. l., dn. Rimini⁵⁵).

Ve střední Itálii, na území nazývané Etrurie (dn. Toskánsko), žil národ Etrusků, jehož kultura byla mnohem starší než ta římská. Římané mnohé etruské dovednosti převzali, např. veřejné hry, architekturu, hudbu, umění a další, které pak dále zdokonalovali. Je důležité zde zmínit, že Etruskové svůj mocenský boj s římskou republikou ve střední Itálii prohráli, neboť netvořili jednotný státní útvar, ale skládali se z několika desítek městských států. Mezi nejvýznamnější patřily Veje, Tarquinie, Caere, Volsinie a další. Tato lokální městská centra však spíše soupeřila mezi sebou, než aby se spojila proti společnému nepříteli, jakým byli např. Řekové či Římané. K podstatnému

⁵² P. OLIVA, Poznámky k II. knize, s. 185, in: Polybios, *Dějiny I*, Praha 2008.

⁵³ Tamtéž, s. 186.

⁵⁴ Luuk DE LIGHT, *Peasants, Citizens and Soldiers. Studies in the Demographic History of Roman Italy 225 BC-AD 100*, Cambridge 2012, s. 43-44.

⁵⁵ Mary Taliaferro BOATWRIGHT – Daniel J. GARGOLA – Richard J. A. TALBERT, *Dějiny římské říše. Od nejranějších časů po Konstantina Velikého*, Praha 2012, s. 104.

omezení jejich moci došlo po námořním střetnutí s Řeky ze Syrakús u Kýmé roku 474 př. n. l.,⁵⁶ po němž jsou vytlačeni z Kampánie, ztrácejí pozice v Latii a po vyhnání etruských králů z Říma ztrácejí svůj vliv i v Latii.⁵⁷ Během válek se svými nepřáteli ve 4. a 3. st. př. n. l. nenašli vhodné spojence, kteří by je podpořili v boji s Římany na jihu a s keltskými kmeny na severu. Řím využívá této neschopnosti a částečné nestability, ale i etruské porážky od Řeků, a během již zmíněného období se snaží Etrusky podmanit. Prvotním úspěchem je zničení Vejí roku 396 př. n. l.⁵⁸ Konec nezávislosti Etrusků pak přichází roku 265 př. n. l. po pádu města Volsinie,⁵⁹ čímž se celé jejich území dostává pod vliv Římanů, kteří je do 1. st. př. n. l. kompletně romanizují.

Na východ od Etrurie, na území dnešních regionů Itálie: Umbrie, Emilia-Romagna a Marche, pobýval italický kmen Umbrů. Římané si během 3. st. př. n. l. území Umbrie podmaňují a také zde zakládají své kolonie, např. v roce 299 př. n. l. Narnii a roku 241 př. n. l. Spolentiu.

Dále na jihu, ve střední Itálii, jižně od dolního toku řeky Tibery, je území nazývané Latium, jehož poitalštěný tvar Lazio se používá dodnes. Obyvatelé této oblasti se nazývají Latinové. Ve stejné oblasti žijí i Římané, kteří jsou součástí latinského etnika, se kterým mají společný jazyk. Významným městem v tomto regionu byla podle mýtů Alba Longa, která byla podle Livia vypleněna Římany v pol. 7. st. př. n. l. za panování římského krále Tulla Hostilia.⁶⁰ Nejmocnějšími centry v Latii, kromě Říma, byla města Tibur a Praeneste. Ta byla podrobena v roce 380 př. n. l. během diktatury Tita Quincta⁶¹ „[...] jenž jednou zvítězil v bitevním šiku (zde je míněna bitva u Allia), dobyl dvou nepřátelských táborů, přemohl devět měst a přijal do poddanství Praeneste, které se vzdalo.“⁶² Během 4. st. př. n. l. se latinská města dostala pod kontrolu Říma a společně se Sabiny, kteří jsou popsáni v následujícím odstavci, se stali prvními romanizovanými obyvateli centrální Itálie.

Jak už bylo řečeno, severovýchodně od Říma sídlil kmen Sabinů. Římané se Sabiny válčili už od samotných počátků města, jak popisuje Livius. Nejznámější válečnou epizodou je bájný únos Sabineček.⁶³ K jednotlivým lokálním válkám, však docházelo

⁵⁶ Werner KELLER, *Etruskové*, Praha 1974, s. 199-201.

⁵⁷ Jan BURIAN – Bohumila MOUCHOVÁ, *Záhadni Etruskové*, Praha 1966, s. 79.

⁵⁸ Tamtéž, s. 75-76.

⁵⁹ V. MAREK, - P. OLIVA, - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 132-4.

⁶⁰ LIVIUS I, 26 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 68-82).

⁶¹ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 105.

⁶² LIVIUS VI, 29 (*Dějiny II-III*, Praha 1972, s. 160).

⁶³ LIVIUS I, 13 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 51-58).

poměrně často, jak během 6. a 5. století př. n. l., tak i v následujících stoletích. Nejdůležitější je konečné řešení, které přichází za úřadování Mania Curia Dentata, který byl konzulem pro rok 290 př. n. l.,⁶⁴ a který vedl tažení na území Sabinů, zpusťošil jej a dovedl římské oddíly až k Jaderskému moři.⁶⁵ Po tomto tažení vznikla na území Sabinů kolonie s názvem Hartia, a to ve výhodném místě, blízko Jaderského moře. Sabinové jsou po této sérii mnohaletých válečných konfliktů ve střední Itálii postupně začleňováni do rostoucí římské republiky. Římské občanství získávají ve 3. st. př. n. l., avšak bez hlasovacího práva, to získávají až roku 268 př. n. l.⁶⁶

Dalšími italickými národy, které sídlily na Apeniském poloostrově směrem na jih, jsou kmeny samnitské, např. „*Vestinové, žijící v oblasti dn. Terama, Marrucinové (Chieti). Paelignové (Sulmona), Frentanové (Vasto), Karacenové (Agnone), Pentrové (Boiano) a Hirpinové (Avellino)*.“⁶⁷ Jejich jazykem je oština, na jih do oblastí Kampánie, Kalábrie a Basilikáty přicházejí v pol. 5. stol. př. n. l.,⁶⁸ kdy z těchto krajů vyhánějí Etrusky. Byli velmi podobní Římanům, měli válečnickou povahu a vládla u nich bohatá aristokracie. Samnité se také dostali do mocenského boje s Římem, a to podle Livia hned ve třech válkách (v první samnitské válce v letech 343-341 př. n. l., ve druhé v letech 327/6-304 př. n. l. a třetí v letech 298-290 př. n. l.).⁶⁹ Římané se s nimi pokaždé dokázali vypořádat a přinutit je uzavřít příměří. V posledním střetu byli Samnité pokořeni a přinuceni se připojit k okruhu římských spojenců. Jejich vztah k Římu však nikdy nebyl optimální, Samnité vždy využili situace a přidali se na stranu nepřátel republiky. Jako příklad můžeme uvést Pyrrhovo tažení v letech 280-275 př. n. l. a Hannibalovu kampaň v letech 218 až 203 př. n. l. (Během druhé punské války se k Hannibalovi podle Livia přiklonili všichni Samnité kromě Pentrů, kteří žili v oblasti dn. Boiana⁷⁰). Kompletně se podřídili až po občanské válce v letech 88-82 př. n. l., kdy Sulla nechal popravit několik tisíc Samnitů, kteří se postavili proti němu.⁷¹

Závěrem je nutné si popsat i jižní část Itálie, která byla z větší části osídlena Řeky. Ti sem pronikají během řecké kolonizace v 8. st. př. n. l. a přivážejí sebou kromě řecké

⁶⁴ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 183-4.

⁶⁵ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 104.

⁶⁶ V. MAREK - P. OLIVA - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 414.

⁶⁷ Daniela URBANOVÁ – Václav BLAŽEK, *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písma*, Brno 2008, s. 158.

⁶⁸ Tamtéž, s. 159.

⁶⁹ Tim CORNELL, - John MATTHEWS, *Svět starého Říma*, Praha 1995, s. 34-37.

⁷⁰ LIVIUS XXII, 61 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 181).

⁷¹ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 210.

kultury i znalost písma.⁷² Za nejstarší „[...] řeckou kolonii se pokládá sídliště, založené na ostrově Pithékússai (dn. Ischia) v Neapolském zálivu, odtud se postupně šíří řecký kulturní vliv na pevninu a prostřednictvím Etrusků usazených v Kampánii záhy zasahuje oblast Latia a střední Itálie.“⁷³ Jejich hlavním centrem však byla jižní Itálie, které se podle řeckých kolonistů přezdívalo Velké Řecko, neboli latinsky *Magna Graecia*. Ti zde vedle kolonií v Neapolském zálivu (Neapolis, dn. Neapol) a měst na Sicílii (Akragas, Syrakúsy, Messina⁷⁴) založili několik mocných městských států, například Tarent v Apulii, Rhegion a Krotón v Kalábrii. Tím se zde vytvořila široká a kulturně vyspělá síť řeckých měst, která se snažila vymanit vůči sílícímu vlivu římské republiky. K největšímu střetu mezi řeckými městy na jihu a Římem došlo v letech 280-275 př. n. l., kdy řecký stát Tarent získal ve válce proti Římanům za spojence épeirského krále Pyrrha. Tomu se i přes četná vítězství (bitva u Hérakleie v roce 280 př. n. l. a bitva u Auscula v roce 279 př. n. l.⁷⁵) nepodařilo Řím nějak vážněji ohrozit a sám byl nakonec v roce 275 př. n. l. poražen u Maleventa.⁷⁶ Po této porážce Pyrrhos opouští Itálii a jihoitalská města se dostávají pod vliv Říma. V roce 272 př. n. l.⁷⁷ se Římané zmocňují samotného Tarentu, čímž je podmanění jihoitalských Řeků dokončeno.

3.2. Římské občanství

K lepšímu a konkrétnějšímu pochopení římských spojenců a jejich postavení vůči Římu je nezbytné si uvést základní informace o římském občanství, *civitas Romana*, které výrazně odlišovalo římského občana od člověka, žijícího v Etrurii či Kampánii.

Římským občanem, *civis Romanus*, byl podle římského práva chápán pouze dospělý muž; ženy a děti nebyly považovány za plnohodnotné římské občany. Totéž se týkalo i cizinců a otroků. Mezi právy, které má každý římský občan, byla práva politická: branná služba (*ius militiae*), právo zúčastňovat se sněmů a hlasovat na nich (*ius suffragii*). Právem i povinností také bylo účastnit se náboženských obřadů (*ius sacrorum*), právo na odvolání se k lidu proti úředním rozsudkům, ne však soudním (*ius provocationis*), právo zastávat republikové úřady (*ius honorum*). Zde je potřeba zmínit, že tato možnost nebyla

⁷² D. URBANOVÁ – V. BLAŽEK, *Národy*, s. 176.

⁷³ Tamtéž, s. 177.

⁷⁴ Tamtéž, s. 20.

⁷⁵ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA, – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 105-111.

⁷⁶ Později přejmenovaného na Beneventum.

⁷⁷ P. OLIVA, Poznámky k I. knize, s. 167, in: Polybios, *Dějiny I*, Praha 2008.

pro všechny občany římské republiky dost dobře proveditelná, neboť za vykonávání úřadu nedostával občan žádné peníze. Proto si úřady mohli dovolit vykonávat pouze lidé z majetných římských rodů. Dalším druhem práv byla práva občanská: právo uzavřít řádné římské manželství (*ius conubii*), právo volně obchodovat, vlastnit a podnikat (*ius commercium*), ale také právo na sepsání své závěti (*testamenti factio*) a další. Naopak mezi povinnosti opět patří povinnost vykonat vojenskou službu (*ius militiae*) a platba řádných daní (*tributum*).⁷⁸ Právní podstatu římského občana tvořily tři základní prvky: svoboda (*libertas*), občanství (*civitas*) a rodina (*familia*). Důležité je, že pokud občan o některý z těchto prvků přišel, např. pokud se nedostavil k odvodu, nebyl schopen splatit dluh, či byl odsouzen, přišel o římské občanství. Po odpykání trestu mohlo být občanství opět vráceno (*ius postliminii*).⁷⁹ Existovala ale také kategorie částečného občanství (*civitas sine suffragii*). Takovýto jedinec měl podobná práva a povinnosti jako římský občan, avšak neměl práva politická, tedy nesměl volit a být volen do veřejných úřadů římské republiky. Právě toto částečné občanství bylo nejčastěji udělováno Latinům, kteří žili jižně od dolního toku Tiberu. Pokud to tedy shrneme, máme v zásadě tři stupně svobodného obyvatelstva na území Itálie: **římské občany**, *populus Romanus*, s plnými právy a povinnostmi, **občany spojeneckých měst s latinským právem**, *ius Latii*, které bylo jakýmsi předstupněm římského občanství a jež bylo nejvýhodnější za trvání Latinského svazu (ten zanikl roku 338 př. n. l.⁸⁰). Na nejnižším stupni byl občan obce, která měla k Římu **spojenecký statut**, podle nichž měl svá práva a povinnosti.

3.3. Římské kolonie a *municipia* na území Apeninského poloostrova

Římská kolonizace, která probíhala na Apeninském poloostrově od 5. stol. až do 2. st. př. n. l., měla především za úkol upevnit římskou vládu na ovládaném území Itálie a vnést mezi jeho obyvatele římský způsob života a postupně tak romanizovat zdejší občany (přehled římských kolonií na poč. 2. st. př. n. l. viz. Přílohy, tabulka č. 1. a obrázek č. 1.). Římská republika do těchto osad nejčastěji posílala buď samotné římské občany, pro které nebyl dostatek volné půdy, v pozdějších stoletích také vojenské veterány, kteří byli odměněni podíly půdy za své služby republice. Tím docházelo k římské urbanizaci dané oblasti. Díky těmto aspektům panovala v koloniích (lat. *coloniae*), stejná správa jako v samotném Římě. Ve městě se každoročně volili úředníci, i zde rozhodoval o důležitých

⁷⁸ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 130-132; F. F. ABBOT, *A History*, s. 245-250.

⁷⁹ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 131.

⁸⁰ TÝŽ, *Dějiny*, s. 131.

věcech místní senát. Římská kolonizace se také stala hlavní nositelkou nejen jazyka, v tomto případě tedy latiny, ale i náboženství, zejména zde byl oblíbený kult boha Jupitera Kapitolského.⁸¹ Jedním z úkolů kolonií bylo přijímat neustálé přebytky rolníků (plebejů) z hlavního města. Kolonie byly dvojího typu: kolonie římských občanů (lat. *coloniae civium Romanorum*) a kolonie s latinským právem, (*coloniae Latinae*)⁸², jejíž obyvatelé měli předstupeň římského práva.

První jmenovaný typ měl hlavně vojenskou funkci, měl totiž „zabezpečovat vojenské, politické i hospodářské zájmy Říma v jejich okolí.“⁸³ Občané tohoto typu kolonie byli plnoprávními římskými občany a díky svým vojenským povinnostem, jež plnili, byli osvobozeni od základní vojenské služby. Druhý typ měl spíše šířit římský vliv v Itálii. Nesměli vést samostatnou zahraniční politiku a vůči Římu měli závazky (politické i vojenské). Obyvatelé kolonií s latinským právem sice přišli o římské občanství, místo toho jim bylo poskytnuto právo latinské (*ius Latii*), které jejich postavení dosti zvýhodňovalo (pobytem v Římě nabývali římského občanství, směli hlasovat v některém z tributních shromáždění a četným z nich Římané přiznávali i *conubium* neboli zákonné římské manželství⁸⁴). Zpočátku Římané zakládali velmi malé osady. Počet obyvatel byl kolem 300 osadníků a jejich rodin, a většinou byly zakládány v přímořské oblasti (např. Ostia, Tarracina a Sinuessa, viz. Přílohy, tabulka č. 1.). Latinské kolonie namísto toho byly o něco větší, měly okolo 2000 až 5000 osadníků⁸⁵ (např. Fregellae a Cales, viz Přílohy, tabulka č. 1.) a byly zakládány i mimo území Latia.

Vedle kolonií, které Římané zakládali na území Itálie ať už z vojenských, politických či demografických příčin, obsazovali také mnoho opevněných měst a přístavů, které připojovali k území římské republiky. Tato města se nazývala *municipia* a Řím jim ponechával „širší či užší samosprávu v rámci nového městského statutu (*lex municipalis*).“⁸⁶ I přesto však měla vůči Římu různé povinnosti (*munera capere* neboli nést povinnosti, proto tato města nesou název *municipia* – politické a vojenské). První *municipia* se objevila již ve 4. st. př. n. l. v Latii (Tusculum) a v jižní Etrurii (Caere).⁸⁷

⁸¹ K. LOMAS, *Rome*, s. 342.

⁸² T. CORNELL – J. MATTHEWS, *Svět*, s. 37.

⁸³ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 64.

⁸⁴ Tamtéž, s. 64-5.

⁸⁵ K. LOMAS, *Rome*, s. 342.

⁸⁶ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 63.

⁸⁷ V. MAREK - P. OLIVA - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 297.

Jeho občanům bylo přiznáno římské občanství a byli zapsáni do venkovské tribue (museli tedy plnit i povinnou vojenskou službu).⁸⁸

Municipia lze rozdělit do dvou hlavních typů: *municipia cum suffragio et iure honorum*, jež si zachovávala svou dosavadní politickou organizaci a její občané požívali plná práva římských občanů. Druhým typem byla *municipia sine suffragio*. Ta měla po obsazení Římem omezenou samosprávu a její občané neměli hlasovací ani volební právo.⁸⁹ V některých případech neměli ani právo na zákonný římský sňatek, lat. *conubium*.⁹⁰ S rostoucí římskou mocí, rostl i počet tohoto typu municipií, a proto bylo nutné, aby římský prétor vysílal do těchto míst své delegáty, lat. *praefecti iure dicundo*; odtud tato *municipia* nesou své pozdější pojmenování prefektury.

Po roce 338 př. n. l., kdy byl rozpuštěn Latinský svaz ponechal Řím samostatnost jen několika vybraným latinským a svobodným městům. Tato tzv. *municipia Latina* se musela vzdát vlastní zahraniční politiky a podle smlouvy se zavázala poskytovat Římu vojenské oddíly. Jeho občané se nazývali *Latini prisci*. Od 2. stol. př. n. l. nabývali úředníci těchto měst, tzv. magistráti, římské občanství.⁹¹

3.4. Vztah Říma ke svým spojencům

Ve 3. st. př. n. l. dochází k nebyvalému rozšiřování římského území na Apeninském poloostrově, a to jak díky vojenské síle Říma, tak i díky politickým smlouvám a aliančním svazkům s jinými etniky v jeho okolí. Je však nutné si uvědomit, že vlastní římské území (*ager Romanus*), na kterém žili římsští občané, a na němž platilo římské právo, tvořilo pouze malou část ve střední Itálii. Ostatní území měla vůči Římu různá postavení a s nimi spojená práva a povinnosti. Pokud se pečlivě podíváme na rozlohu toho teritoria, uvědomíme si, že čím více se vydáme na jih poloostrova, tím méně tvoří toto římské území kompaktní celek,⁹² ale spíše jakési ostrůvky římských kolonií a spojenců pod vlivem Říma. Toto uspořádání je nazýváno tzv. „římskou konfederací.“⁹³

Je to však dosti složité, neboť římsští spojenci byli vázáni individuálními smlouvami pouze k Římu, a ne k sobě navzájem. Také tu neexistovaly žádné společné

⁸⁸ M. BARTOŠEK, *Encyklopedie*, s. 189.

⁸⁹ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 63.

⁹⁰ TÝŽ, *Encyklopedie římského práva*, s. 189.

⁹¹ TÝŽ, *Dějiny*, s. 64.

⁹² Jan BURIAN, *Řím. Světlo a stíny antického velkoměsta*, Praha 1970, s. 55.

⁹³ T. CORNELL, - J. MATTHEWS, *Svět*, s. 41.

rady či „*spolkové orgány*“,⁹⁴ které by řešily problémy společně. Řím vždy vystupoval z pozice vojenského a mocenského giganta, samozřejmě s přihlédnutím k jednotlivému spojenci a s ním uzavřené smlouvě, jež se mohly za různých okolností lišit. To italské území, které podléhalo římskému vlivu, tvořili „[...] *formálně nezávislí římsští spojenci*“ (*socii populi Romani*), kteří buď dobrovolně nebo pod tlakem porážky přijali s Římem smlouvu o spojenectví (lat. *Foedus*), jež Římané uzavírali jako mír „pocitivý a věčný“ (lat. *pia et aeterna pax*). Z toho je možné si vyvodit, že smlouvy neměly časové omezení, byly tedy uzavírány „navždy“. Za republiky musely být smlouvy vždy schvalovány lidovým shromážděním, lat. *comitia*.⁹⁵

Výsledkem těchto smluv byla spojenectví (*socii*), jež mohla být rovnoprávná, (*foedus aequum*),⁹⁶ kdy se římský spojenec zavazoval, jako svrchovaný stát, k věrnosti a upřímnosti vůči Římu a k vzájemnému poskytnutí vojenské pomoci na výzvu senátu. Za to jim Řím zaručoval svou ochranu, podíl na případné kořisti z vítězných válek a vlastní samosprávu, která však neměla být v rozporu se zájmy Říma.⁹⁷ Naopak nerovnoprávná smlouva (*foedus iniquum*), poukazovala na to, že byl římský spojenec v podřízeném postavením vůči Římu, musel uznat jeho výsostné postavení a zavazoval se poskytovat mu jednostrannou vojenskou pomoc. Dále pak také ztrácel svou státní samostatnost, kterou mu však Řím mohl do odvolání poskytnout.⁹⁸

Dalším výsledkem spojenecké smlouvy bylo přátelství (*amicitia*), které na rozdíl od spojenectví neobsahovalo pevně stanovené závazky, avšak očekávala se od něj loajalita, morální podpora, ale třeba i právo pohostinství (*hospitium*), a v případě ohrožení i vzájemná pomoc.⁹⁹ Představitelé, kteří byli v přátelském vztahu k Římu, ať už králové, vůdcové kmenů, města či celé územní oblasti, z rozhodnutí římského senátu, pokud podepsali zmíněnou smlouvu a zavázali se, že ji budou dodržovat, obdrželi oslovení: přítel národa římského (*amicus populi Romani*). To je poněkud líbivější oslovení, ve většině případů byli tito spojenci označováni jako klienti (lat. *clientes*), pro něž toto spojení s Římem mělo mnohé výhody, např. ochrana proti nepříteli, ať už vnějšímu či vnitřnímu (vzpouře, státní krize atd.), pomoc v případě vyhnání ze země a ztráty vlády,

⁹⁴ V. MAREK - P. OLIVA – P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 434.

⁹⁵ Jan BURIAN, *Řím*, s. 55.

⁹⁶ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 65.

⁹⁷ P. A. BRUNT, *Italian Manpower. 225 B.C. – A.D. 14*, Oxford 1971, s. 19.

⁹⁸ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 65.

⁹⁹ Tamtéž, s. 62.

atd.¹⁰⁰ V podobném postavení vůči Římu bylo např. i město Saguntum na pobřeží dnešního východního Španělska, které Hannibal roku 219 př. n. l. dobyl, či Syrákúsy za vlády Hiérona II. (270/69-215 př. n. l.), který byl „[...] výtečný spojenec a svou věrnost dokazoval nepřetržitě od okamžiku, kdy uzavřel přátelství s římským národem, a vždycky a všude štědře podporoval zájmy Říma.“¹⁰¹

Celkově však můžeme říct, že se do roku 265 př. n. l. stal Řím dominantním státem na Apeninském poloostrově. Od tohoto roku se expanzivní politika Římanů obrátila mimo území Itálie. (první punská válka v letech 264-241 př. n. l., Římané se vyloďují na Sicílii v roce 264 př. n. l.,¹⁰² první ilyrská válka v letech 229-228 př. n. l., kdy poprvé Římané válčili na východě v Ilýrii¹⁰³). Tuto pozici si zajišťovali, jak už bylo řečeno, prostřednictvím vyjednaných spojení či vojenskou konfrontací. Pomocí této složité spojenecké sítě, kterou byl propleten celý Apeninský poloostrov, Řím získal přístup k obrovským vojenským rezervám, ale i hospodářské a politické spolupráci.

4. Vztah Říma a spojenců během druhé punské války (218-203 př. n. l.)

4.1 Římská armáda doby druhé punské války

Republikánská armáda měla pevně dané uspořádání, které si zachovala až do Mariových reforem na konci 2. st. př. n. l.¹⁰⁴ Její struktura a podoba pocházely ještě z doby královské (753 př. n. l. až 510/9 př. n. l.),¹⁰⁵ kdy za panování bájněho šestého římského krále Servia Tullia (panoval pravděpodobně v 6. st. př. n. l.)¹⁰⁶ došlo k výrazné proměně organizační struktury římské armády. V období rané fáze republiky (510/9 př. n. l. až 265 př. n. l.)¹⁰⁷ byli majetní římscí občané rozděleni podle výše svého jmění do pěti majetkových tříd. Tento soupis (*census*) vedli cenzoři. Vojáci, kteří byli součástí občanské armády, byli během staletí zvyklí na pravidelné obranné války, avšak od třetího st. př. n. l. se konflikty

¹⁰⁰ V. MAREK, - P. OLIVA, - P. CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 211-2.

¹⁰¹ LIVIUS XXII,37 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 147).

¹⁰² Tamtéž, s. 167.

¹⁰³ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 145.

¹⁰⁴ Karl CHRIST, *Krize a zánik římské republiky*, Praha 2010, s. 135-139.

¹⁰⁵ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 20.

¹⁰⁶ Adrian GOLDSWORTHY, *Armáda starého Říma*, Praha 2010, s. 24.

¹⁰⁷ L. ADKINS, – R. A. ADKINS, *Antický Řím*, s. 42.

proti nepřátelům Říma, ať už to byly v letech 280-275 př. n. l. války proti Pyrrhovi či velmi dlouhá první punská válka proti Kartágu (264 př. n. l.–241 př. n. l.), staly stále delšími a ekonomicky a vojensky náročnějšími.¹⁰⁸ Mnohaleté vojenské výpravy na cizí území v oblasti Středoziemního moře výrazně proměnily římskou společnost. Za panování králů a na počátku republiky totiž trvalo vojenské tažení jen několik málo týdnů, maximálně měsíců a vedlo se zejména v letním období,¹⁰⁹ zatímco během střední republiky (264-134 př. n. l.¹¹⁰) se válčilo mnoho let a někdy i proti vícero protivníkům v mnoha částech tehdy známého světa. Mnohé tyto aspekty postupně vedly ke vzniku profesionální římské armády na konci 2. st. př. n. l. Právě těmito pravidelnými, ať už dlouhými či krátkými vojenskými kampaněmi si římský lid udržel po celá staletí svůj militantní charakter, jenž je mezi starověkými národy zcela unikátní.¹¹¹

4.2. Podpora Říma od jeho spojenců v Itálii a na Sicílii

Abychom si ukázali pomoc, kterou římstí spojenci poskytovali podle uzavřené smlouvy Římu, uvedeme několik způsobů této pomoci, jež nám ve svých knihách zaznamenali antičtí autoři. Nejprve uvedeme materiální a poté i finančně-vojenskou pomoc, a to jak na moři, tak i na pevnině. Musíme si však hned na začátku uvědomit, že spojenecké obce neplatily Římu peníze formou nějaké pravidelné peněžní daně (lat. *tributum*), ale žoldem, výbavou a stravou pro vojáky, které posílaly povinně jako vojenský kontingent na pomoc Římu. Tato pomoc byla ve většině případů přirozeně vyžadována při válečném konfliktu, v našem případě tedy uvedeme spojeneckou podporu během války s Hannibalem v letech 218-203 př. n. l.

Materiální pomoc vyžadovali Římané v průběhu roku 216 př. n. l., kdy vyslali posly ke spojencům v celém Latii a požadovali, „[...] *aby dodali podle smlouvy další vojáky. Vydají rozkaz vyrábět zbraně útočné, obranné i jiné nezbytnosti vojenské výstroje a odnesou z chrámu a sloupcových síní zbraně, jež byly kdysi ukořistěny.*“¹¹² Livius tu ještě dodává zajímavou informaci ohledně situace, kdy Římané po bitvách proti Hannibalovi řešili nedostatek svobodných mužů. Tento problém vyřešili tím, že vydali

¹⁰⁸ Dexter HOYOS, *The Age of Overseas Expansion (264-146 BC)*, in: Paul ERDKAMP (ed.), *A Companion to the Roman Army*, Oxford 2011, s. 65.

¹⁰⁹ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 92-93.

¹¹⁰ Daniel J. GARGOLA, *The Mediterranean Empire (264-134)*, in: Nathan ROSENSTEIN – Robert MORSTEIN-MARX, *A Companion to the Roman Republic*, Oxford 2010, s. 147.

¹¹¹ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 92.

¹¹² LIVIUS XXII, 57 (Dějiny IV, Praha 1973, s. 172).

rozkaz, aby v celém Latii byli dotázáni mladí a silní mužové z otrockého stavu (bylo dotázáno na 8000 otroků), zdali chtějí sloužit v římské armádě.¹¹³ Pokud ano, na státní útraty je vykoupí a vyzbrojí. Toto byl zcela nový přístup, ale Římany k tomu činu donutila nepříznivá situace na válečném poli. Další příklad, kdy spojenci materiálně pomohli Římu, se odehrál roku 204 př. n. l., kdy konzul Publius Cornelius Scipio, později nazývaný Africanus, připravoval svůj vpád do Afriky a měl v plánu dobýt samotné Kartágo. Během svého přemlouvání senátu ke vpádu do afrického Kartága, sice „[...] nedostal dovolení, aby směl konat odvod,“ ale „[...] dosáhl však toho, aby si s sebou směl vzít dobrovolníky a také aby mohl na stavbu svých lodí vynaložit příspěvky spojenců; prohlašoval totiž, že budoucí loďstvo nezpůsobí výlohy státu.“¹¹⁴ A tak tedy podle Livia učinil: „Etruské kmeny slíbily nejdříve, že budou podporovat konzula každý podle své možnosti takto: Caeritové (obyvatelé města Cere na jihu Etrurie, dnešní Toskánsko¹¹⁵) dodají obilí pro námořní spojence a potraviny všeho druhu; obyvatelé z města Populonia (někdy také nazývaná Pupluna, na pobřeží Etrurie¹¹⁶) železo, z Tarquinií (město Tarquinia na jihu Etrurie) plátno na plachty, z Volaterr (město Volaterrae, dn. Volterra, na severu Etrurie¹¹⁷), stavební dříví pro vnitřek lodí a obilí; Arretinští (město Arretium, dn. Arezzo, na východě Etrurie) tři tisíce štítů a tolikéž přilbic, oštěpy, těžká házečí kopí, dlouhé dřevce, úhrnem 1500 v rovném počtu.“¹¹⁸

Za druhé upozorníme na podporu finančně-vojenskou, kterou Řím během války s Hannibalem naléhavě potřeboval. Od spojenců, ale i kolonií, které Římané na Apeninském poloostrově hojně zakládali, proudila tato finančně-vojenská pomoc nejen ve formě žoldu. Ten byl vyplácen vojenským oddílům, které spojenci Římanům poskytovali, neboť k tomu byli vázáni smlouvou. Vedle toho také spojenci poskytovali výzbroj a stravu pro vojáky. Zajímavé jsou i zprávy, které nám podává Livius o darech v podobě zlatých věnců, misek či soch, které spojenci a přátelé Říma darovali republice. Z těchto darů neměly Římané nějaký faktický finanční prospěch, ale spíše měly vyjádřit přátelskou pomoc či psychologickou vzpruhu pro obyvatele „Věčného města“.

Vojenskou pomoc můžeme rozdělit na dva druhy, námořní a pozemní. Nejprve námořní, kterou spojenci poskytli v námořním střetnutí u Tarenta na jihu Itálie, mezi lety

¹¹³ LIVIUS XXVII, 57 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 172).

¹¹⁴ LIVIUS XXVIII, 45 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 210). Livius mluví o spojeneckých osadách v Etrurii.

¹¹⁵ Pavel KUCHARSKÝ, Poznámky, s. 555, in: Livius, *Dějiny V*, Praha 1975.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 210.

¹¹⁷ L. DE LIGHT, *Peasants*, s. 320.

¹¹⁸ LIVIUS XXVIII, 45 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 210-11).

212 př. n. l., kdy byl Tarent Hannibalem dobyt a rokem 209 př. n. l.,¹¹⁹ a opět ho získali Římané. Hannibal v již zmíněném roce sice město dobyl, ale nejlépe bráněnou pozici ve městě, citadelu, se mu získat nepodařilo. Zde se statečně bránili Římané v čele s velitelem posádky Markem Liviem. Římané se snažili do města dopravit zásoby obilí ze Sicílie; a během této akce se střetla tarentská a římská loďstva. Na římské straně se boje zúčastnily lodě spojenců, které si velitel loďstva Decius Quinctius od nich „[...] vymohl“ a „[...] k nimž se smluvně zavázali spojenci z Regia, Velia a Paesta (spojenecká města na jihu Itálie); postavil tak loďstvo, jak už řečeno, o dvaceti lodích.“¹²⁰ Další vojenskou pomoc, v tomto případě vojáků (lehkooděnců) Římu poskytl syrákúský tyran Hierón II., o kterém jsme se už zmínili jako o věrném a šlechtěném spojenci Říma. Ten roku 216 př. n. l. ještě před bitvou u Cann poskytl vojenské oddíly, neboť „králi je známo, že římský národ používá v pěším i jízdním vojsku pouze rodilých Římanů a Latinů, viděl však v římském táboře cizí pomocné sbory lehkooděnců. Proto posílá tisíc lučištníků a prakovníků jako vhodné mužstvo proti Baleárům a Maurům a jiným kmenům, které jsou zvyklé bojovat metacími zbraněmi.“¹²¹

Hieron II. také několikrát vyjádřil svou podporu ve válce proti Hannibalovi prostřednictvím poselstva vyslaného do Říma již roku 216 př. n. l., které darovalo senátu a lidu římskému „[...] jako dobré znamení zlatou sochu Victorie (Vítězství) ve váze dvou set dvaceti liber.“¹²² Další dar předalo poselstvo ještě v roce 216 př. n. l. před bitvou u Cann, „[...] Vyslanci z Paesta přinesli do Říma darem zlaté misky.“¹²³ Na přelomu let 217/216 př. n. l. máme také zmínku o dalším daru, kdy „[...] přišli do Říma vyslanci z Neapole. Přinesli na radnici čtyřicet zlatých misek veliké váhy.“¹²⁴ Obyvatelé Neapole uznávali „[...] za hlavu a tvrz Itálie, město Řím a jeho svrchovanost, uznali jsme my, Neapolští, za spravedlivé pomoci římskému národu zlatem, které nám zanechali naši předkové.“¹²⁵

Přímá finanční podpora ve formě zlata či stříbra není ve zmínkách antických autorů hojně uváděna. Nalézt ji například můžeme znovu v roce 216 př. n. l. ve zprávě o nedostatku žoldu a obilí z ostrovů Sicílie a Sardinie. V této chvíli opět pomohl syrákúský

¹¹⁹ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 132.

¹²⁰ LIVIUS XXVI, 39 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 460).

¹²¹ LIVIUS XXII, 37 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 147).

¹²² LIVIUS XXII, 37 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 147).

¹²³ LIVIUS XXII, 36 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 146).

¹²⁴ LIVIUS XXII, 32 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 142).

¹²⁵ Tamtéž, s. 142.

vládce Hierón II. a spojenecká města na Sardinii, když „[...] *Titus Otacilius poslal tedy legáty k Hierónovi, jediné opoře římského národa, a dostal na žold tolik stříbra, kolik potřeboval, a k tomu obilí na šest měsíců. Cornelia na Sardinii založila štědře spojenecká města.*“¹²⁶

Velice zajímavou je i informace o podpoře Říma od soukromých osob roku 214 př. n. l.¹²⁷ Tu poskytli členové bohatých rodů, neboť jim to vyhláškou nařizovali konzulové, kteří potřebovali vystrojit válečné loďstvo. Vyhláška zněla takto: „*Kdo za censorů Lucia Aemilia a Gaia Flaminia (220 př. n. l.¹²⁸) byl sám anebo jeho otec odhadnut po stránce majetku na sto tisíc měděných assů (základní měnová jednotka, která vážila jednu římskou libru - 327,5 g.¹²⁹), nebo ten, kdo později takového jmění nabyt, postaví jednoho námořníka s šestiměsíčním žoldem. Kdo má více než sto tisíc až do tří set tisíc, ten postaví státu tři námořníky s ročním žoldem. Podle toto nařízení nalodili se námořníci úplně vybavení svými pány pro válečnou službu se zásobami vařených pokrmů na třicet dní.*“¹³⁰ Z Liviova líčení nemáme zprávu o jakémkoliv neuposlechnutí či nedodržování této vyhlášky, z čehož můžeme usoudit, že bohaté rody se ztotožňovaly se zájmy Říma a byly připraveny republiku podpořit. Členové bohatých římských rodů posílali jako námořníky většinou své otroky, které buď koupili nebo dodali z vlastních řad. Můžeme však jen odhadovat, kolika námořníky přispěli. Livius píše o 100 lodích,¹³¹ nepopisuje sice o jaký typ se jednalo, ale můžeme přibližně uvést posádku o síle 300 mužů¹³² na jednu loď (např. pětiveslici), což by dohromady čítalo 30 000 mužů včetně jídla a pití na třicet dnů. Tento počet byl pro bohaté římské rody jistě zanedbatelný, i přesto ale poukazuje na mentalitu a odhodlání římské aristokracie.

Další zajímavé opatření, které římská republika byla nucena učinit roku 216 př. n. l. po bitvě u Kann, bylo, „[...] *aby všichni, kteří za těžký zločin propadli hrdlem, a dlužníci, odsouzení do vězení, chtějí-li se ovšem stát jeho vojáky, byli z toho trestu vysvobozeni a dluhy se jim prominuly. Šest tisíc takových lidí vyzbrojil ukořistěnými gallskými zbraněmi, které byli nesený ulicemi při triumfu Gaia Flaminia.*“¹³³ Opět je to

¹²⁶ LIVIUS XXIII, 21 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 214).

¹²⁷ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 259.

¹²⁸ Tamtéž, s. 235.

¹²⁹ Lesley ADKINS, – Roy A. ADKINS, *Antický Řím*, s. 336.

¹³⁰ LIVIUS XXIV, 11 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 272).

¹³¹ Tamtéž, s. 272.

¹³² A. GOLDSWORTHY, *Armáda*, s. 36.

¹³³ LIVIUS XXIII, 14 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 201).

jen další důkaz toho, čeho byli Římané schopní v případě nebezpečí. Dokazuje to schopnost učinit i nezvyklá, ba dokonce nečestná opatření v případě nutnosti. Na světlo nám stále vysvítají dva paprsky, dvě odlišné mentality, neboť v této válce nejde jen o střet dvou civilizací, ale také o střet dvou mentalit, dvou zcela odlišných způsobů života a chování, dvou národů se zcela rozdílnými přístupy ke státu, rodině, bohům a dalším věcem. Národy, které pouze zdánlivě vypadají podobně, avšak fakticky jsou rozdílné.

Pokud budeme věřit Liviovi, tak ten ve své 27. knize uvádí, že celkový počet všech římských kolonií měl být dohromady 30. Máme i zajímavý příklad nespokojenosti dvanácti z nich. Roku 209 př. n. l. obyvatelé těchto kolonií dokonce „[...] *reptali, že jsou už desátý rok vyčerpávání odvody a dávkami; každoročně téměř prý bojují s velkými ztrátami; jedni prý jsou zabijeni v bitevním šiku, jiní jsou hubeni nemocemi.*“ A senátu oznámily, „[...] *že nemají, odkud by dodávaly vojáky a peníze. Byly to tyto: Ardea (Latium), Nepete (Nepet, Etruria), Sutrium (Etruria), Alba Fucens (Samnium), Carseoli (Samnium), Sora (Latium), Suessa (Suessa Aurunca, Latium), Circei (Latium), Setia (Latium), Cales (Campania), Narnia (Umbria) a Interamna (Interamna Naharas, Umbria nebo Interamna Lirenas, Latium).*“¹³⁴ Města v Latii, Etrurii, Kampánii a Umbrii byly římské kolonie a občané „[...] *z Říma přece vyšli původem, z Říma byli vysláni do osad a do území dobytého válkou, aby tu rozmnožili kmen; čím jsou povinny děti rodičům, tím jsou oni – osadníci – povinováni Římanům*“¹³⁵ a proto bychom mohli jejich jednání považovat za vzpouru proti republice. Většina kolonií je z Latia, kde se válka převážně neodehrávala, i přesto však tato města musela odvádět své muže a další suroviny do války proti Hannibalovi. Zřejmě tedy ta města, která měla menší počet obyvatel, mohla mít s několikaletým odvodem mladých mužů a potřebných surovin problémy. Naopak tyto kolonie nadále podporovaly římskou republiku. „*Byli to osadníci z těchto měst: Singia (Lazio, lat. Latium), Norba (Lazio, lat. Latium), Saticula (Kampánie), Brundisium (Apulie), Fregellae (Lazio, lat. Latium), Luceria (Apulie), Venusia (Apulie), Hadria (Picenum), Firmum (Picenum) a Ariminum (Pádská nížina). Od druhého moře obyvatelé těchto osad: Pontia (Pontinské ostrovy), Paestum (Lukánie) a Cosa (Etrurie). Uprostřed souše obyvatelé z těchto měst: Beneventum (Apulie), Aesernia (Samnium), Spolentium*

¹³⁴ LIVIUS XXVII, 9 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 49). Seznam podle: L. DE LIGHT, *Peasants*, s. 307-323.

¹³⁵ LIVIUS XXVII, 9 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 50).

(Umbrie), *Placentia* (Pádská nížina) a *Cremona* (Pádská nížina). *Na podpoře těchto osad spočívala tehdy moc národa římského.*¹³⁶

Je ale také případ, kdy Řím už zkrátka nebyl schopen dostát svým závazkům, tedy pomoci svému spojenci v případě nebezpečí, a odmítl vyslance daného kmene s tím, že za nynějších okolností se má spojenecký národ postarat sám o sebe. Tento případ se odehrál roku 215 př. n. l. ve městě Petelia u kmene Petelinů, kteří jako jediní z obyvatel Bruttia zachovali svou přízeň Římu, a to v i době kdy je svírali jak Kartáginci, tak i ostatní bruttijské kmeny. Římští senátoři měli skvělý přehled o možnostech, které může republika poskytnout, avšak v takto těžké válce si „[...] *museli přiznat, že tak vzdálení spojenci nemohou dnes od nich očekávat žádnou pomoc; schválili své dřívější rozhodnutí a vybídli je, aby se vrátili domů a aby se stejnou důsledností, s jakou do krajnosti zachovali svou věrnost, vzali svůj budoucí osud za nynějších okolností do svých vlastních rukou.*“¹³⁷

4.3. Průběh Hannibalova tažení v Itálii a pozice spojenců (218-203 př. n. l.)

Druhá punská válka byla významným mezníkem ve vztazích Říma k jeho spojencům v Itálii. Před válkou s Hannibalem Řím využíval, jak materiálně, tak i vojensky své kolonie a politicky těžil z aliancí, které utvářel se svými spojenci prostřednictvím spojeneckých smluv, lat. *foedus*.¹³⁸ Tímto způsobem se Řím stal hegemonelem na Apeninském poloostrově. Hannibal tuto skutečnost pochopil a dobře věděl, že zničení těchto svazků pro něj musí být prvořadým úkolem. Aby to však dokázal, musel římské spojence přesvědčit, nabídnout jim vizi lepší a spravedlivější společnosti, která bude panovat v Itálii po porážce Říma. Tato snaha pomocí propagandy přivést na svou stranu keltské kmeny v Pádské nížině byla předem promyšlená a naplánovaná. Polybios jako kdyby Hannibala citoval: „*Prohlásil, že nepřišel bojovat proti nim, nýbrž v jejich prospěch proti Římanům, a že by tedy, jestliže správně uvažují, měli přijmout jeho přátelství. Je tu prý především proto, aby obnovil svobodu obyvatel Itálie, a také, aby jim vrátil města a území, z nichž je Římané vyhnali.*“¹³⁹ Stejnou taktiku popisuje i Livius.¹⁴⁰

¹³⁶ LIVIUS XXVII, 10 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 52).

¹³⁷ LIVIUS XXIII, 20 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 213).

¹³⁸ M. BARTOŠEK, *Dějiny*, s. 65.

¹³⁹ POLYBIOS III, 77 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 72).

¹⁴⁰ LIVIUS XXII, 58 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 173).

Keltové v Pádské nížině, po mnohá staletí nepřátelští vůči římské republice, s tímto plánem souhlasili a někteří Hannibala podpořili už po přechodu Alp roku 218 př. n. l. (O které keltské kmeny šlo přesně, antičtí autoři nezmiňují. Mohlo se jednat o kmeny Bójú a Insubrů.¹⁴¹ ale Lukánové, Samnité či jihoitalští Řekové byli vůči Hannibalovi zpočátku nedůvěřiví. Nechtěli nahradit vliv Říma nadvládou cizího nájezdníka, pokud by z toho sami neměli prospěch. Hannibal si je nezískal svými sliby a svou vizí, ale válečnými úspěchy, kterých v letech 218 až 216 př. n. l. dosáhl: bitva u řeky Ticinus koncem listopadu roku 218 př. n. l., bitva u Trebie v prosinci roku 218 př. n. l.,¹⁴² bitva u Trasimenského jezera v červnu 217 př. n. l., bitva u Kann v srpnu roku 216 př. n. l.¹⁴³

Poslední jmenovaná, nejslavnější Hannibalova bitva během celého tažení v Itálii, přinesla kýžený výsledek, neboť toto vítězství přimělo některé římské spojence ke změně strany. Polybios o tomto přeběhnutí píše: „*Kartágiňané touto svou akcí (bitva u Kann roku 216 př. n. l.) ihned ovládli téměř celé pobřeží. Tarentané (obyvatelé Tarentu v jižní Itálii) se jim okamžitě podrobili, obyvatelé Argyrippy (Arpi, město v Apulii) a někteří z Capuy (Capua, jedno z největších měst v Kampánii) pozvali Hannibala a všichni ostatní již teď vzhlíželi ke Kartágiňanům [...] Římané v důsledku porážky ihned ztratili svou nadvládu v Itálii a měli obavy o své vlastní bezpečí a o půdu své vlasti.*“¹⁴⁴ Hannibal získal cenné spojence, ze kterých chtěl utvořit mocenský blok jako protiváhu proti moci Říma. Z citace Polybiovy Dějin můžeme vypozařovat, že hlavním Hannibalovým spojencem se stávají jihoitalští Řekové se svým hlavním centrem v Tarentu (to se na Hannibalovu stranu přidává až roku 212 př. n. l.¹⁴⁵), obyvatelé Kampánie s centrem v druhém největším městě Itálie Capue a jedno město v Apulii. Livius nám nabízí podrobnější seznam spojenců, kteří přešli na stranu Kartága: „*K Punům přešli tyto národové: Campani (obyvatelé Kampánie), Atelští (obyvatelé města Attela v Kampánii¹⁴⁶), Kalatijští (obyvatelé města Calatia v Kampánii¹⁴⁷), Hispani (o které kmeny v Hispánii se jednalo, autor nezmiňuje), část Apulů (obyvatelé Apulie; území obývaly kmeny Mesapů, Daunů, Peucetů¹⁴⁸) Samnitané s výjimkou Pentrů (Pentrové, kmen žijící v oblasti dn. Boiana¹⁴⁹),*

¹⁴¹ Dexter HOYOS, *Mastering the West. Rome and Carthage at War*, Oxford 2015, s. 108.

¹⁴² M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 130-131.

¹⁴³ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace starověkého Středomoří II*, Praha 2015, s. 450-451.

¹⁴⁴ POLYBIOS III, 118 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 105); Město Tarentum se připojuje k Hannibalovi až roku 212 př. n. l.

¹⁴⁵ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 131.

¹⁴⁶ L. DE LIGHT, *Peasants*, s. 309.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 311.

¹⁴⁸ D. URBANOVÁ, - V. BLAŽEK, *Národy*, s. 190-197.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 158.

všichni *Bruttiové* (kmen obývající jižní Itálii, oblast Bruttia, dn. Kalábrie¹⁵⁰), *Lukánové* (kmen obývající jižní Itálii, oblast Lukánie, dn. Basilicata¹⁵¹) a kromě nich *Usentini* (kmen patřící k Lukánům, obývající oblast na rozmezí Lukánie a Kampánie, žijící mezi městy Eboli a Buccina) a téměř celé řecké pobřeží, *Tarentané* (obyvatelé města Tarentu v Apulii¹⁵²), *Metaponští* (obyvatelé města Metapontu v Lucanii¹⁵³), *Krotónané* (obyvatelé města Croton v Bruttii¹⁵⁴), *Lokrové* (obyvatelé města Locri v Bruttii¹⁵⁵) a všichni předalpští *Gallové* (např. kmeny Bójů, Insubrů, Taurisků atd.).¹⁵⁶ Z tohoto podrobného Liviova výčtu jasně vyplývá, že se na Hannibalovu stranu přiklonili nejen jihoitalští Řekové a předalpští Galové, ale také Kampánové, Samnité, část Apulů, Bruttiové, Lukánové a Samnité (bez Pentrů). Z těchto kmenů a měst se snažil vytvořit, jak už bylo řečeno „spojenecké a vojenské centrum“ pod vlivem Hannibala jako protiváhu proti Římu a jeho zbylým spojencům. Podkopat moc Říma v Itálii a zničit římský spojenecký blok, který „Věčnému městu“ poskytoval vojenskou a pracovní sílu, ale také potřebné suroviny pro vedení války, bylo primárním Hannibalovým cílem.¹⁵⁷

Hannibal získával spojence v Itálii nejen svými vítěznými bitvami, ale také svou promyšlenou kampaní, kdy se systematicky snažil pustošit území, které buď patřilo přímo Římu či jeho blízkým spojencům, kteří ještě nepřešli na Hannibalovu stranu. Toto jednání mělo zaprvé účinek propagandistický, neboť poukazovalo na neschopnost Říma ochránit své spojence před kartaginskou armádou: „*S římskými spojenci jednal laskavě a propustil je domů, neboť chtěl svou blahovůli získat jejich města. Pokud však byli mezi zajatci Římané, dal je spoutat a zadržet. Kořist rozdal Keltům, kteří se účastnili jeho tažení, aby si i je naklonil svou štědrostí.*“¹⁵⁸ Za druhé mělo toto jednání rovněž účinek čistě válečnický, kdy tím Řím připravoval o potřebné mužstvo pro válečné úsilí.

Takto popisují důsledek katastrofální porážky Říma v roce 216 př. n. l. antičtí historikové Polybios a Livius. Úkolem této práce, ale je podívat se na toto důležité období (po bitvě u Kann 216 až 203 př. n. l., kdy Hannibal odplouvá z Itálie) poněkud podrobněji.

¹⁵⁰ Elena ISAYEV COOLEY, *Italy Before the Romans*, in: Alison E. COOLEY (ed.), *A Companion to Roman Italy*, Chichester 2016, s. 3-4.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 8-9.

¹⁵² L. DE LIGHT, *Peasants*, s. 328.

¹⁵³ Tamtéž, s. 335.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 333.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 335.

¹⁵⁶ LIVIUS XXII, 61 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 181).

¹⁵⁷ Peter EDWELL, *War Abroad: Spain, Sicily, Macedon, Africa*, in: Dexter HOYOS (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015, s. 344-345.

¹⁵⁸ APPIÁNOS, *Válka s Hannibalem*, 10 (*Zrod římského impéria*, Praha 1986, s. 128).

Římané zvolili v této velmi těžké době, jak už bylo zvykem, po zbytek roku diktátora. Tím se stal Marcus Junius Pera¹⁵⁹ (konzul v roce 230 př. n. l.¹⁶⁰) a jeho velitelem jezdeckva (tzv. *magister equitum*) se stal Tiberius Sempronius Gracchus¹⁶¹, jenž se stal konzulem hned následující rok.¹⁶² Během funkčního období, které bylo u diktátorů 6 měsíců, byl zvolen do funkce diktátora i Marcus Fabius Buteo,¹⁶³ který vykonával svou funkci sám (jeho funkční období bylo velice krátké, neboť byl zvolen proto, aby vybral nové senátory a jiné úředníky) bez velitele jízdy (tuto funkci vzal na sebe senát). Je to jediný případ v historii římské republiky, kdy byli zvoleni dva diktátoři.

Hannibal se v tomto období snažil získat co nejvíce měst na svou stranu, a proto se vydal z Apulie do Kampánie, kde se naskýtal nové možnosti. Nejdříve získal město Compsa v Kampánii, které se vzdalo bez boje, neboť rodina Mopsiů, jež zde prosazovala vůli Říma, město opustila.¹⁶⁴ Dalším důležitým úkolem pro Hannibala bylo obsazení přímořského města, čímž by získal spojení s Kartágem a Hispánií. Proto si vybral bohaté a mocné město Neapol, které se mu však pro jeho vysoké hradby získat nepodařilo (Hannibal se pokusil podrobit si město Neapol celkem ve dvou případech roku 216 př. n. l, ale ani jednou se mu to nepodařilo.¹⁶⁵ Ve druhém případě už muselo dojít k vyslání prefekta z Říma, aby město nepřešlo na Hannibalovu stranu). Největším Hannibalovým úspěchem však bylo získání kontroly nad kampánským městem Capua. Tam došlo po bitvě u Kann k rozdělení politické elity na dvě frakce, prořímskou vedl Decius Magius, a propunskou, kterou vedl Pacuvius Calavius.¹⁶⁶

Touha po větší samostatnosti, snaha vymanit se z římského vlivu, všeobecné vášně a intriky zapříčinily, že v Capue převážilo propunské křídlo a byla podepsána mírová smlouva s Hannibalem. Tím se kampánská metropole dostala pod kartaginský vliv, avšak nejen ona, na Hannibalovu stranu přešla i okolní města v Kampánii Atella, Calatia a Sabatini.¹⁶⁷ Politický vztah k Hannibalovi byl však značně odlišný než ten, který měli předtím k Římu. Podle Livia byly podmínky takovéto: „*Žádný punský vojevůdce nebo úředník nebude mít žádné právo nad campanským občanem a také žádný campanský*

¹⁵⁹ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 248.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 226.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 248.

¹⁶² Tamtéž, s. 253.

¹⁶³ Tamtéž, s. 248.

¹⁶⁴ LIVIUS XXIII, 1 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 182).

¹⁶⁵ LIVIUS XXIII, 1 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 182); LIVIUS XXIII, 14 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 202).

¹⁶⁶ LIVIUS XXIII, 2 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 183).

¹⁶⁷ P. EDWELL, *War*, s. 344.

*občan nebude proti své vůli konat vojenskou službu nebo službu jiného druhu. Budou mít své vlastní zákony a úřady v Capue. Tři sta římských zajatců, které si sami vyberou, dá Pun Campánům, aby je mohli vyměnit za campánské jezdce, kteří sloužili jako vojáci na Sicílii.*¹⁶⁸ Z této citace jasně vyplývá, že Hannibal v tomto případě, aby získal nového spojence, daroval mu na oplátku určitou míru samostatnosti, město negarantovalo vojenskou ani materiální pomoc, tímto však přicházel o výhody, které měla římská republika.

Dalšími městy, která se Hannibal snažil získat, byla Nuceria a Nola. První jmenované město se snažil kartaginský vojevůdce přesvědčit dary a čestnými úřady, avšak obyvatelé Nucerie raději své město opustili a odešli do blízkých center. Hannibal proto alespoň město vydrancoval a zapálil. Nola však pro punského velitele představovala těžší oříšek a možná i první zlomový bod, který představoval jiskru naděje pro odvrácení porážky. Hannibal se totiž pokoušel získat Nolu hned třikrát v letech 216, 215 i 214 př. n. l.,¹⁶⁹ ale pokaždé mu v tom zabránil Marcus Claudius Marcellus řečený „meč Říma“,¹⁷⁰ který dokázal město ubránit. Lid byl spíše pro Hannibala, ale senátoři ze vznešených rodů tvrdě prosazovali vůli Říma a možná tím, že stáli při římském generálovi, nedošlo k převratu a obrácení na kartaginskou stranu. Hannibal si naopak vybil svou zlost ve městě Acerrae, které nechal vypálit poté, co jej jeho obyvatelé opustili.¹⁷¹

Další hrozbou pro Hannibala v Kampánii se ukázalo město Casilinum, kde se shromáždily jednotky z Praeneste, Říma a celého Latia a hrozilo ohrožení Capuy. Hannibal byl zde donucen čelit dlouhému a náročnému obléhání města, avšak kvůli odporu obránců byl přinucen se dohodnout. Každý voják se směl vykoupit zlatem. Hannibal smlouvu dodržel, získal město a propustil zbylé muže, kteří odešli do Praeneste. Po tomto obléhání se Hannibalova pozornost přesunula do Bruttia (dn. Kalábrie) k městu Petelia, avšak je nutné připomenout, že Kampánie byla jedním z klíčových bojišť celé války. Římané zde byli odhodláni neztratit další území a snažili se obsadit klíčová města v regionu. V letech 215–205 př. n. l. byli Římané zpravidla schopni v Kampánii operovat se čtyřmi až šesti, ale někdy dokonce i se sedmi armádami, které obvykle tvořily dvě legie.¹⁷² Právě město Petelia, které podle Livie jako jediné v Bruttii setrvalo s Římem, se

¹⁶⁸ LIVIUS XXIII, 7 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 191).

¹⁶⁹ Nigel BAGNALL, *The Punic Wars. Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, London 1999, s. 239-241.

¹⁷⁰ Adrian GOLDSWORTHY, *Ve jménu Říma*, Praha 2009, s. 35.

¹⁷¹ LIVIUS XXIII, 17-20 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 206-212).

¹⁷² Eve MACDONALD, *Hannibal. A Hellenistic life*, New Haven-London 2015, s. 147.

obrátilo s prosbou o pomoc na římský senát, ten jim však v této době pomoci nemohl a Petelie se tak v roce 215 př. n. l. stala další Hannibalovou kořistí. Po něm získávají Kartáginci několik dalších opěrných bodů v Bruttii, např. Krotón či Consentii. Na stranu Punů také přešlo město Locri.¹⁷³ Jen Rhegium se Hannibalovi získat nepodařilo.¹⁷⁴

Kartaginský velitel brzy po bitvě u Kann pochopil, že pouze se spojenci z Itálie nedokáže Řím porazit, proto navázal diplomatické kontakty s jinými mocnostmi v oblasti Středomořího moře. V roce 215 př. n. l. Hannibal podepsal spojeneckou smlouvu s makedonským králem Filipem V., který se snažil omezit římský vliv v ilyrské oblasti, který zde Římané získali během první (229-228 př. n. l.) a druhé (220-219 př. n. l.) ilyrské války. Římanům se však podařilo zajmout makedonské vyslance k Hannibalovi, a proto dokázali předejít možnému makedonskému vpádu do Ilýrie a spojit se v roce 212 př. n. l. s aitólským spolkem v Řecku. Ten dokázal během první makedonské války (214-205 př. n. l.) vázat makedonské vojenské síly na jihu Balkánského poloostrova a tím nebylo možné, aby Makedoňané výrazněji zasáhli do dění v Itálii. Roku 205 př. n. l. uzavřel makedonský král mír, neboť věděl, že nemůže dosáhnout výraznějšího úspěchu. Obdržel sice určitá území, ale Řím získal daleko více. Římané tak obnovili kontrolu ilyrského pobřeží; jednotky, které bojovaly proti Makedoncům, mohli znovu využít proti Hannibalovi v Itálii.¹⁷⁵

Druhý stát, který se v roce 215 př. n. l. připojil k Hannibalovi, byly Syrákúsy. V těch se po smrti syrákúského vládce Hieróna II. stal nástupcem jeho vnuk Hierónymos. Ten se odklonil od spojenectví s Římem k alianci s Hannibalem.¹⁷⁶ Tento směr se nezměnil ani po jeho smrti roku 214 př. n. l., a to i díky kartaginským generálům, kteří na syrákúském dvoře hájili Hannibalovy zájmy. Syrákúsy nadále zůstaly věrné Kartágu. Na Sicílii se tak vytvořilo další významné bojiště druhé punské války. Zde po prvním syrákúském útoku na římské opěrné body na Sicílii převzali roku 213 př. n. l. iniciativu Římané pod vedením Marka Claudia Marcella a oblehli Syrákúsy. Ty po dlouhém obléhání v roce 212 př. n. l. padly, ačkoliv se v obraně města výrazně angažoval i slavný vynálezce Archimédes.¹⁷⁷ Po vyplenění tohoto mocného města se zbytek Syrákúsanů a Kartáginců pokoušelo hájit město Agrigentum (Akragás), kterého se Římané zmocnili o

¹⁷³ N. BAGNALL, *The Punic Wars*, s. 240.

¹⁷⁴ Louis RAWLINGS, *The War in Italy, 218-203*, in: Dexter HOYOS (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015, s. 303.

¹⁷⁵ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace*, s. 451.

¹⁷⁶ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 131.

¹⁷⁷ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 159-163.

dva roky později.¹⁷⁸ Pokořením Agrigenta ztratili Kartáginci svůj vliv na dění na Sicílii a Římané tak začali plně kontrolovat tento ostrov. Nyní mohli obrátit svoji pozornost čistě proti Hannibalovi v Itálii a Hispánii.

V Itálii mezitím pokračovaly boje nadále, hlavně v Kampánii, Samniu a Lukánii, kde v letech 215-213 př. n. l. docházelo k mnoha pozičním bojům, kdy se Římané snažili získat zpět ztracená území a Hannibal zase bránit své spojence a získat další opěrné body na jihu Itálie. Roku 215 př. n. l. se Hannibalovi spojenci Kampáňané vedení Mariem Alfusem snažili obsadit přístavní město Cumae (Kúmy); ty ale podle Livia porazil v bitvě konzul Tiberius Sempronius Gracchus (konzul roku 215 a 213 př. n. l.¹⁷⁹).¹⁸⁰ Ve stejné době také v Lukánii zvítězil římský generál Tiberius Sempronius Longus, který v bitvě u Grumenta porazil kartáginskou armádu vedenou Hannibalovým velitelem Hannem, jenž byl nucen se stáhnout z Lukánie do Bruttia.¹⁸¹ Hannibal měl cíl vytvořit velké celistvé území pod jeho vlivem v Kampánii a později také na jihu Itálie. Právě tam se ukázala situace přijatelnější, avšak ani zde nebylo území jednotné, bylo narušováno ať už římskými koloniemi či spojeneckými kmeny. Návrat římské republiky po bitvě u Kann k taktice Quinta Fabia Maxima, která spočívala ve vyhýbání se velkým střetnutím a narušování Hannibalových zásobovacích cest a jeho spojenců, byla účinná.

V letech 215 a 214 př. n. l. se Hannibal opět pokusil získat na svou stranu město Nola, ze kterého Římané pod vedením Marca Claudia Marcella podnikali výpady na území pod kartáginskou kontrolou, avšak ani jeden ze tří pokusů o obsazení tohoto města nebyl úspěšný. Hannibal po těchto porážkách (214-213 př. n. l.) operoval na území Apulie, kde se snažil drancovat a narušovat římské zásobovací cesty. Klíčovými roky, které rozhodly o výsledku války v Itálii, byla léta 212, 211 a 210 př. n. l. Na počátku tohoto období se Hannibal vrátil do Kampánie, neboť se obával římského obléhání Capuy. V této době se mu naskytl příležitost zmocnit se města Tarenta, neboť k němu dorazila skupina mužů z této metropole, aby mu představila svůj plán na obsazení města. Byli to aristokraté, které již dříve Hannibal v bitvách zajal a jelikož nebyli římského původu, dal je propustit. Tento přístup se mu později vyplatil. V této době uštědřili Římané Kartágu drtivou porážku u Beneventa¹⁸² (212 př. n. l.) na rozmezí Kampánie a

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 164.

¹⁷⁹ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 253-262.

¹⁸⁰ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 130.

¹⁸¹ LIVIUS XXIII, 37 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 238-239).

¹⁸² LIVIUS XXV, 13-14 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 350-353).

Apulie, kde byl poražen Hannibalův generál Hanno. Vedle obsazení Syrákús to byl další úspěch Římanů. Na straně Kartága padlo podle Livia více než 10 000 mužů a přes 7 000 zajatců. Hannibal na tuto porážku odpověděl obsazením Tarentu, kdy se s pomocí tarentských obyvatel a občana Filemena, který byl vášnivý lovec a často chodil za noci na lov hlavní branou, dostal do města. Filemenus byl s Hannibalem domluvený a s pomocí svých přátel pobil hlídkující vojáky a vpustil do města kartáginskou armádu.¹⁸³ Většina římské posádky byla pobita, nicméně část se dál bránila v městské pevnosti, a to až do znovuobsazení města Římany roku 209 př. n. l. Po obsazení Tarentu se na Hannibalovu stranu připojili města Thurie a Metapont.¹⁸⁴

V průběhu roku 212 př. n. l. Hannibal opět dokázal, že je mistr překvapení, klamných výpadů a útoků ze zálohy. Dvakrát dokázal zasadit Římanům drtivé porážky, nejdříve v bitvě u řeky Silarus (podle Livia v této bitvě padlo na straně Říma 15 000 mužů¹⁸⁵) a poté u Herdonie (podle Livia v této bitvě padlo na straně Říma 16 000 mužů¹⁸⁶) v Apulii.¹⁸⁷ V obou bitvách přišli Římané o mnoho tisíc mužů. Naopak v Samniu Římané zvítězili, když pod velením konzula Quinta Fulvia Flacca (konzul pro rok 212, 209 př. n. l.¹⁸⁸) porazili v bitvě u Beneventa (den cesty od Capuy) Hannibalova velitele Hannona, jenž v boji podle Livia ztratil více než 10 000 mužů a 7000 vojáků bylo zajato.¹⁸⁹ Tím byla uvolněna cesta do Capuy a zároveň i šance, aby ji Římané opět získali.

Římští velitelé na tyto porážky a vzrůstající vliv Kartága na jižním pobřeží Itálie potřebovali rychle odpovědět, proto se rozhodli zaútočit na nejdůležitější a nejmocnější Hannibalovo město v Kampánii, na Capuu. K obléhání došlo i přes již zmíněné porážky, neboť Římané v roce 212-211 př. n. l. dokázali shromáždit na tomto území 5 až 6 armád s různými počty legií (celkové počty legií jsou udávány mezi 10 až 14, více viz. Přílohy, obrázek č. 2. pro rok 212 př. n. l.).¹⁹⁰ Hannibala zaměstnávalo dění okolo Tarentu a možná právě proto nedokázal proti přesile římských obléhatelů Capuy účinně zakročít. Kampánské město padlo do rukou Římanů roku 211 př. n. l., i přes Hannibalův klamný výpad proti samotnému „Věčnému městu“. Tento útok ale nepřestavoval pro římskou

¹⁸³ Dexter HOYOS, *Hannibal's dynasty. Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC*, London-New York 2005, s. 136-137; LIVIUS XXV, 8-11 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 341-350).

¹⁸⁴ E. MACDONALD, *Hannibal*, s. 165.

¹⁸⁵ LIVIUS XXV, 19 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 362-363).

¹⁸⁶ LIVIUS XXV, 21 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 364-365).

¹⁸⁷ N. BAGNALL, *The Punic Wars*, s. 250; E. MACDONALD, *Hannibal*, s. 167.

¹⁸⁸ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 267-285.

¹⁸⁹ LIVIUS XXV, 14 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 353).

¹⁹⁰ L. RAWLING, *The War*, s. 300.

republiku vážnější hrozbu, měl spíše odradit římské armády od obléhání Capuy. To se ale nepovedlo. Po římském vítězství následovala řada represálií vůči obyvatelům Capuy.

Do roku 210 př. n. l. získávají Římané pod svou kontrolu i Samnium¹⁹¹ a Hannibal, i přes druhé a poslední velké vítězství u Herdonie (Římané zde podle Livia utrpěli ztráty od 7 000 do 13 000 mužů¹⁹²) je přinucen ustupovat na jih Apeninského poloostrova. Poté se ve stejném roce střetl s další římskou armádou tentokrát v Lukánii u města Numistro na hranici se Samniem, kde narazil na velitele Marca Claudia Marcella. Bitva však podle Livia byla nerozhodná. Následujícího roku (209 př. n. l.) se oba velitelé znovu setkali, když ve dvoudenní bitvě u města Canusium v Apulii naopak Hannibal porazil slavného Marcella (velitel zde podle Livia utrpěl ztrátu 5 700 mužů¹⁹³), ani to však na Hannibalově ústupu ze severní Apulie nic nezměnilo. Hannibal sice vyhrával mnohá střetnutí s římskými vojsky, avšak sám při těchto bitvách ztrácel značné počty mužů, které se velmi těžce doplňovaly. Na rozdíl od Římanů, kteří mohli čerpat jednak z nezasazených oblastí *ager Romanus* (území ve střední Itálii pod přímou kontrolou Říma) a jednak také z částí Etrurie, Umbrie a Samnia (Pentrové), měl Hannibal lidské zdroje značně omezené.

Ve stejném roce znovu získal Quintus Fabius Maximus, řečený „Váhavec“, Tarentum. Hannibal, který byl v bitvě stále neporažený, se poté již nedokázal vymanit z území Bruttijců a Řeků. Hlavní dějiště celé druhé punské války se po pádu Tarentu přeneslo do Hispánie. Zde Publius Cornelius Scipio roku 209 př. n. l. dobývá hlavní centrum kartáginské moci v Hispánii Nové Kartágo a v příštích třech letech se zmocní celé kartáginské Hispánie.¹⁹⁴ Tím tedy Kartágo přichází o svou nejdůležitější državu mimo Afriku a zároveň o cenný přísun nerostných surovin a lidských zdrojů. V Itálii se s přibývajícím léty území pod Hannibalovou kontrolou neustále zmenšovalo. Tento fakt nedokázaly změnit ani dva pokusy jeho bratrů Hasdrubala a Maga o přivedení dalších jednotek na Apeninský poloostrov, což by mohlo opět otočit válku ve prospěch Hannibala.

První, nadějnější, byl Hasdrubalův pochod z Hispánie do Itálie roku 207 př. n. l. Nejprve byl totiž Hasdrubal z dnešního Španělska vytlačen Publiem Scipiem, a proto se rozhodl pomoci svému bratrovi v Itálii. Společně se svou armádou přešel Alpy a přesunul

¹⁹¹ Tamtéž, s. 300-301.

¹⁹² LIVIUS XXVII, 1 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 34).

¹⁹³ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 205; LIVIUS XXVII, 12-14 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 55-61).

¹⁹⁴ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 135.

se až do Umbrie, avšak zde byl roku 207 př. n. l. v bitvě u řeky Metaurus poražen. Druhý bratr Mago, který se vylodil roku 205 př. n. l. v severozápadní Itálii, se pokusil v této oblasti vyvolat povstání proti Římanům. Nebyl však schopen se spojit s Hannibalovou armádou. Jeho počínání znepokojilo římský senát natolik, že proti němu vyslal armádu a v bitvě v údolí Pádu ho roku 203 př. n. l. rozdrtil. Římské kampaně na jihu pak postupně utahovaly sevření kolem území pod Hannibalovou kontrolou. V reakci na římské útoky byl Hannibal nucen evakuovat obyvatele spojeneckých komunit, které už nemohl bránit. Začaly se projevovat i obtíže se zásobováním. Kolem roku 206 př. n. l. Římané dobyli zpět území Lukánie a Apulie a získali opět kontrolu nad klíčovými městy v oblasti, Locri (205 př. n. l.), Clamptia a Consentia (204 př. n. l.).¹⁹⁵ Roku 204 př. n. l. ještě došlo k několika střetnutím v blízkosti města Krotón. Zde nejdříve Hannibal porazil v menším střetnutí vojsko vedené konzulem Publiem Semproniem Tuditanem (podle Livia padlo na římské straně 1200 mužů¹⁹⁶), avšak následujícího dne byl sám naopak poražen, neboť pokořený Tuditanus se spojil s prokonzulem Publiem Liciniem Crassem a společně Hannibala přemohli (podle Livia Hannibal ztratil 4000 mužů a 300 jich bylo zajato¹⁹⁷). Z jeho armády, kterou převedl roku 218 př. n. l. přes Alpy, zbyla pouhá silueta z dřívějšího ostříleného mužstva. I přes doplňování z řad italských kmenů Hannibalova armáda ztrácela tolik potřebnou disciplínu a zkušenosti.¹⁹⁸ Tato ztráta se nejvíce podepisovala na numidském jezdecktvu, což se projevilo až později v bitvě u Zamy. Po Hasdubalově porážce (207 př. n. l.) již Hannibal neměl prostředky k výrazné změně výsledku války v Itálii. Stal se jen pouhým pozorovatelem nevyhnutelného konce. Ten přichází roku 203 př. n. l., kdy Publius Scipio vážně ohrožuje samotné Kartágo. V této chvíli je Hannibal zavolán zpět, aby bránil Kartágo před útokem Římanů tak, jak to učinil on sám před 15 lety.

4.4. Průběh bojů v Hispánii (218-206 př. n. l.)

Římané nedlouho po první punské válce (264-241 př. n. l.) pohlíželi na vzrůstající vliv Kartaginců v oblasti dnešního Pyrenejského poloostrova, lat. *Hispania*, s nebyvalou obavou. Kartágo se totiž snažilo po potupné porážce, kterou od Říma utrpělo, rozšířit své

¹⁹⁵ Louis RAWLING, *The War*, s. 300.

¹⁹⁶ LIVIUS XXIX, 36 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 273).

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 273-274

¹⁹⁸ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 210.

obchodní aktivity směrem na západ a opět získat své ztracené postavení v oblasti Středozemního moře.

Řím samozřejmě sledoval narůstající moc Kartága na západě s obavami a snažil se ji všemožnými prostředky omezit a pozastavit. Hlavní příčinou nepřátelství mezi Římem a Kartágem tedy byla Hispánie a její zdroje a strategický význam. Kartágo z těchto zdrojů silně těžilo a římská republika se obávala, že Kartágo znovu získá svou ztracenou moc, čímž by mohlo ohrozit samotný Řím.¹⁹⁹ Což se během druhé punské války stalo. Jablkem svárů tedy byla Ibérie stejně jako před první punskou válkou (264-241 př. n. l.) Sicílie.

Poté co Hannibal Saguntum roku 219 př. n. l. vyplenil, reagoval římský senát ultimátem. Vyslal do Kartága své vyslance a nabádal, aby kartaginská rada vydala Hannibala a jeho rádce, nebo jim Římané vyhlásí válku. Polybios popisuje situaci takto: *„nejstarší z nich (z římských vyslanců) ukázal členům senátu záhyb své togy a prohlásil, že jim v něm přináší válku i mír a že odtud vytřepe a dá jim to, co si přejí. Sufet (podobný úřad jako v Římě konzul) Kartágiňanů ho vybídl, ať vytřepe to, co si vybrali oni, a když Říman prohlásil, že vytřepe válku, většina senátu zvolala současně, že ji přijímá.“*²⁰⁰

Jakmile vypukla válka mezi Kartágem a Římem, vydal se Hannibal z Nového Kartága na jaře²⁰¹ roku 218 př. n. l. směrem na sever s armádou 90 000 pěchoty a 12 000 kavalérie, překročil Ebro a podmanil si všechny kmeny až k Pyrenejím. Zde zanechal vládcem celé oblasti Hannóna a nechal mu zde 10 000 pěchoty a tisíc kavalérie, aby toto území udržel.²⁰² Správou Hispánie pověřil svého bratra Hasdrubala. Řím předpokládal, že by mohlo dojít k válce, a proto se na ni připravil. Domníval se však, že se válka bude odehrávat v Ibérii, a proto vyslal na konci léta²⁰³ roku 218 př. n. l. dvě armády, přičemž každé velel jeden z konzulů. Velením první armády pověřil Publia Cornelia Scipiona,²⁰⁴ který měl přepravit svou armádu po moři do Hispánie a zde zaútočit na Hannibala. Druhá

¹⁹⁹ Pedro BARCELÓ, *Punic Politics, Economy, and Alliances, 218-201*, in Dexter HOYOS (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015, s. 358.

²⁰⁰ POLYBIOS III, 33 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 37).

²⁰¹ POLYBIOS III, 35 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 39).

²⁰² P. EDWELL, *War*, s. 320-21.

²⁰³ P. OLIVA, Poznámky k III. knize, s. 264, in: Polybios, *Dějiny II*, Praha 2009. „Je pravděpodobné, že konzulové vypluli na určené místo teprve v srpnu“

²⁰⁴ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 237.

armáda pod vedením konzula Tiberia Sempronia Longa²⁰⁵ měla za úkol doplout na Sicílii a odtud připravit invazi do severní Afriky.²⁰⁶

Nás však zajímá především bojiště v Hispánii, a proto je důležité se zaměřit na postup Scipionovy armády, která čítala dvě římské legie i s jezdeckem, 14 000 spojeneckých pěšáků, 1600 jezdců a 60 pětiveslic k přepravě vojska.²⁰⁷ S ním byl při plavbě přítomen i jeho bratr Gnaeus Cornelius Scipio, proto když se Publiovi při zastávce u řeckého města Massalie nepodařilo zastavit Hannibala při přechodu řeky Rhône, rozhodl se vyslat svého bratra Gnaea jako legáta²⁰⁸ s vojskem do Hispánie a sám pokračovat v boji proti Hannibalovi v severní Itálii. Gnaeus, který „*měl netoliko chránit staré spojence a získávat nové, nýbrž dokonce Hasdrubala z Hispánie vypudit.*“²⁰⁹ Což se mu v prvních letech dařilo, Gnaeus Scipio se totiž vylodil u řeckého města Emporion (dn. San Martín de Ampurias v severovýchodním Španělsku²¹⁰) a poté co si získal podporu místních kmenů táhl směrem na jih a v bitvě u města Kissa (blízko Tarracony, dn. Tarragona) porazil Hannóna, kterého Hannibal pověřil správou této oblasti.²¹¹ Hasdrubal sice spěchal Hannónovi na pomoc, ale porážce již nemohl zabránit. Pobil některé římské vojáky, kteří měli chránit lodě, ale poté se ihned zase stáhl za řeku Ibér (Ebro). Římané v čele s Gnaem Scipiem získali pevné postavení severně od této řeky, získali také podporu od města Tarracony (dn. Tarragona), které se stalo jejich hlavním opěrným bodem v pronikání na jih. Toto postavení upevnilo i vítězství v námořní bitvě roku 217 př. n. l. u řeky Ibér²¹², kde Římané porazili kartaginské loďstvo pod velením Hamilkara, kterého vyslal Hasdrubal, jenž sám vedl pozemní jednotky. Římané ukořistili mnoho kartaginských lodí a donutili Hasdrubala se opět stáhnout. Po tomto vítězství Římané poznali správně důležitost hispánského bojiště, neboť pochopili, že pokud nezískají Hispánii pod svoji kontrolu, může hrozit další vojenská kampaň do Itálie. Zároveň také chtěli omezit a získat kartaginské doly na svou stranu. Kartágiňané totiž systematicky využívali nerostné bohatství jižní Hispánie (stříbro, měď, železná ruda, olovo) s ložisky v regionech Río Tinto, Huelva, Sierra Morena, Castulo, Cartagena a Sierra Almagrera.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 238.

²⁰⁶ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 130.

²⁰⁷ LIVIUS XXI, 17 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 36). V tomto vydání je zřejmě špatně uvedený počet jezdců, kterých s největší pravděpodobností nebylo 16 000, ale 1600.

²⁰⁸ APPIÁNOS, *Knihy Hispánská*, 14 (*Zrod římského impéria*, Praha 1986, s. 72).

²⁰⁹ LIVIUS XXI, 32 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 55).

²¹⁰ P. OLIVA, Poznámky k III. knize, s. 263, in: Polybios, *Dějiny II*, Praha 2009.

²¹¹ POLYBIOS III, 76 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 72).

²¹² P. EDWELL, *War*, s. 321.

Například důl v Baebelo sám produkoval 300 liber stříbra denně.²¹³ Římané pochopili, že musí věnovat situaci v Hispánii více pozornosti, neboť představovala, jak zisk nerostného bohatství, tak i lidských zdrojů pro konečné vítězství ve druhé punské válce. Proto byl do Hispánie opět poslán Gnaeův bratr Publius Cornelius Scipio. Společně pak pronikali stále hlouběji na jih od řeky Ebro a získávali na římskou stranu ibérské kmeny. Dokonce roku 215 př. n. l. oba bratři porazili Hasdrubala Barku v bitvě u města Dertosa (dn. Tortosa v Katalánsku), čímž zabránili Hasdrubalovi, aby se připojil k Hannibalovi v Itálii.²¹⁴ Tato bitva je zajímavá tím, že Hasdrubal se v ní snažil napodobit taktiku svého bratra u Kann, avšak neuspěl. Roku 212 př. n. l. se jim podařilo znovu dobýt město Saguntum.²¹⁵ Hned následující rok se oba velitelé rozhodli válku ukončit, a proto rozdělili své síly a s podporou Keltiberů zaútočili na tři kartaginská vojska: Hasdrubala, Maga a Hasdrubala Gisga. Během tažení však Keltiberové, vlivem Hasdrubala, Římany opustili a tím značně ztížili jejich situaci.²¹⁶ Obě armády pak byli roku 211 př. n. l. během dvou bitev zničeny, a to poblíž horního toku řeky Baetis (dn. Guadalquivir) na jihu Iberského poloostrova. V bitvách zemřeli i oba bratři Scipionové, přesto se značné části Římských vojsk podařilo pod vedením velitelů Tiberia Fonteia a Lucia Marcia stáhnout zpět na sever za řeku Ebro.

V roce 210 př. n. l. senát pověřil vedením vojenských operací v Hispánii legáta Gaia Claudia Nerona²¹⁷, který s sebou přivedl čerstvé jednotky („6000 pěšáků, 300 jezdců [...] a stejný počet pěšáků a 800 jezdců od latinských spojenců“²¹⁸) a během několika měsíců se mu podařilo situaci na Pyrenejském poloostrově stabilizovat. Livius popisuje vyjednávání mezi Hasdrubalem s Claudiem Neronem, podle kterého Kartáginská strana navrhovala úplné stažení svých vojsk z Ibérie. Samozřejmě se jednalo o lest a Nero ji nedokázal prohlédnout, čímž jeho diplomatická pověst u římského senátu značně poklesla. To je možná jedna z příčin, proč byl jako vrchní velitel pro oblast Hispánie zvolen Publius Cornelius Scipio, syn zemřelého Publia Scipia a synovec Gnaea. Ten se podle Livia sám přihlásil shromáždění lidu na Martově poli, i když mu bylo v té době pouhých 24 let.²¹⁹ Byl zvolen všemi hlasy římského lidu (sněmem *comitia centuriata*²²⁰),

²¹³ P. BARCELÓ, *Punic Politics*, s. 362.

²¹⁴ N. BAGNALL, *The Punic Wars*, s. 203-204.

²¹⁵ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace*, s. 452.

²¹⁶ LIVIUS XXV, 32-36 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 382-388).

²¹⁷ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 288.

²¹⁸ LIVIUS XXVI, 17 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 426).

²¹⁹ Nathan ROSENSTEIN, *Rome and the Mediterranean 290 to 146 BC*, Edinburgh 2012, s. 161. Rosenstein ve své knize uvádí, že roku 210 př. n. l. bylo Publiu Scipiovi 26 let.

²²⁰ Tamtéž, s. 161.

a to i přes to, že zatím nikdy nezastával žádný vlivný římský úřad. Sněm mu svěřil *imperium*, ale protože věděl, že Scipio bude potřebovat při taženích radu zkušenějšího velitele, zvolil jako jeho doprovod i proprétora Marka Iunia Silana. Společně s ním a 10 000 pěšáky a 1000 jezdci se Scipio vydal z Říma na konci roku 210 př. n. l. do Hispánie. Se zbytkem římských sil se rozhodl pro změnu římské strategie. Neopakoval chybu svého otce a strýce, kteří zaútočili proti třem kartaginským armádám, ale přichází s plánem přímého útoku na centrum kartaginské moci v Hispánii, Nové Kartágo. Tento překvapivý a rychlý útok daleko na jihu kartaginští generálové vůbec nečekali. Nedokázali na jaře roku 209 př. n. l. pohotově reagovat, neboť byli příliš daleko.²²¹ Scipio zaútočil z jediného, úzkého, pozemního přístupu, zároveň také využil lodě a napadnul město z moře. Úspěch ale především zajistil nečekaný útok z laguny, kde římský velitel využil odlivu, kdy došlo ke snížení hloubky a vojáci tak mohli zaútočit na málo chráněné hradby města. Dobývání bylo rychlé a pro kartaginské velení velmi překvapivé. Římská republika dosáhla jednoho z nejcennějších vítězství od začátku války. S městem však nezískala pouze dobře chráněné centrum, ale především potřebné zásoby potravin a vojenského materiálu. Co se ukázalo také jako důležité, byli hispánští rukojmí z různých kmenů, které Římané propustili, čímž získali jejich podporu a tu dokázali využít v dalším průběhu války.²²²

V následujícím roce pronikl Scipio dále na jih a v bitvě u Baeculy roku 208 př. n. l. porazil kartaginská vojska v čele s Hasdrubalem Barkou. Toto vítězství nebylo úplné, Hasdrubal totiž nebyl zcela poražen, kartaginské vojsko přišlo podle Livia o 8 000 lidí. Po této bitvě se Hasdrubal sešel se zbývajícími veliteli, Magonem a Hadrubalem Gisgou, kde se dohodli, že Hasdrubal potáhne do Itálie a pomůže zde svému bratrovi Hannibalovi ve válce proti Římu. Dále pak, že „*Magó předá vojsko Hasdrubalovi, synu Gisgónovu, a on sám že se přepraví s velikým obnosem peněz na Baleárské ostrovy, aby tu naverboval za žold pomocné oddily.*“²²³ A nakonec, že Hasdrubal Gisgo potáhne do Lusitánie a bude se vyhýbat přímému střetu s Římany. Proto byl rok 207 př. n. l. spíše vyčkávací, Scipio cvičil své muže a připravoval se na rozhodující útok proti kartaginským silám na poloostrově. Rozhodující bitva se odehrála následujícího roku 206 př. n. l. u města Ilipa (nedaleko dn. Sevilly). Scipio napadl armádu Maga a Hadrubala Gisga, která čítala

²²¹ N. BAGNALL, *The Punic Wars*, s. 207-208.

²²² N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 162.

²²³ LIVIUS XXVII, 20 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 73).

70 000 pěšáků a „asi čtyři tisíce jezdců a dvaatřicet slonů“²²⁴, zatímco sám měl podle Polybia pouhých 48 000 mužů a kolem 3000 jezdců. Scipio zde ukázal svou genialitu a taktickou vyspělost. Mnohonásobně silnějšího soupeře dokázal porazit. Scipio jednak dokázal využít svých hispánských spojenců a zároveň na bitevním poli velmi rychle manévroval s jednotkami, což mu poskytlo značnou výhodu. Bitva u Ilipy znamenala konec vlivu Kartága v Hispánii. Řím a její velitel Scipio zde vytvořili velmi zkušenou a disciplinovanou armádu připravenou v budoucnu porazit samotného Hannibala.

4.5. Závěrečné boje v Africe (204-201 př. n. l.)

Římská invaze do severní Afriky představovala závěrečnou fázi druhé punské války, neboť právě na území dnešního Tunisu se rozhodlo o výsledku střetu mezi Římskou republikou a Kartágem. Římský senát se už od počátku konfliktu snažil přenést hlavní dějiště války mimo Apeninský poloostrov. K plánovanému útoku na kartaginské území v Africe, pod vedením konzula Tiberia Sempronia Longa v roce 218 př. n. l. nedošlo, poněvadž byla tato armáda potřeba k obraně před Hannibalovým vpádem do Itálie. Po bitvě u Kann roku 216 př. n. l. byli Římané zaměstnáváni vedením bojů v Itálii (218-203 př. n. l.), v Hispánii (218-206 př. n. l.) a na Sicílii (215-212/10 př. n. l.²²⁵), a proto se opět vrátili ke svému dřívějšímu plánu invaze do Afriky až roku 206/205 př. n. l. K vojenském vpádu museli totiž Římané splňovat dva důležité předpoklady. Za první, plně ovládnout ostrov Sicílie, který představuje jakýsi pomyslný klíč k úspěšnému útoku, neboť je odtud plavba na africký kontinent nejkratší.²²⁶ Tuto podmínku Římané splnili až roku 210 př. n. l., kdy plně ovládli Sicílii. A za druhé, najít odvážného a zkušeného velitele, který je schopný naplánovat a provést tuto velice riskantní operaci. V římském vedení se během války objevilo mnoho protřelých a neohrožených velitelů (M. Claudius Marcellus, G. Claudius Nero, Q. Fulvius Flaccus), ale žádný se po bitvě u Kann neproslavil a tolikrát nad Kartágiňany nezvítězil, jako Publius Cornelius Scipio, syn stejnojmenného konzula, který zemřel v Hispánii roku 211 př. n. l. Ten byl až do roku 206 př. n. l. vázán boji v Hispánii, avšak po vítězné bitvě u Ilipy (206 př. n. l.) se Římané

²²⁴ POLYBIOS XI, 20 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 197).

²²⁵ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace*, s. 452; LIVIUS XXVI, 40 (*Dějiny IV*, Praha 1975, s. 463). Syrakúsy byly obsazeny římskými vojáky roku 212 př. n. l., avšak Kartágiňané ostrov opouštějí pod vedením Epikýda a Hanna až roku 210 př. n. l.

²²⁶ P. EDWELL, *War*, s. 330.

stávají pány Hispánie a tím je tedy tento slavný velitel připraven chopit se další příležitosti.

Cornelius Scipio se po svém návratu (koncem roku 206 př. n. l.²²⁷) do Říma a následné oslavě triumfu stal konzulem pro rok 205 př. n. l.²²⁸ a jako takovému mu bylo přiděleno působišťe na Sicílii a k tomu „[...] *mu bylo povoleno, aby se přeplavil do Afriky, kdyby to podle jeho mínění bylo na prospěch státu.*“²²⁹ A to i přes odpor Quinta Fabia Maxima, Fulvia Flacca a části jejich přívrženců v senátu, kteří prosazovali spíše boj proti Hannibalovi v Itálii a oponovali, že invaze do Afriky představuje pro Řím příliš velké riziko (může zde vzpomenout na nezdařenou invazi konzula Marca Atilia Regula během první punské války roku 255 př. n. l. po bitvě u řeky Bagradas²³⁰) a to i z finanční stránky.²³¹ Scipio se však i přes tento odpor stal konzulem, a během roku 205 př. n. l. se přesunul na Sicílii. Zde se římský velitel připravoval na invazi, cvičil nové muže a připravoval flotilu. Senát nepovolil nové odvody, ale „*směl si sebou vzít dobrovolníky a také aby mohl na stavbu nových lodí vynaložit příspěvky spojenců*“²³² Obou těchto nařízení Scipio mistrně využil, neboť díky jeho slávě z Hispánie se k němu přidalo okolo sedmi tisíc dobrovolníků. Zároveň se také obrátil na spojenecká města v Etrurii, Umbrii Sabinu a dalších oblastech, která mu významně přispěla zbraněmi, potravinami a dalšími předměty pro armádu a loďstvo. Prohlašoval totiž, že budoucí loďstvo neovlivní výlohy státu.²³³ Na Sicílii podle anglického historika Adriana Goldsworthyho zůstaly posádky o síle přinejmenším dvou legií, které zde zanechali M. C. Marcellus a M. V. Laevinus, který vyhnal Kartágince před pěti lety (roku 210 př. n. l.).²³⁴ Zároveň zde také byli zbytky poražených legií od Kann, které sem byli za trest převeleny po roce 216 př. n. l.²³⁵ Jaký byl celkový počet Scipionovy invazní armády? Livius tvrdí, že „*v tom je neshoda mezi historiky.*“²³⁶ Odhady se pohybují od 10 000 až 35 000 pěšáků. Appiános píše, že „*měl ve vojsku šestnáct tisíc pěšáků a tisíc šest set jezdců.*“²³⁷ U Polybia se nám informace nedochovaly. Před tím, než došlo k samotné invazi ještě Scipio provedl dvě důležité

²²⁷ N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 169.

²²⁸ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 301.

²²⁹ LIVIUS XXVIII, 45 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 209).

²³⁰ Michael GRANT, *Dějiny antického Říma*, Praha 1999, s. 101.

²³¹ P. EDWELL, *War*, s. 321.

²³² LIVIUS XXVIII, 45 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 210).

²³³ Tamtéž, s. 211.

²³⁴ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 277-278.

²³⁵ N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 170.

²³⁶ LIVIUS XXIX, 25 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 255).

²³⁷ APPIÁNOS, *Kniha Kartáginská*, 13 (*Zrod římského impéria*, Praha 1986, s. 165).

operace. V roce 205 př. n. l. vyslal několik svých vojenských tribunů a proprétora Q. Pleminia, aby podnikl výpad z Rhegia (dn. Reggio di Calabria v Kalábrii/Brutiui) a získal město Lokroi (Locri v Kalábrii/Brutiui), které v roce 215 př. n. l.²³⁸ přešlo na Hannibalovu stranu. Římané využili zajatců, kteří byli vykoupeni zpět do Lokrů a ti jim v pravou chvíli otevřeli brány svého města. Tak se ho římsí vojáci bez větších obtíží zmocnili.²³⁹ Druhou akcí bylo vyslání velitele Gaia Lealia do Afriky, aby drancoval pobřeží. I tato akce se povedla a Laelius se vrátil s loděmi plnými kořisti (nebylo to první vpadnutí na kartaginské území v severní Africe během druhé punské války, ke dvěma došlo v letech 215 a 212 př. n. l. pod vedením velitele flotily na Sicílii Tita Otacilia Crassa²⁴⁰). Při této akci se římský velitel sešel s Masinissou, vládcem kmene Massylů, jednoho ze dvou nejvýznamnějších numidských kmenů. Ten byl nejdříve spojencem Kartága, ale ke konci války v Hispánii přešel na stranu Říma. Nyní Římany nabádal, aby co nejdříve vypluli proti Kartágu a zároveň také přislíbil svou pomoc při tažení.²⁴¹

Římané při porážce Kartága v severní Africe hledali vhodné spojence, se kterými by se mohli spojit proti společnému nepříteli. Uvnitř kartaginské společnosti se nenašel nikdo, kdo by byl ochotný s Římany spolupracovat. Bylo proto potřeba hledat mimo Kartágo. Jediným silným státem v této oblasti, který přicházel v úvahu bylo území Numidie. V něm vládly dva kmeny, na východě kmen Massylů, kde probíhal boj o moc a na západě kmen Masaisyliů²⁴², kde vládl král Syfax. V roce 204 př. n. l. byl Syfax král sjednocené Numidie, který porazil a vyhnal právoplatného dědice kmene Massylů a syna krále Galy Masinissu. Syfax nejdříve uzavřel spojenectví s Římem, a to již v roce 214 př. n. l., kdy došlo ke stažení velkého počtu numidských vojáků ze Španělska.²⁴³ Řím dokonce poslal jako vyslance tři setníky k Syfaxovi, aby pomohli vycvičit numidskou armádu.²⁴⁴ Avšak v roce 206 př. n. l. Syfax změnil strany, když se oženil se Sofonisbe, dcerou Hasdrubala Gisga, kartaginského generála, který bojoval proti Římanům v Hispánii (218-206 př. n. l.).²⁴⁵ Řím tedy mohl na svou stranu získat pouze Masinissu, který také bojoval proti Římanům v dnešním Španělsku, ale teď chtěl využít nové

²³⁸ D. HOYOS, *Hannibal's dynasty*, s. 123.

²³⁹ N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 171-172.

²⁴⁰ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 256; LIVIUS XXV, 31 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 382).

²⁴¹ P. EDWELL, *War*, s. 331.

²⁴² P. OLIVA, Poznámky k XII. knize, s. 379, in: Polybios, *Dějiny III*, Praha 2011.

²⁴³ P. EDWELL, *War*, s. 330-331.

²⁴⁴ LIVIUS XXIV, 48 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 324).

²⁴⁵ E. MACDONALD, *Hannibal*, s. 201.

příležitosti a během Scipiovi kampaně v Africe se stal nejdůležitějším římským spojencem.

V roce 204 př. n. l. se Publius C. Scipio přesunul ze sicilského přístavu v Lilybaeu (dn. Marsala na západním pobřeží Sicílie) směrem k africkému pobřeží. Jeho flotila čítala čtyřicet lodí válečných a skoro 400 lodí nákladních.²⁴⁶ Plavba po moři zavedla římskou flotilu k břehům poblíž města Utica (v dn. Tunisu) asi třicet až čtyřicet kilometrů od Kartága. Zde se k němu přidal i Masinissa se svou numidskou jízdou.²⁴⁷ Římané ihned začali drancovat nejbližší osady a města, a dokonce se několikrát střetli s kartaginskou jízdou. Nejdříve porazili průzkumnou jízdu o síle 500 mužů a později se střetli s vyslaným kartaginským velitelem Hannónem a jeho 4000 jezdců, i v tomto případě Kartáginci utrpěli krutou porážku. Scipio se po těchto počáteční úspěších rozhodl pro dobývání mohutně opevněného města Utica, které patřilo po Kartágu k těm nejvýznamnějším. Zde však římský velitel narazil, neboť do zimy roku 204 př. n. l. se mu toto město dobýt nepodařilo, a proto se stáhl do zimního tábora a pokračoval v obléhání až dalšího roku (203 př. n. l.). Mezitím vyslalo Kartágo armádu o síle „*třicet tisíc pěšáků a tři tisíce jezdců*“²⁴⁸ pod vedením Hasdrubala, syn Gisgona (někdy uváděn také jako Hasdrubal Gisgo), který se chtěl spojit s králem Numidie Syfaxem, s nímž byl příbuzný díky své dceři Sofonisbe. Syfax spojenectví dodržel, i přes snahu Scipia, aby přešel zpět na stranu Říma a podle Livia přišel kartaginské armádě na pomoc s vojskem o síle „*padesáti tisíc pěšáků a s deseti tisíci jezdců*“²⁴⁹. Syfax se nejprve snažil sjednat mír mezi Římany a Kartágiňany, avšak neprohlédl Scipiovu lest, neboť „římský Hannibal“ jak byl později Scipio nazýván, pouze strádal čas na překvapivý útok. Podle Polybia zpozoroval, že Numidáané si v táboře zbudovali své obydlí pouze z rákosy bez použití hlíny. Ta jsou samozřejmě velice náchylná na oheň a toho Scipio mistrně využil. Naplánoval totiž dvojitý noční útok na společný tábor Numidáanů a Kartágiňanů u města Utica. Polovinu vojska svěřil svému podřízenému Gaiu Laeliovi a Masinissovi, kteří měli za úkol podniknout útok na tábor Numidáanů a zapálit jej. On sám se zatím ve zmatku z ohně utká Hasdrubalem a jeho kartaginskými vojáky. Tento záludný plán vyšel na výbornou a Polybios o něm v knize prohlašuje, že „*ze Scipionových četných skvělých úspěchů to byl,*

²⁴⁶ LIVIUS XXIX, 27 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 259).

²⁴⁷ M. GRANT, *Dějiny*, s. 123.

²⁴⁸ LIVIUS XXIX, 35 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 272).

²⁴⁹ Tamtéž, s. 272.

*podle mého mínění, ten nejskvělejší a neodvážnější...*²⁵⁰ Z obou poražených armád, které přestály oheň, nestálou paniku i srážku s římskou armádou, zbyl pouze stín dřívějších sil. Podle Livia sice oba velitelé, Syfax i Hasdrubal, přežili, ale bylo „*pobito nebo pohlceno plameny na čtyřicet tisíc lidí, zajato bylo více než pět tisíc*“²⁵¹. Appiános uvádí u ztrát Numidské a Kartaginské armády na bezmála třicet tisíc a dva tisíce zajatých.²⁵² Polybios o ztrátách nemluví, ale ve svých Dějinách píše, že Hasdrubal z této katastrofy vyvázl s „*nejméně pět set jezdců a asi dva tisíce pěšáků*“²⁵³. O ztrátách numidského krále Syfaxe Polybios nepíše.

Po této porážce chtěl Scipio znovu pokračovat v dobývání Utiky, avšak zanedlouho (Polybios uvádí kolem třiceti dní) se proti němu poražení nepřátelé opět spojili. Kartáginská armáda pod vedením Hasdrubala Gisgona se totiž rychle přeskupila a doplnila své stavy. Novou víru ve vítězství ji také přinesly posily a totiž žoldněřská armáda čtyř tisíc Keltibérů (kmen z dnešního Španělska), které povolala kartáginská vláda. Zároveň také kartaginský generál a jeho dcera Sofonisbe přesvědčili numidského krále, aby setrval ve spojenectví s Kartágem a opět se připojil k boji proti Římanům. K dalšímu střetu po nočním přepadu numidského a kartáginského tábora u Utiky došlo na Velkých planinách, které ležely patrně v údolí řeky Bagradás (dn. Madjerda/Medžerda).²⁵⁴ Bojiště bylo asi 120 kilometrů na jih směrem do vnitrozemí, z čehož vyplývá, že Scipio, který se vydal dále na jih, velmi riskoval, neboť mohl dopadnout jako jeho otec a strýc, kteří byli poraženi daleko v zemi nepřítele.²⁵⁵ Jak velkou armádu dovedl Scipio směrem na jih nevíme, ale na straně Kartága stálo podle Polybia v počtu více než 30 000 mužů, jež zahrnovalo i čtyři tisíce Keltibérů.²⁵⁶ Bitva na Velkých Pláních dopadla vítězně pro římskou stranu, zatímco Syfax uprchl po bitvě zpět do Numidie, Hasdrubal se rozhodl pro návrat do Kartága, kde byl zbaven velení a vykázán. Tato bitva znamenala zásadní zvrat, neboť nyní Kartágo ztratilo jakoukoliv iniciativu a bylo nuceno přivolat zpět domů Hannibala. Snažili se spíše opevnit své hlavní město a posílit svou flotilu, které mělo pomoci odrazit obléhatele Uticy. Zároveň také ztratila mocného spojence, numidského krále Syfaxe. Toho totiž pronásledoval Masinissa a G.

²⁵⁰ POLYBIOS XIV, 5 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 254).

²⁵¹ LIVIUS XXX, 6 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 285).

²⁵² APPIÁNOS, *Kniha Kartáginská*, 23 (*Zrod římského impéria*, Praha 1986, s. 171).

²⁵³ POLYBIOS XIV, 6 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 255).

²⁵⁴ Pavel OLIVA, Poznámky k XIV. knize, s. 384, in: Polybios, *Dějiny III*, Praha 2011.

²⁵⁵ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 205.

²⁵⁶ POLYBIOS XIV, 7-8 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 256-257).

Laelius do Cirty, kde byl poražen a zajat.²⁵⁷ Masinissa se poté společně s římskou pomocí snažil chopit moci nad celou Numidií, což se mu podařilo a byl Scipionem korunován králem celé Numidie. Na římskou stranu se mezitím přidávalo jedno kartaginské město za druhým, mimo jiné i Tunis vzdálený pouhých 10 mil od Kartága. Na konci roku 203 př. n. l. poslali *sufeti* (nejvyšší politici v Kartágu, jako v Římě konzulové) a *adirim* (rada starších jako v Římě senátoři), i přes částečný úspěch v námořním střetnutí u Utiky,²⁵⁸ vyslance do římského tábora s žádostí o mír.²⁵⁹ Scipio podle Livia předložil tyto návrhy: Kartágo musí vrátit zajatce a přeběhlíky, stáhnout svá vojska z Galie (Mago, odplul z Ligurie v létě roku 203 př. n. l.²⁶⁰) a Itálie (Hannibal, odplul z jihu Itálie pravděpodobně koncem května; ale do Afriky přešel až na podzim, nejdříve tak koncem září nebo začátkem října²⁶¹), vzdát se Hispánie a vyklidit veškeré ostrovy mezi Itálií a Afrikou, vydat všechny válečné lodě, kromě dvaceti (Appiános píše o 30 lodích²⁶²), předat 500 tisíc měřic (jedna měrice byla 8 a ³/₄ litru²⁶³) pšenice a 300 tisíc měřic ječmene. Ohledně válečných reparací, se sumy peněz poněkud liší, ani Livius neznal přesné číslo a udává buď 5000 talentů (30 miliónů denárů²⁶⁴), 5000 liber stříbra či příkaz vyplatit římským vojákům dvojnásobný žold.²⁶⁵ Appiános je na rozdíl od Livia přesný a udává číslo 1600 talentů stříbra.²⁶⁶ Polybios, který je naším nestarším autorem, a pro toto období nejspolehlivějším, sice zřejmě o této smlouvě psal, avšak do dnešních dnů se nám informace o spojenecké smlouvě z roku 203 př. n. l. nedochovaly. U obou se ale dochovalo jednání ohledně této spojenecké smlouvy a u obou je trochu jiné. Zatímco Polybios ve své 15. knize tvrdí, že římský senát smlouvu potvrdil.²⁶⁷ Livius píše o tom, že kartaginští vyslanci „byli propuštěni, aniž bylo mírové jednání dokončeno, a takřka bez odpovědi.“²⁶⁸ Livius zkrátka věřil tomu, že si Kartágo celým jednáním, ohledně mírové smlouvy, pouze získávalo čas na přesun Hannibala z Itálie do Afriky a jeho

²⁵⁷ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 205-206.

²⁵⁸ LIVIUS XXX, 10 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 291-292).

²⁵⁹ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 206; P. EDWELL, *War*, s. 335.

²⁶⁰ LIVIUS XXX, 18 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 305).

²⁶¹ D. HOYOS, *Hannibal's dynasty*, s. 171. „The recall to Hannibal was sent soon after they had news of Syphax's capture, thus probably at the end of May; but he crossed to Africa only in autumn, late September or early October at the earliest.“

²⁶² APPIÁNOS, *Kniha Kartáginská*, 32 (*Zrod římského impéria*, Praha 1986, s. 176).

²⁶³ Pavel KUCHARSKÝ, *Poznámky. KNIHA XXX*, in: LIVIUS, *Dějiny V*, Praha 1975, s. 569.

²⁶⁴ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 207.

²⁶⁵ APPIÁNOS, *Kniha Kartáginská*, 32 (*Zrod římského impéria*, Praha 1986, s. 176).

²⁶⁶ LIVIUS XXX, 18 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 302).

²⁶⁷ POLYBIOS XV, 1 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 261).

²⁶⁸ LIVIUS XXX, 23 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 312).

následnou přípravu k boji. Částečně jeho tvrzení dokazuje i aféra, kterou zmiňuje Livius i Polybios, a jež se týkala zabavených římských zásob na jaře 202 př. n. l., které kartaginské lodě zabavili poblíž Sicílie.²⁶⁹

Tímto činem byla válka znovu zažehnuta, jednání o spojenecké smlouvě ukončeno a obě mocnosti Kartágo a Řím se připravovaly k poslednímu střetnutí na bitevním poli. Na jedné straně byl Hannibal, který do Afriky připlul na konci roku 203 př. n. l., přesněji do přístavu Leptis Minor (Leptis Parva, v blízkosti dn. města Monastir) a vlastně během celého počátku roku 202 př. n. l. se na východním pobřeží (u města Hadrumetum) snažil vycvičit a připravit svou, dosti různorodou a nově sestavenou, armádu. Jedná se o jeden z nejdelších výcvikových programů starověké historie.²⁷⁰ To také vypovídá o tom, že Hannibal věděl, že jeho armáda není připravena bojovat proti velmi zkušené Scipionově armádě, a že ji tedy musí nejprve připravit a zkoordinovat dohromady. Hannibal sebou totiž do severní Afriky přivezl své veterány (Hispanci, Kartágiňané, ale také zřejmě i Bruttiové²⁷¹), jež čítali asi 12 000 mužů a prošli mnoha střetnutími v Itálii²⁷², dále se přidaly zbytky Magových vojáků (Ligurové, Keltové), Baleárští (obyvatelé Baleárských ostrovů) a Maurúsijští (obyvatelé Mauretanie²⁷³) vojáci, osmdesát válečných slonů a podle Livia i legie Makedonců.²⁷⁴ Naopak na straně Publia C. Scipia byli pouze římské občanské legie a jejich pomocné oddíly. Zásadním faktorem, který rozhodl o vítězi, bylo numidské jezdectvo. Zatímco Scipio měl na své straně Massinisu, *kteřý přivedl na bitevní pole „asi šest tisíc pěšáků a čtyř tisíc jezdců“*²⁷⁵ na Hannibalovu stranu se přidal pouze příbuzný Syfaxe Tychaios, jenž se dostavil pouze s *„dvěma tisíci jezdci“*²⁷⁶. Zde je tedy uvedena jedna z rozhodujících příčin římského vítězství. To se odehrálo začátkem října roku 202 př. n. l. u Zamy, kde se oba vojevůdci před bitvou setkali. Polybios ani Livius neuvádějí zmínky o počtech vojáků na obou stranách, obecně se uznává, že Scipionova armáda byla menší než Hannibalova, např. řecký historik Appiános z druhého st. n. l. uvádí, že Hannibalova armáda měla 50 000 mužů a Scipionova 24 500. Podle amerického profesora Nathana Rosensteina byly obě armády v počtu rovnoměrně vyrovnané, každá měla asi 35 000 - 40

²⁶⁹ P. EDWELL, *War*, s. 335.

²⁷⁰ D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 213.

²⁷¹ LIVIUS XXX, 33 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 328).

²⁷² N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 173.

²⁷³ Pavel OLIVA, *Poznámky k III. knize*, s. 262, in: Polybios, *Dějiny II*, Praha 2009.

²⁷⁴ LIVIUS XXX, 33 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 328).

²⁷⁵ POLYBIOS XV, 5 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 265).

²⁷⁶ POLYBIOS XV, 3 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 263).

000 mužů, avšak Římané měli mnohem více zkušeností.²⁷⁷ Podle toho také bitva dopadla, Římané díky numidskému jezdeckvu, jež vedl Masinissa, rozdrtili kartaginské jezdeckvo a následně vpadli kartaginské armádě do zad. Kartaginské vojsko v bitvě přišlo podle Livia i Polybia o 20 000 mužů a 20 000 bylo zajato, zatímco na straně Scipia padlo (Polybios uvádí více než) 1 500 mužů.²⁷⁸ Římský velitel se po bitvě přesunul do Tunisu (město) a poslal do Kartága jeho nové podmínky míru. Ty však byly daleko přísnější než ty z roku 203 př. n. l. Podle Polybia muselo Kartágo slíbit, že: „*nepovedou žádné války mimo Afriku a bez souhlasu Římanů ani žádné v Africe, odevzdají Masinissovi uvnitř hranic, které budou stanoveny, všechny budovy, veškeré území a všechna města, která vlastnil Massinisa nebo jeho předkové.*“²⁷⁹ A dokud nedojde z Říma odpověď na znění této smlouvy musí zásobovat Masinissovo vojsko potravinami a platit jim pravidelný žold. Těmito podmínkami se ze středomořské velmoci stal pouhý teritoriální státěček, který je obklopený novým velkým hráčem Numidií, a současně se také jeho vliv omezuje pouze na území severní Afriky. Následovala také vojenská omezení, ve smlouvě z roku 203 př. n. l. museli Kartágiňané omezit své loďstvo podle Livia na dvacet lodí, v nové smlouvě už je to pouhých deset triér (název válečné lodi) se všemi slony. Rovněž musí také odevzdat zajatce a uprchlé otroky, „*kteří padli v kterékoli době do jejich rukou*“²⁸⁰. Se zvýšením represí ohledně armády došlo i k drastickému nařízení ohledně válečných reparací, Kartágiňané museli podle Polybia „*odškodnit Římany za všechny křivdy, jichž se dopustili během příměří*“ a zároveň zaplatit „*deset tisíc euboiských talentů (262 tun stříbra²⁸¹/60 miliónů denárů²⁸²) v ročních splátkách dvou set talentů*“²⁸³ Jako záruku, že Kartaginská vláda bude plnit závazky míru, musí odevzdat do Říma své rukojmí z kartaginské nobility, a to ve věku od 14 do 30 let. Výměnou za tyto potupné podmínky mohou Kartágiňané i nadále mít své vlastní zákony, vlastní vedení a nebude zde ani umístěna žádná římská posádka. Rovněž si podle Livia mohou podržet „*města i venkovské území v těch hranicích, jak je měli v držení před válkou.*“²⁸⁴ Když byla tato smlouva

²⁷⁷ N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 172-173

²⁷⁸ LIVIUS XXX, 35 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 332); POLYBIOS XV, 15 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 272).

²⁷⁹ POLYBIOS XV, 18 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 274-275).

²⁸⁰ Tamtéž, s. 275.

²⁸¹ Pavel OLIVA, *Poznámky k XV. knize*, s. 385, in: Polybios, *Dějiny III*, Praha 2011.

²⁸² D. HOYOS, *Mastering the West*, s. 218.

²⁸³ POLYBIOS XV, 18 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 274-275).

²⁸⁴ LIVIUS XXX, 37 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 334-335)

oběma městy, Římem i Kartágem, projednána a následně počátkem roku 201 př. n. l. schválena, zavládl tím v oblasti Středozemního moře dlouho očekávaný mír.²⁸⁵

5. Nezbytné vlastnosti římské společnosti na cestě k vítězství

Římská republika a její společnost se po celou dobu druhé punské války (218-201 př. n. l.) vykazovali vlastnostmi, které jsou v celé starověké historii zcela výjimečné, a které jim výrazně pomohly vypořádat se s vnějším nepřítelem, jako byl Hannibal. Samozřejmě, že se na konečném vítězství podílelo mnohem více faktorů a okolností než jen tyto vlastnosti, avšak bez nich by obraz a průběh celého tohoto konfliktu vypadal zcela určitě jinak. Všechny tyto vlastnosti nebyly pro Římany vrozené, ale učili se je a zkoušeli je mnohá staletí od svého mýtického počátku roku 753 př. n. l. Projevovali je, ale i během celého třetího století před naším letopočtem při válkách proti Samnitům (298–290 př. n. l.), Keltům, proti épeirskému králi Pyrrhovi (280-275 př. n. l.), během první punské války (264–241 př. n. l.) a nakonec je využili i při obraně své domoviny proti Hannibalovi. První římskou vlastností byla připravenost.

Být připraven

Ano, právě připravenost sehrála důležitou roli během války proti africkému vetrelci. Nebyla to však ani tak připravenost proti Kartágu, nýbrž proti Keltům na severu Apeninského poloostrova. Ti totiž od doby, kdy Řím roku 387 nebo 390 př. n. l.²⁸⁶ vydrancovali, představovali pro Římany nesmiřitelného nepřítele a strach budící barbary. Je to také jeden z důvodů proč si během 5. a 4. st. př. n. l. vytvořili tzv. římský spojenecký systém, který jim měl pomoci se ubránit proti nepřátelům, a to pomocí spojeneckých smluv s italskými etniky. Vedle spojeneckého systému zároveň Římané záměrně budovali hustou koloniální síť (podle Livia měla římská republika během druhé punské války 30 kolonií²⁸⁷), která měl jednak úkol romanizovat důležité oblasti a současně měla

²⁸⁵ D. HOYOS, *Hannibal's dynasty*, s. 180.

²⁸⁶ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace*, s. 336.

²⁸⁷ LIVIUS XXVII, 9-10 (*Dějiny V*, Praha 1975, s. 49-54).

strategický význam. Oba dva podpůrné mechanismy zároveň také fungovaly jako podpora v časech nebezpečí.

Římané totiž byli zvyklí na časté vpády a vměšování Keltů do dění ve střední Itálii. Na počátku 3. st. př. n. l. se např. Keltové zapojili do třetí samnitské války (298–290 př. n. l.) na straně samnitských kmenů proti římské republice,²⁸⁸ v letech 285 až 283 př. n. l. podnikli společně s Etrusky vpád na římské území (zde proběhli dvě bitvy: roku 284 př. n. l. Keltové u města Arretium Římany porazili a roku 283 př. n. l. naopak Římané porážejí u Vadimonského jezera keltský kmen Bojů²⁸⁹). Pro nás je však nejdůležitější vpád v letech 225 až 222 př. n. l., který předcházel konfliktu s Hannibalem. Roku 225 př. n. l. nejdříve Římané porazili keltské kmeny Bojů, Insubrů, Gaesatů a dalších v Etrurii v bitvě u Telamónu a o tři roky později u Clastidia poblíž Placentie.²⁹⁰ Podle Polybia dokázali Římané na svou obranu před Kelty shromáždit společně se spojenci více než 700 tisíc pěšáků a 70 tisíc jezdců (viz Přílohy, tabulka č. 5.). Ruku v ruce s obrovským počtem vojáků ze spojeneckých oblastí putují do Říma také potřebné suroviny a další nutné věci k obraně. To poukazuje na to, že se římská republika během staletí naučila připravit na vpády na své území, a to jak ze severu ze strany keltských kmenů, tak i z jihu ze strany Řeků, neboť právě řecká města na jihu Itálie povolala v letech 280 př. n. l. na svou obranu proti římské moci Pyrrha (280-275 př. n. l.), jenž pronikal do střední Itálie.

Římané se během staletí dokázali připravit na neustálé vpády a války na svém území i mimo něj, avšak pravá podstava připravenosti se skrývala uvnitř jich samých. Neustálý vojenský tlak jim vtisknul nezaměnitelný militantní charakter. Mnoho římských aristokratů (patricijů), ale i prostých občanů toužilo dosáhnout slávy, lat. *cupido gloriae* a té se ve starověku nejsnáze dosáhlo v boji. Takto popisuje povahu římského občana spisovatel Sallustius z 1 st. př. n. l. „*Jen co byla mládež schopna vojenské služby, získávala po táborech v útrapách vojenské zkušenosti a měla větší zálibu v krásných zbraních a v koních cvičených pro boj než v děvkách a pitkách. Takovým mužům nebyla žádná námaha dost velká, žádný terén dost drsný a strmý, žádný nepřítel ve zbrani dost silný; vše se podobalo jejich mravní zdatnosti. Ale nejusilovněji bojovali mezi sebou, a to*

²⁸⁸ Tim J. CORNELL, *The Beginnings of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (C. 1000-264 BC)*, London-New York 1995, s. 359-362.

²⁸⁹ POLYBIOS II, 19-20 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 120-121).

²⁹⁰ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace*, s. 445.

o slávu.“²⁹¹ Společně s trvalou vojenskou aktivitou se Římané naučili válku ctít, neboť právě v boji na sebe mohli upozornit svou odvahou, lat. *virtus*, díky níž mohli dosáhnou nehynoucí slávy. „Předstihovali se v tom, aby první srazili k zemi nepřítele či vystoupili na jeho hradby a aby je při těchto činech všichni viděli. To pokládali za bohatství, za dobrou pověst a za největší vznešenost.“²⁹² Ruku v ruce s odvahou na bojišti přicházela sláva a se slávou i dobrá pověst, lat. *bona fama*, kterou chtěl být každý veleben i po své smrti.²⁹³ Tato touha po slávě a prokázání své odvahy v boji vedla další a další římské velitele v touze utkat se v bitvě s Hannibalem. Ať už to byl Marcus Claudius Marcellus při obléhání Syrákús (213-212 př. n. l.) či v bojích s Hannibalem u Noly (216, 215, 214 př. n. l.) nebo Quintus Fulvius Flaccus, který byl jedním velitelů, kteří roku 211 př. n. l. dobyli zpět Capuu. Nesmíme také zapomenout na diktátora roku 216 př. n. l. Quinta Fabia Maxima, který pro Římany získal zpět Tarent roku 209 př. n.l. a mnoho dalších římských velitelů. Zde tedy nacházíme zásadní rozdíl mezi charakterem Římanů a Kartágiňanů, jež v tomto směru prezentoval pouze rod Barkovců a jejich příznivců, avšak v samotném senátu v Kartágu takováto povaha nepanovala.

„Je dobré učit se i od nepřítele.“

Tímto výrokem z Ovidiových *Proměn*²⁹⁴ je myšlena římská vlastnost poučit se z chyb, které byly během vedení války udělány. Tuto svou vlastnost (přejímat, absorbovat či učit se) Římané využívali nejen ve vojenství, ale také v umění, architektuře a náboženství. Pro nás je ale důležité hlavně vojenská část a tu si římský lid ve 3. st. př. n. l. musel vštěpit, neboť zkrátka bez ní nelze v dlouhodobém konfliktu zvítězit. A právě třetí st. př. n. l. se vyznačuje pro římskou republiku dlouhodobými válkami, kdy se služba ve vojsku neustále prodlužovala. Tuto svou vlastnost římský lid v průběhu tohoto století prokázal hned několikrát, ale snad nejvíce právě ve druhé punské válce. Můžeme například poukázat na novou výstavbu hradeb po vyplenění Říma keltskými kmeny na počátku 4. st. př. n. l.²⁹⁵ či osvojení si vedení války na moři a stavbu válečných lodí během

²⁹¹ Gaius SALLUSTIUS CRISPUS *Catilinovo spiknutí 7 (Catilinovo spiknutí – Válka s Jugurthou*, Praha 1988, s. 41).

²⁹² Tamtéž, s. 41-42.

²⁹³ Nathan ROSENSTEIN, *Military Command, Political Power, and the Republican Elite*, in: Paul ERDKAMP (ed.), *A Companion to the Roman Army*, Chichester 2011, s. 132-133.

²⁹⁴ PUBLIUS OVIDIUS NASO *Proměny 4, Inó 428 (Proměny*, Praha 1974, s. 122-123).

²⁹⁵ PLÚTARCHOS *Camillus, 32 (Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, Praha 2006, s. 226).

první války punské (264-241 př. n. l.).²⁹⁶ Nejvíce se však schopnost učit se od nepřítele projevila ve válce proti Hannibalovi v Itálii. Zde se totiž římské vedení naučilo zcela novému a pro Římany do té doby nezvyklému vedení války. V počátku totiž římské armády utrpěly značné ztráty v bitvách u Trebie a Trasimenského jezera, a proto byla potřeba najít jinou cestu, jak Hannibala porazit. S novou strategií vedení války přichází Quintus Fabius Maximus. Spočívá v tom, nepouštět se s Hannibalem do velkých bitev, útočit na jeho zásobovací trasy a zdroje a postupně ho v malých střetnutích opotřebovávat až ho nakonec zcela zničit. Tato strategie se stala opět aktuální po bitvě u Kann (216 př. n. l.) a Římané ji používali až do roku 203 př. n. l., kdy Hannibal Itálii nadobro opustil. Dalším případem, kdy se Římané během druhé punské války učili od nepřítele, je v taktické zkušenosti. Krásným příkladem je osoba Publia Cornelia Scipia, jenž dostal přízvisko Africanus, ten Hannibala v bitvě u Zamy (202 př. n. l.) a Hasdrubala v bitvě u Ilipy (206 př. n. l.) porazil stejnou taktikou (taktikou tzv. ohnutého luku), kterou Hannibal použil před 14 lety v bitvě u Kann. Scipio ale nepřevzal od Hannibala pouze taktickou stránku vedení války, ale i strategickou (Hannibal roku 218 př. n. l. podnikl invazi do Itálie, místo očekávané války v Hispánii), kdy se během druhé punské války vždy snažil přenést hlavní dějiště války mimo Apeninský poloostrov, což byl vždy dost riskantní krok, když vzpomeneme na neúspěšnou římskou invazi z roku 255 př. n. l. v první punské válce.

Nepřítel mého nepřítele je můj přítel.

Toto rčení Římané dodržovali již od založení „Věčného města“, poněvadž při svém rozkvětu z městského státu v republiku byla neustálá potřeba si v permanentních lokálních i globálních konfliktech hledat nové a nové spojence při plnění svých cílů. Během třetí samnitské války (298-290 př. n. l.) můžeme např. uvést ukázkou spojenecké pomoci v případě bitvy u Sentina v Umbrii roku 295 př. n. l., kdy stáli na straně Římanů proti Samnitům a Keltům spojenecké oddíly v počtu 27 000 vojáků²⁹⁷ a to zřejmě převážně z Latia a severní Kampánie. V následující konfliktu s épeirským králem Pyrrhem (280-275 př. n. l.) se římský senát po bitvě u Auscula roku 279 př. n. l. obrátil s žádostí o spojeneckou smlouvu na samotné Kartágo, neboť se obával o svůj vliv na Sicílii, kde měli

²⁹⁶ POLYBIOS I, 20 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 40-41).

²⁹⁷ LIVIUS X, 18 (*Dějiny II-III*, Praha 1972, s. 423).

i Kartágiňané své zájmy.²⁹⁸ Smlouva o vzájemné pomoci byla podepsána a Římané tak měli na Sicílii významného spojence. V průběhu celé první punské války (268-241 př. n. l.) se římská republika opírala o své spojence a kolonie v Itálii, ale opravdová zkouška přišla až s vpádem Hannibala (218-203 př. n.l.). Řím byl svou nelehkou situací přinucen hledat nové spojence v celé středomořské oblasti. Při protiřímském spojenectví mezi makedonským králem Filipem V. a Hannibalem roku 215 př. n. l. se Řím obrátil roku 212 př. n. l. na aitólský spolek, který měl vázat makedonské síly v Řecku a odlehčit tak Římanům na Apeninském poloostrově. Aitólský spolek dokázal splnit svůj úkol, neboť Makedonci se do dění v Itálii vůbec nezapojili a raději roku 205 př. n. l. uzavřeli mírovou smlouvu.²⁹⁹ Podobně reagovali i Scipionové v Hispánii, když si vytvořili mocenskou základnu ze spojenců na východním pobřeží severní Hispánie v okolí města Emporiae (dnešní katalínské Empúries) a Tarraconě (dn. Tarragona). Dokonce před začátkem druhé punské války Řím navázal přátelské diplomatické styky s řeckým městem Massilia (dn. Marseille) na jihu dn. Francie.³⁰⁰ Jako zásadní se také ukázalo spojenectví s Massinisou během Scipionova vpádu do severní Afriky (204-201 př. n. l.). Zde se nejdříve Scipio pokoušel přiklonit na svou stranu numidského krále Syfaxe, avšak poté, co se tento panovník přiklonil na stranu Kartága, bylo nutno jej odstranit vojenskou cestou. Byl poražen v bitvě, následně zajat a vojenskou intervencí do Numidie nahrazen Massinisou. Ten se pak se svými vojáky a numidskou jízdou připojil ke Scipiovi v bitvě u Zamy (202 př. n. l.) a ukázal se jako klíčový faktor nejen celé bitvy, ale celé africké kampaně. Nepřátelé nepřátel tedy sehrávali nejen během druhé punské války zásadní význam a Římané se je vždy pokoušeli připojit na svou stranu.

Pud sebezáchovy/Umění kompromisů

Tuto svou vlastnost Římané poznali snad pouze ve druhé punské válce (částečně možná i při vpádu Pyrrha do Itálie v letech 280-275 př. n. l.), neboť až Hannibal dostal římskou republiku na kolena, což ji donutilo učinit nezvyklé kroky ke své záchraně. Můžeme zde tedy hovořit o římském umění kompromisů, přizpůsobení se dané situaci, či zkrátka jen pouhému pudu sebezáchovy? To je otázka. Pud sebezáchovy římské republiky v době nebezpečí nebo za nepříznivé situace velel zvolit diktátora, nejinak se tomu stalo

²⁹⁸ LIVIUS Periochae XIII (*Dějiny VII*, Praha 1979, s. 349-350); POLYBIOS I, 25 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 31-32).

²⁹⁹ J. BURIAN – P. OLIVA, *Civilizace*, s. 451.

³⁰⁰ M. T. BOATWRIGHT – D. J. GARGOLA – R. J. A. TALBERT, *Dějiny*, s. 134-134.

i po porážkách, jež utrpěli od Hannibala. To však nebyly jediné kompromisy, jež Římané během války uskutečnili. Například roku 214 př. n. l., když docházely peníze v římské pokladně, se římský občané svobodně rozhodli vzdát svých peněz za otroky, které již dříve poskytli jako vojáky do armády, ve prospěch státu s tím, že své peníze přijmou do té doby, dokud nebude po válce. Stejně tak shromažďovali do státní pokladny také sirotčí peníze a peníze vdov, neboť věřili, že tak nejlépe učiní ku prospěchu římského lidu.³⁰¹ K tématu ohledně financí je nutné připomenout, že se římská republika roku 211 př. n. l. rozhodla pod tlakem zvyšujícího se počtu legií (v roce 211 jich bylo 25) a tím i výrazného zvýšení výdajů za žold, k ražbě nových stříbrných mincí s názve *denarius*.³⁰² Podle Livie se „*tato pohotová štědrost soukromých osob se šířila z města i do vojenského ležení, takže ani rytíř (jezdec), ani setník nepřijímali žold a přezdívali námezdných vojáků tomu, kdy by plat přijal.*“³⁰³ Stejně se občané a senátoři zachovali i v případě nedostatku vojáků či námořníků ve vojsku. Roku 214 př. n. l. se nově zvolení censoři rozhodli pro přísnou vyhlášku, kdy přikazovali každému, jehož majetek je odhadnut na 100 000 měděných assů, že má postavit 1 námořníka s 6měsíčním žoldem. Naopak ten, jehož majetek se odhaduje od 100 000 do 300 000 měděných assů má vystrojit tři námořníky s ročním žoldem.³⁰⁴ Další neobvyklý ústupek vykonal během své diktátorské funkce Marcus Junius Pera, jenž tento úřad zastával po bitvě u Kann roku 216 př. n. l., dal rozkaz, aby všichni, kteří „*za těžký zločin propadli hrdlem, a dlužníci, odsouzení do vězení, chtějí-li se stát jeho vojáky, byli z toho trestu vysvobozeni a dluhy se jim prominuly.*“³⁰⁵ Takto získal do své armády 6000 nových rekrutů, jež vyzbrojil keltskými zbraněmi, které byli ukořistěny keltským vojáků Gaiem Flaminiem a neseny v jeho triumfu. Ve stejné roce, kdy je jmenován diktátorem Marcus Junius a jeho *magister equitum* Tiberius Sempronius Gracchus, problém s nedostatkem svobodných mužů pro armádu byl vyřešen tím, že povolají otroky. Postupně se tedy „*dotazují jednoho po druhé osmi tisíc silných mladých mužů z otrockého stavu, chtějí-li sloužit na vojně; pak je na státní útraty koupí a vyzbrojí. Tento druh vojáků se jim více zamlouval, protože to poskytovalo možnost vykupovat své zajatce laciněji!*“³⁰⁶ To je zcela převratný čin a v římské historii naprosto nevídaný. A navíc i podle Livie přináší užitečné výhody. Celkově to však ukazuje, jaká panovala po

³⁰¹ LIVIUS XXIV, 18 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 281).

³⁰² Toni NACO DEL HOYO, *Roman Economy, Finance, and Politics in the Second Punic War*, in: Dexter HOYOS (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015, s. 390.

³⁰³ LIVIUS XXIV, 18 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 282).

³⁰⁴ LIVIUS XXIV, 11 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 272).

³⁰⁵ LIVIUS XXIII, 14 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 201).

³⁰⁶ LIVIUS XXII, 57 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 172).

bitvě u Kann víra a odhodlání, za každou cenu změnit dosavadní průběh Hannibalova tažení. A není konečné, po volbě nevyššího velekněze, lat. *pontifex maximus* roku 212 př. n. l.³⁰⁷ bylo z důvodu nedostatku mladého mužstva vydáno další neobvyklé rozhodnutí. Podle Livia byla zvolena dvojice triumvirů (úředník, jenž je pověřen konkrétním úkolem), jež měla odvést veškeré muže schopné vojenské služby v určité vzdálenosti od Říma, i kdyby ještě nedosáhli vhodného vojenské věku. Zároveň dali tribunové lidu návrh, že jim má být vyplácen stejný žold jako jejich starším kolegům.³⁰⁸ Opět velmi nezvyklé, možná i dosti kontroverzní rozhodnutí, neboť to muselo zcela jistě vyvolat v římské společnosti rozruch, avšak právě roky 212 a 211 př. n. l. patřili k rozhodujícím v celé válce, a proto je tato volba pochopitelná. Na závěr bych ještě rád připomenul netradiční událost ohledně zvolení velitele invazní (prokonzul) armády do Hispánie roku 210 př. n. l.³⁰⁹ kdy byl na tento post zvolen Publius Cornelius Scipio, kterému v té době bylo pouze něco přes dvacet let (podle Livia my bylo asi 24 let³¹⁰) a tedy podle římských zvyklostí byl nezpůsobilý vykonávat takovou funkci. Livius tvrdí, že nejdříve senátoři odhlasovali pro Scipia vrchní velitelství v Hispánii, avšak poté ještě svolali shromáždění *comitia centuriata*, kde Scipio osobně promluvil a byl pak následně i tímto zasedáním zvolen.³¹¹ Tento případ, který zaznamenal Livius je velmi zajímavý, neboť opět poukazuje na římskou schopnost učinit kompromis, pokud to situace vyžaduje. Z Livia není jasné, že by byl další kandidát na tento post, takže pokud tu byl schopný a odvážný mladík z důstojné a slavné rodiny, neboť jeho otec i strýc v Hispánii bojovali a roku 211 př. n. l. dokonce oba zahynuli, tak je možné udělat výjimku.

6. Lidské zdroje římské republiky během druhé punské války v Itálii (218-203 př. n. l.)

Základem úspěšné války ve starověku jsou zkušenosti velitelů, počty vojáků, zásobování a organizace, ale i odhodlání obyvatel a jejich vůdců bojovat proti nepříteli. Všechny tyto podmínky římská republika během druhé punské války splňovala, nebo se

³⁰⁷ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 271.

³⁰⁸ LIVIUS XXV, 5 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 334).

³⁰⁹ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 280.

³¹⁰ LIVIUS XXVI, 18 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 428).

³¹¹ A. GOLDSWORTHY, *Ve jménu*, s. 40.

je snažila splnit. Dalším důležitým předpokladem k dosažení úspěchu je schopnost se během války učit a neopakovat chyby. I tento předpoklad Římané splňovali, když se ze své porážky roku 216 př. n. l. u Kann dokázali ponaučit a změnit taktiku proti Hannibalovi. Stejnou schopnost učit se od svého nepřítele převzal od Hannibala i Scipio Africanus, později nazývaný „římský Hannibal,“ neboť použil jeho taktiku v bitvě u Zamy roku 202 př. n. l.³¹² Hlavně na počátku celého konfliktu však římské armády utržily několik taktických lekcí od geniálního kartaginského vojevůdce, které stály římskou republiku mnoho lidských životů. Jak ale Římané dokázali neustále doplňovat své vojenské stavy? Jen v bitvách u řek Ticino a Trebie (rok 218 př. n. l.), u Trasimenského jezera (rok 217 př. n. l.), u Kann (rok 216 př. n. l.) a v Litanském lese (rok 216 př. n. l.) proti Keltům, ztratili Římané podle Polybia 600 zajatých³¹³ a neznámý počet mrtvých u Ticina, předpokládaný počet 20 000-15 000 mrtvých u Trebie³¹⁴, 15 000 mrtvých a 15 000 zajatých u Trasimenského jezera³¹⁵ a 10 000 zajatých, 5 630 zabitých jezdců, 70 000 mrtvých vojáků u Kann³¹⁶ (Livius píše o 45 500 mrtvých pěšáků, 2 700 mrtvých jezdců a přibližně tolik občanů a spojenců, zajato na 18 000 lidí³¹⁷) a 25 000 mrtvých vojáků v Litanském lese³¹⁸. Celkově se podle Polybia a Livia pohybuje počet padlých a zajatých v prvních třech letech okolo 160 000 tisíc mrtvých Římanů a spojenců. To jsou dost děsivá čísla, pokud uvážíme, jaké měli Římané ztráty během jiných válek ve 3. st. př. n. l. Pro srovnání přišli Římané během války s Pyrrhem cca o 20 000 vojáků. Jaký byl ale přibližný celkový počet bojeschopných obyvatel Itálie, kterých mohl Řím využívat, na konci druhého st. př. n. l.?

Na tuto otázku nám může odpovědět Polybiův záznam ve druhé knize (viz. Přílohy, tabulka č. 5.), kde se zmiňuje o velikosti tehdejšího římského vojska, které bylo připraveno na boj proti Keltům za konzulátu Lucia Aemilia a Gaia Atilia (tedy rok 225 př. n. l.³¹⁹). Římští konzulové si totiž v případě potřeby nechávali sepsovat seznamy bojeschopných mužů (viz Přílohy, tabulka č. 6. a 7.), nejen těch, kteří jsou přítomni v Římě, ale i těch, kteří jsou připraveni v záloze a mezi spojenci po celé Itálii, aby je v případě nutnosti mohli po spojencích požadovat. Každý z konzulů měl velet dvou

³¹² N. ROSENSTEIN, *Rome*, s. 174-175.

³¹³ POLYBIOS III, 66 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 63).

³¹⁴ POLYBIOS III, 73-74 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 69-70).

³¹⁵ POLYBIOS III, 84-85 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 77-78).

³¹⁶ POLYBIOS III, 117 (*Dějiny II*, Praha 2009, s. 104).

³¹⁷ LIVIUS XXII, 49 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 162).

³¹⁸ LIVIUS XXIII, 24 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 217-218).

³¹⁹ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 230.

legiím (každá čítala 5 200 pěších a 300 jezdců), dále pak i oddílům spojenců, jejichž počet byl celkem 30 000 pěších a 2000 jezdců. Svou pomoc přislíbili i kmeny: „[...] Sabinové (sídliili ve střední Itálii východně od Tiberu ³²⁰) a Etruskové (sídliili v Etrurii, na území dnešního Toskánska v Itálii), kteří vzhledem k situaci přišli do Říma na pomoc, měli čtyři tisíce jezdců a více než padesát tisíc pěšáků [...] Umbrové a Sarsinatové (Umbrové byli usazeni severně od Sabinů a Sarsinatové patřili k Umbrům³²¹), obývající Apeniny poskytl asi dvacet tisíc mužů a s nimi bylo dvacet tisíc Venetů (Venetové obývali oblasti severní Itálie, severně od dolního toku Pádu až k předhůří Alp³²²) a Gonomanů (obývali severní Itálii, pravděpodobně území ohraničené řekami Adiže (lat. *Athesis*), Oglio a Pádem (lat. *Padus*). (Jejich hlavním městem byla Brixia dnešní Brescia³²³)“ [...] *To bylo vojsko postavené na obranu země. V Římě však byly zálohy připravené v případě potřeby zasáhnout do bojů, a to dvacet tisíc pěšáků a patnáct set jezdců z řad římských občanů a třicet tisíc pěšáků a dva tisíce jezdců dodaných spojenci. V seznamech bylo uvedeno u Latinů osmdesát tisíc pěšáků a sedm tisíc jezdců, u Samnitů sedmdesát tisíc pěšáků a sedm tisíc jezdců, u Japygů a Messapiů (Jazygové sídlili v Apúlii a Messapiové v Calabrii, dnešní Puglia³²⁴) dohromady padesát tisíc pěšáků a šestnáct tisíc jezdců, u Lukánů (Lukánové sídlili v Lucanii, ležící na jihu Itálie v oblasti mezi Paestem při Tyrhénském moři a Tarentským zálivem³²⁵) třicet tisíc pěšáků a tři tisíce jezdců, u Marsů, Marrucinů, Frentanů a také Vestinů (Marsové, Marrucinové, Frentané a Vestinové byli usazeni v oblasti středních Apenin³²⁶) dvacet tisíc pěšáků a čtyři tisíce jezdců. Dále byly v záloze dvě legie na Sicílii a v Tarentu, z nichž každá měla čtyři tisíce dvě stě pěšáků a dvě stě jezdců. Z Říma a Kampánie (Kampánie je oblast v jižní Itálii, kterou na západ ohraničuje Tyrhénské moře a kolem dokola je ohraničena kraji: Lazio, Molise, Apulie a Basilicata) bylo na seznamech asi dvě stě padesát tisíc pěšáků a dvacet tři tisíce jezdců. Takže [úhrnné množství vojáků na obranu Říma činilo více než sto padesát tisíc pěšáků a kolem šesti tisíc jezdců³²⁷] celý počet bojeschopných mužů, římských občanů a spojenců,*

³²⁰ P. OLIVA, Poznámky k II. knize, s. 187, in: Polybios, *Dějiny I*, Praha 2008.

³²¹ Tamtéž, s. 185.

³²² Tamtéž, s. 185.

³²³ Tamtéž, s. 185. Jak uvádí Pavel Oliva v poznámkách Polybiových Dějin I: „Polybiovi *Gonomanoi* jsou u Livia (V 34) označováni jako Cenomani a u Strabóna (V 126) jako *Kenomanoi*“

³²⁴ P. OLIVA, *Poznámky k II. knize*, s. 185, in: Polybios, *Dějiny I*, Praha 2008.

³²⁵ Tamtéž, s. 185.

³²⁶ Tamtéž, s. 185.

³²⁷ Text v hranatých závorkách je zpravidla považován za pozdější přídavek (glosu).

činil více než sedm set tisíc pěšáků a asi sedmdesát tisíc jezdců. Proti nim vpadl Hannibal do Itálie s necelými dvaceti tisíci mužů. ³²⁸

Tato čísla, ať je již Polybios přepsal ze zmíněných seznamů, nebo je ověřil z jiných zdrojů, jsou opravdu obrovská. Celkový počet bojeschopných obyvatel Itálie na straně římské republiky je podle Polybia 768 300. Peter Brunt ve své knize *Italian manpower 225 B.C.-A.D.* 14 podrobil tato čísla značné kritice a po korektuře došel k číslu 634 000, z toho 580 000 pěchoty a 54 000 jezdeckva.³²⁹ Stále ale nesmíme zapomínat, že tato čísla jsou stará mnoho staletí, a proto musíme být při práci s nimi velmi opatrní; neobsahují např. počet obyvatel Řeků na jihu Itálie či Bruttů obývajících jižní Itálii, oblast Bruttia, dn. Kalábrie a Keltů, žijících v severní části Pádské nížiny, kteří také byli pod římským vlivem a nejsou do Polybiovyč seznamů vůbec zahrnuti. Dále pak i nesvobodné či nemajetné obyvatelstvo není do seznamu vůbec zahrnuto. I přesto nám tyto čísla ukazují na, již v této době, vynikající římskou disciplínu a smysl pro organizaci armády. Nesmíme však za nimi vidět pouze seřazené legie, ale hlavně organizaci zásobování, materiálů, výroby vojenského vybavení od helmy na hlavě až po boty na nohách, a i když si vojáci museli své vybavení hradit ze svého, je to úžasná ukázka římské organizace a smyslu pro kooperaci. Navíc zde také můžeme spatřovat pevnou pojící sílu, hlavně tedy ve střední Itálii, která sdružovala Řím a jeho spojence proti vnějším nepřítelům, ať už spojence donutil ke spolupráci strach z Říma, touha po vítězství, diplomatické smlouvy nebo jen příslib kořisti a bohatství, bojovali a umírali na straně republiky, za což si Římané v rámci antické diplomacie zaslouží uznání.

Čísla nás také nutí k přemýšlení nad počtem obyvatel tehdejší Itálie, která se ve třetím století před našim letopočtem zřejmě pohybovala v řádu několika milionů. Brunt ve své knize dokonce předkládá, že celková populace Itálie se pohybovala mezi třemi a třemi a půl miliony obyvatel. Celková populace včetně otroků, kterých určitě v Itálii nebylo příliš, se mohla po mnoha válkách ve 3. st. př. n. l. snadno přiblížit nebo i překročit 4 miliony lidí.³³⁰ Přesto dodává, že tyto odhady jsou spíše maxima, neboť kdyby byla čísla přesnější, celková populace by byla zřejmě menší než 3 miliony.³³¹ Čísla tedy musíme brát pouze ilustrativně, i přesto však nám tyto součty ukazují na hospodářskou vyspělost, relativní stabilitu a vysokou životní úroveň v dané oblasti. Řím tak mohl čerpat

³²⁸ POLYBIOS II, 24 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 124-125).

³²⁹ Peter Astbury BRUNT, *Italian Manpower*, s. 45.

³³⁰ Tamtéž, s. 60.

³³¹ Tamtéž, s. 59-60.

z obrovské zásoby vojáků, což mu dopomohlo k rychlému vzestupu mezi nejmocnější státy ve 2. st. př. n. l. v oblasti Středomořího moře.

Když teď víme, jaký byl přibližný počet obyvatel Itálie, naskytá se nová otázka ohledně počtu vojáků, které byl Řím schopný postavit na bitevní pole proti Kartágu s Hannibalem v Itálii a dalším kartaginským velitelům po celém Středomoří. Roku 216 př. n. l. v předvečer bitvy u Kann dokázali Římané shromáždit 13 legií proti Hannibalovi, z toho 6 legií po 5 500 mužích a 7 legií po 4 500, celkově tedy okolo 65 000 mužů.³³² Další počty legií můžeme vyčíst i z pramenů (viz Přílohy, tabulka č. 6. a graf č. 1.), Livius například udává, že když byli za censorsy zvoleni Markus Atilius Regulus a Publius Furius Fila (jedná se o rok 214 př. n. l.³³³) „bylo rozhodnuto, že se válka povede s osmnácti legiemi.“³³⁴ Později za konzulátu Gnaea Fulvia Centimala a Publia Sulpicia (jedná se o rok 211 př. n. l.³³⁵) „Římané vedli toho roku válku na zemi i na moři s dvaceti třemi legiemi.“³³⁶ Brunt se tímto tématem také zabýval, a proto ve své knize vypracoval tabulku, která znázorňuje počty legií v každém roce druhé punské války (podobnou tabulku můžete vidět v Přílohách, tabulka č. 6.). Obecně však můžeme říct, že římské válečné úsilí dosáhlo historicky nejvyšší úrovně roku 212 př. n. l., kdy bylo do boje proti Kartágu postaveno až 25 legií, z toho 17 se nacházelo v Itálii. Bylo dokonce vypočteno, že tato obrovská síla představovala cca 30% dospělé občanské populace.³³⁷ Zajímavé je, že po skončení druhé punské války se toto soustředění vysokého počtu legií opakovalo během války proti Antiochovi III., králi seleukovské říše (říše se rozkládala na území od Malé Asie, přes Sýrii, Babylonii, Persii až k údolí řeky Indus) v průběhu tzv. syrské války v letech 192 až 188 př. n. l.³³⁸, kdy bylo nasazeno do boje 12 či 13 legií.³³⁹

---

³³² Tamtéž, s. 419.

³³³ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 259.

³³⁴ LIVIUS XXIV, 11 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 271).

³³⁵ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 273.

³³⁶ LIVIUS XXVI, 1 (*Dějiny IV*, Praha 1973, s. 401).

³³⁷ Luuk DE LIGHT, *Roman Manpower and Recruitment During the Middle Republic*, in: Paul ERDKAMP (ed.), *A Companion to the Roman Army*, Chichester 2011, s. 116.

³³⁸ Jan BURIAN – Pavel OLIVA, *Civilizace*, s. 457.

³³⁹ L. DE LIGHT, *Roman Manpower*, s. 116.

7. Závěr

Římské republice se podařilo během Hannibalova vpádu na své území v letech 218 až 203 př. n. l., posunout římský spojenecký a koloniální systém na hranice daných možností. A to i přes ohromné ztráty na lidských životech (podle Brunta zemřelo mezi lety 218 až 216/5 17% celkové populace římských obyvatel³⁴⁰), jak na straně prostých občanů v římských legiích, tak i v řadách senátorů. Například během let 220 až 219 př. n. l. zemřelo 60% senátorů, tedy 177 římských aristokratů, „*many of whom had fought and perished based on a shared ethos of duty, honor, and service to the res publica.*“³⁴¹ Avšak pravá příčina římského úspěchu ve druhé punské válce (218-201 př. n. l.), v celém jejím globálním měřítku, se skrývala nejdříve ve vyhnání Kartáginců z Hispánie (218-206 př. n. l.) a následně i v konečném řešení v severní Africe, kde Římané pod vedením Publia Cornelia Scipia Africana dokázali porazit místní kartáginskou armádu a poté v bitvě u Zamy roku 202 př. n. l. i samotného Hannibala. Touto porážkou tak římský lid dokázal dovést celý konflikt k vítěznému konci. Římané však v průběhu války dokázali daleko více než jen své umění na bojišti, zároveň také předvedli svůj výjimečný militantní charakter, připravenost a odhodlanost činit kompromisní řešení v době nebezpečí. Mnohdy totiž byli donuceni „pudem sebezáchovy“ přijmout neobvyklá vojenská a politická opatření, aby dokázali nahradit vzniklé ztráty. Mezi taková patřilo snížení věkové hranice k odvodu, naverbování otroků a mnohé další. Především mohli Římané čerpat z obrovských lidských zdrojů, a to nejen z vlastních, ale i ze spojeneckých a koloniálních během celé války. Zatímco Hannibal měl na druhé straně prostředky značně omezené. Nedokázal smrtelně narušit spojení mezi Římem a jeho spojenci. A i když k němu přešla značná území na jihu, nedokázal je patřičně využít, neboť oni si za svou loajalitu k němu nadiktovali velmi výhodné podmínky, a to mu nad nimi nedávalo takovou kontrolu, jakou měla nad svými spojenci římská republika. Také je nutno zdůraznit, že území, které měl pod svou kontrolou na jihu Hannibal nebylo dostatečně kompaktní, aby se dalo lépe bránit proti útokům ze severu. Na tomto území bylo mnoho osad či kolonií, které stále zůstávaly loajální vůči římskému lidu. Řím na to dokázal velmi dobře zareagovat a případné Hannibalovy spojence eliminovat dříve, než jej mohli účinně

---

³⁴⁰ Cary BARBER, *Uncovering a “Lost Generation” in the senate: demography and the Hannibalic War*, in: Jeremy ARMSTRONG – Michael P. FRONDA (edd.), *Romans at War. Soldiers, Citizens, and Society in the Roman Republic*, London-New York 2020, s. 154-155.

³⁴¹ Tamtéž, s. 155.

podpořit. Syrákúsy byly zničeny přibližně tři roky poté, co jejich panovník podepsal spojeneckou smlouvu s Kartágem (215 př. n. l.), a proto nedokázaly efektivně pomoci Hannibalovi v Itálii. Makedonie a Filip V. se připojil na stranu kartaginského velitele ve stejném roce, avšak Římané na to velmi promyšleně zareagovali podepsáním spojenecké smlouvy s aitólským spolkem roku 212 př. n. l., který vázal makedonské síly v Řecku, a proto ani Makedonci výrazněji nezasáhli do dění v Itálii. Řím se ukázal být v dané chvíli (218-201 př. n. l.) mocensky velmi silný a sebevědomý, určitou roli zde sehrál i římský smysl pro čest a bojovný duch, který Hannibal zkrátka nedokázal zdolat.

8. Seznam použitých pramenů a literatury

8.1. Prameny

Appiános, *Zrod římského impéria*, přel. Jan Burian, Bohumila Mouchová, Praha 1986.

Cassius Dio, *Roman History. Volume II. Books 12-35*, trans. by E. Cary and H. B. Foster, London 1914.

Cornelius Nepos, *Životopisy slavných vojevůdců cizích národů*, in: *Antické válečné umění*, přel. Václav Marek, Praha 1977, s. 35–160.

Činy božského Augusta, in: *O vlastním osudu*, přel. Julie Nováková, Praha 1973, s. 39–47.

Eutropius, *Stručný přehled římských dějin od založení města*, in: *Stručné dějiny Říma*, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2013, s. 39–126.

Annius Florus, *Epitoma*, in: *Dvojí pohled na římské dějiny*, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2013, s. 171–310.

Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*, přel. Václav Bahník, Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová, Ferdinand Stiebitz, Praha 2006.

Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*, přel. Václav Bahník, Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová, Ferdinand Stiebitz, Praha 2007.

Polybios, *Dějiny I*, přel. Pavel Oliva, Praha 2008.

Polybios, *Dějiny II*, přel. Pavel Oliva, Praha 2009.

Polybios, *Dějiny III*, přel. Pavel Oliva, Praha 2011.

Polybios, *Dějiny IV*, přel. Pavel Oliva, Praha 2012.

Publius Ovidius Naso, *Proměny*, přel. Ivan Bureš, Praha 1974.

Rufius Festus, *Krátký přehled dějin římského národa*, in: *Stručné dějiny Říma*, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2013, s. 127–144.

Rufius Festus, *Slavné osobnosti města Říma*, in: *Stručné dějiny Říma*, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2013, s. 145–189.

Titus Livius, *Dějiny I*, přel. Pavel Kucharský, Čestmír Vránek, Praha 1979.

Titus Livius, *Dějiny II-III*, přel. Pavel Kucharský, Praha 1972.

Titus Livius, *Dějiny IV*, přel. Marie Husová, Praha 1973.

Titus Livius, *Dějiny V*, přel. Pavel Kucharský, Praha 1975.

Titus Livius, *Dějiny VI*, přel. Pavel Kucharský, Praha 1976.

Titus Livius, *Dějiny VII*, přel. Marie Husová, Pavel Kucharský, Praha 1979.

Velleius Paterculus, *Římské dějiny*, in: *Dvojitý pohled na římské dějiny*, přel. Bohumila Mouchová, Praha 2013, s. 41–170.

Gaius Sallustius Crispus, *Catilinovo spiknutí – Válka s Jugurthou*, přel. Jan Kalivoda, Praha 1988.

8.2. Literatura

ABBOTT, Frank Frost, *A History and Description of Roman Political Institutions*, Boston-London 1901.

ADKINS, Lesley, – ADKINS, Roy A., *Antický Řím*, Praha 2012.

ALLEN, Stephen, *Keltští válečníci*, Praha 2008.

ANGLIM, Simon, - JESTICE, Phyllis G., - RICE, Rob S., - RUSCH, Scott M., - SERRATI, John, *Bojové techniky starověkého světa 3000 př. n. l. – 500 n. l. Vybavení, bojeschopnost a taktika*, Praha 2006.

ARMSTRONG, Jeremy – FRONDA, Michael P. (edd.), *Romans at War. Soldiers, Citizens, and Society in the Roman Republic*, London-New York 2020.

BARTOŠEK, Milan, *Encyklopedie římského práva*, Praha 1994.

BARTOŠEK, Milan, *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*, Praha 1988.

BAGNALL, Nigel, *The Punic War 264-146 BC*, Oxford 2002.

BAGNALL, Nigel, *The Punic Wars. Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, London 1999.

- BLAŽEK, Václav, – URBANOVÁ, Daniela, *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písmo*, Brno 2008.
- BOATWRIGHT, Mary T., – GARGOLA, Daniel J., – TALBERT, Richard J. A., *Dějiny římské říše: od nejranějších časů po Konstantina Velikého*, Praha 2012.
- BOURBON, Fabio, – LIBERATI, Anna Maria, *Starověký Řím*, Praha 2006.
- BROUGHTON, T. Robert S., *The Magistrates of the Roman Republic. Volume I. 509 B.C. – 100 B.C.*, New York 1951.
- BRUNT, Peter Astbury, *Italian manpower 225 B.C. – 14 A.D.*, Oxford 1971.
- BURIAN, Jan, *Hannibal*, Praha 1967.
- BURIAN, Jan, *Řím. Světla a stín antického velkoměsta*, Praha 1970.
- BURIAN, Jan, – OLIVA, Pavel, *Civilizace starověkého Středomoří I. díl*, Praha 2015.
- BURIAN, Jan, – OLIVA, Pavel, *Civilizace starověkého Středomoří II. díl*, Praha 2015.
- BURIAN, Jan, – MOUCHOVÁ, Bohumila, *Záhadni Etruskové*, Praha 1966.
- CAMPBELL, Duncan B., *Řecká a římská obléhací technika 399 př. n. l. – 363 n. l.*, Praha 2008.
- COOLEY, Alison E. (ed.), *A Companion to Roman Italy*, Chichester 2016.
- CORNELL, T. J., *The Beginnings of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (C. 1000-264 BC)*, London-New York 1995.
- CORNELL, Tim, – MATTHEWS, John, *Svět starého Říma*, Praha 1995.
- COWAN, Ross, *Římská bojová taktika 109 př. n. l. – 313 n. l.*, Praha 2008.
- DALY, Gregory, *Cannae. The Experience of Battle in the Second Punic War*, London-New York 2002.
- DE COULANGES, Fustel, *Antická obec*, Praha 1998.
- DE LIGHT, Luuk – NORTHWOOD, Simon (edd.), *People, Land, and Politics. Demographic Developments and the Transformation of Roman Italy 300 BC–AD 14*, Leiden-Boston 2008.

- DE LIGHT, Luuk, *Peasants, Citizens and Soldiers. Studies in the Demographic History of Roman Italy 225 BC – AD 100*, Cambridge 2015.
- DEVRIES, Kelly, *Bitvy starověkého světa*, Praha 2008.
- DUPUY, Richard Ernest, - DUPUY, Trevor Nevitt, *The Harper Encyklopedie. Vojenské dějiny 1.díl. Od 3500 př. Kr. do r. 1700*, Praha 1997.
- ERDKAMP, Paul (ed.), *A Companion to Roman Army*, Chichester 2011.
- FIELDS, Nic, *Roman Republican Legionary 298-105 BC*, Oxford-New York 2012.
- FORSYTHE, Gary, *A Critical History of Early Rome. From Prehistory to the Punic War*, Berkley-Los Angeles-London 2005.
- FRONDA, Michael P., *Between Rome and Carthage. Southern Italy during the Second Punic War*, Cambridge 2010.
- GIARDINA, Andrea (ed.), *Římský člověk a jeho svět*, Praha 2014.
- GOLDSWORTHY, Adrian, *Ve jménu Říma: muži, kteří vítězili pro římskou říši*, Praha 2009.
- GOLDSWORTHY, Adrian, *Armáda starého Říma*, Praha 2010.
- GOLDSWORTHY, Adrian, *Roman Warfare*, London 2000.
- GOLDSWORTHY, Adrian, *The Fall of Carthage. The Punic Wars 265-146 BC*, London 2000.
- GOLDSWORTHY, Adrian, *Cannae*, London 2002.
- GRANT, Michael, *Dějiny antického Říma*, Praha 1999.
- GROH, Vladimír, *Starý Řím*, Praha 1931.
- GROH, Vladimír, *Život ve starém Římě*, Praha 1939.
- HOYOS, Dexter, *Rome Victorious. The Irresistible Rise of the Roman Empire*, London-New York 2019.
- HOYOS, Dexter, *Hannibal: Rome's Greatest Enemy*, Bristol 2008.
- HOYOS, Dexter (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015.

- HOYOS, Dexter, *The Carthaginians*, London-New York 2010.
- HOYOS, Dexter, *Hannibal's dynasty. Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC*, London-New York 2005.
- HOYOS, Dexter, *Mastering the West. Rome and Carthage at War*, Oxford 2017.
- CHRIST, Karl, *Krise a zánik římské republiky*, Praha 2010.
- KELLER, Werner, *Etruskové*, Praha 1974
- KNOTEK, František, *Hannibal*, Brno 1996.
- KOVAŘÍK, Jiří, *Vítězové nad Kartágem*, Třebíč 2014.
- KRÁL, Josef, *Státní zřízení římské*, Praha 1921.
- LINTOTT, Andrew, *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford 2009.
- MACDONALD, Eve, *Hannibal. A Hellenistic life*, New Haven-London 2015.
- MAREK, Václav, - OLIVA, Pavel, - CHARVÁT, Petr, *Encyklopedie dějin starověku*, Praha 2008.
- MAŠKIN, Nikolaj A., *Dějiny starověkého Říma*, Praha 1952.
- MATYSZAK, Philip, – BERRYOVÁ, Joanne, *Životy Římanů*, Praha 2009.
- MOSCATI, Sabatino, *Foiničané*, Praha 1975.
- NEŠKUDLA, Bořek, *Encyklopedie bohů a mýtů starověkého Říma a Apeninského poloostrova*, Praha 2004.
- OLIVA, Pavel, *Řecko mezi Makedonií a Římem*, Praha 1995.
- OLIVA, Pavel, *Polybios a jeho svět*, Praha 2013.
- PEČÍRKA, Jan a kol., *Dějiny pravěku a starověku I.*, Praha 1979.
- PEČÍRKA, Jan a kol., *Dějiny pravěku a starověku II.*, Praha 1979.
- PENROSE, Jane, *Řím a jeho nepřátelé. Říše stvořená a zničená válkou*, Praha 2007.
- RICHTER, Stanislav, *Kartágo: po stopách Punů, Římanů a Vandalů*, Praha 1975.
- ROBERT, Jean-Noël, *Řím. 753 př. n. l. až 476 n. l.*, Praha 2001.

ROSENSTEIN, Nathan – MORSTEIN-MARX, Robert, *A Companion to the Roman Republic*, Oxford-Victoria-Malden 2010.

ROSENSTEIN, Nathan, *Rome and the Mediterranean 290 to 146 BC*, Edinburgh 2012.

RÜPKE, Jörg, *Náboženství Římanů*, Praha 2007.

SAGE, Michael M., *The Republican Roman Army. A Sourcebook*, London-New York 2008.

SKŘEJPEK, Michal, *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*, Praha 1999.

SKŘEJPEK, Michal, *Lex et ius. Zákony a právo antického Říma*, Praha 2018.

ŠWIDERKOVÁ, Anna, *Tvář helénistického světa. Od Alexandra Velikého do císaře Augusta*, Praha 1983.

VESELSKÝ, Jiří, *Římské rody. Mýty a legendy na mincích*, Praha 2014.

ÜRÖGDI, György, *Tak žil starý Řím*, Praha 1968.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Dějiny psané Římem*, Praha 1967.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Řecký zázrak*, Praha 1972.

9. Přílohy

Tabulka č. 1. Přehled římských kolonií z knih Svět starého Říma³⁴² a Encyklopedie dějin starověku³⁴³.

Název kolonie	Dnešní název města	Datum vzniku nebo uzavření spojenectví s Římem	Oblast založení
1. Signia	-	494/5 př. n. l.	Latium (Lazio)
2. Velitrae	Velletri	494 př. n. l.	Latium (Lazio)
3. Norba	-	492 př. n. l.	Latium (Lazio)
4. Circei	-	392/3 př. n. l.	Latium (Lazio)
5. Satricum	-	383/5 př. n. l.	Latium (Lazio)
6. Nepet	Nepi	383/2 př. n. l.	Latium (Lazio)
7. Sutrium	Sutri	383/2 př. n. l.	Latium (Lazio)
8. Ostia	Ostia Antica	338/350 př. n. l.	Latium (Lazio)
9. Antium	Anzio	338/467 př. n. l.	Latium (Lazio)
10. Cales	Cales	334 př. n. l.	Campania (Kampánie)
11. Tarracina	-	329/327 př. n. l.	Latium (Lazio)
12. Fregellae	Fregellae	328/308/313 př. n. l.	Latium (Lazio)
13. Luceria	-	314 př. n. l.	Apulia (Apulie)
14. Saticula	Sant'Agata de' Goti	313 př. n. l.	Campania (Kampánie)
15. Pontia	Ponza	312 př. n. l.	Pontinské ostrovy (Lazio)
16. Narnia	Narni	299 př. n. l.	Umbria (Umbrie)
17. Minturnae	-	296/9 př. n. l.	Latium (Lazio)
18. Sinuessa	-	296/9 př. n. l.	Campania (Kampánie)
19. Velia/ Elea	Velia/ Elea	291 př. n. l.	Campania (Kampánie) Magna Graecia
20. Venusia	Venosa	291 př. n. l.	Lukánie (Basilicata)
21. Hartia/Hadria	-	290-286 př. n. l.	Vestini (Abruzzo)
22. Sena Gallica	Senigallia	283 př. n. l.	Picenum (Marche)
23. Cosa	Cosa	273 př. n. l.	Etruria (Toskánsko)
24. Paestum	Paestum	273 př. n. l.	Campania (Kampánie)

³⁴² T. CORNELL – J. MATTHEWS, Svět, s. 35.

³⁴³ V. MAREK - P. OLIVA – P.CHARVÁT, Encyklopedie, s. 220-222.

			Magna Graecia
25. Beneventum	Benevento	268 př. n. l.	Campania (Kampánie)
26. Ariminum	Rimini	268 př. n. l.	Gallia Cisalpina (Emilia-Romagna)
27. Firmum/Firmum Picenum	Fermo	264 př. n. l.	Picenum (Marche)
28. Aesernia	Isernia	263/4 př. n. l.	Samnium (Molise)
29. Brundisium	Brindisi	244/5 př. n. l.	Apulia (Apulie)
30. Spoletium	Spoletto	241 př. n. l.	Umbria (Umbrie)
31. Placentia	Piacenza	218/219 př. n. l.	Gallia Cisalpina (Emilia-Romagna)
32. Cremona	Cremona	218/219 př. n. l.	Gallia Cisalpina (Lombardie)
33. Parma (občanské kolonie)	Parma	Na poč. 2. st. př. n. l.	Gallia Cisalpina (Emilia-Romagna)
34. Mutina (občanské kolonie)	Modena	Na poč. 2. st. př. n. l.	Popádí (Emilia-Romagna)

Obrázek č. 1. - Vyobrazení římských kolonií na území Itálie na poč. 2. st. př. n. l.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Italy_map_with_regions.svg

Obrázek č. 2. Přehled rozložení římských velitelů s počty legií (23/25) roku 212. př. n. l. v Itálii a okolí.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Satellite_image_of_Italy_in_March_2003.jpg

Tabulka č. 2. Přehled římských velitelů, jejich pozice a počty legií roku 212 př. n. l. podle Livia (úřady římských velitelů podle Broughtona³⁴⁴)

Pozice římských velitelů a počty legií na Apeninském pol. a okolí roku 212 př. n. l.			
Jména velitelů	Umístění v pramenech	Počty jednotek v pramenech	Umístění
1. Marcus Valerius Laevinus (konzul 220, 210 př. n. l., proprétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 401).	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 401).	Řecko (vojsko i námořnictvo)
2. Gaius Claudius Nero (konzul 207 př. n. l., prétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXIV, 44 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 318). LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	Suessula, Kampánie (útok na Capuu)
3. Tiberius Sempronius Gracchus (konzul 215, 213 př. n. l., prokonzul 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXIV, 44 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 318).	Lukánie , lat. <i>Lucania</i>
4. Publius Sempronius Tuditanus (konzul 204 př. n. l., proprétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 400).	Gallie, Pádská nížina
5. Marcus Iunius Silanus (prétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 400).	Etrurie (<i>Tusky</i>)
6. Quintus Mucius Scaevola (proprétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 401).	Sardinie
7. Marcus Claudius Marcellus (konzul 222, 215 suff., 214, 210, 208 př. n. l., prokonzul 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXIV, 11 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 271).	Sicílie (Syrakusy s celou oblastí říše Hieronovy)
8. Appius Claudius Pulcher (konzul 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	Útok na Capuu v Kampánii
9. Quintus Fulvius Flaccus (konzul 237, 224, 209, 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	Útok na Capuu v Kampánii
10. Gnaeus Fulvius Flaccus (prétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXIV, 44 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 318). LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	Apulie
11. Publius Cornelius Sulla (prétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	Řím
12. Publius Cornelius Lentulus (prétor 214, proprétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXV, 3 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 330).	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 400).	západní Sicílie
13. T. Otacilius Crassus (prétor 214, proprétor 212 př. n. l.)	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 401).	LIVIUS XXVI, 1 (<i>Dějiny IV</i> , Praha 1973, s. 401).	západní Sicílie (námořnictvo)

³⁴⁴ T. R. S. BROUGHTON, *The Magistrates*, s. 305-235.

Tabulka č. 3. Přehled národů, které sídlili v dnešní Itálii ve 3. st. př. n. l.

(podle knihy Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písmo a poznámek k Polybiovým Dějinám)

Národy Itálie ve 3. století př. n. l.	
Pádská nížina – Keltové	
Insubrové	Sídlili v oblasti dnešního Milána.
Bójové	Sídlili na území kolem Bononie, dn. Bologne.
Tauriskové/Taurinové	Obývali území dnešního Piemontu. Jejich centrem bylo město Taurasia (dn. Turín).
Lingonové	Obývali území jižně od dolního toku Pádu v oblasti Ravenny.
Senonové	Obývali území Umbrie, část zvanou <i>ager Gallicus</i> , jejich hl. centrum Sena Gallica (dn. Senigallia).
Cenomani/Gonomanoi/Kenomanoi	Obývali území kolem dn. Mantovy.
Severní Itálie – Nekeltské kmeny	
Ligurové (neindoevropský původ)	V oblasti Janovského zálivu, dn. Ligurie. Hl. centrum Genua (dnešní Janov).
Venetové (illyrští)	Sídlili na území severně od dolního toku Pádu až k předhůří Alp, podél pobřeží Adriatic. moře.
Etruskové (neindoevropský původ)	Obývali území od Pisy až k ústí Tiberu, oblast dnešní
Střední, jižní Itálie – Italické kmeny	
Umbrové	Sídlili na území mezi Tiberem a Alpami.
Picenové	Obyvatelé území Picenum.
Sabinové	Sídlili ve střední Itálii východně od Tiberu.
Latinové (mezi ně patří i Římané)	Byli usazeni jižně od dolního Tiberu, na území dn. Lazia.
Volskové, lat. <i>Volsci</i>	Kmen, který sídlil v jihovýchodní části Latia, v povodí řeky Liri, lat. <i>Liris</i> .
Marsové, Marrucinové, Frentané a Vestinové	Byli usazeni v oblasti středních Apenin.
Samnité (tvoří je kmeny: Hirpinové, Pentrové, Caudinové	Samnitské kmeny obývali území historického Samnia.
Caraceni/ Caricini, Frentanové) - Oská jazyková skupina	
Apulové (ty tvoří např. kmeny Mesapů, Daunů, Peucetů)	Obývali Apulii.
Kampánové	Obyvatelé Kampánie, hl. centrum Capua.
Jižní Itálie	
Lukánové (tvoří je i kmen Usentini)	Sídlili v Lucanii, oblasti mezi Paestem při Tyrhénském moři a Tarentským zálivem.
Japygové (příbuzní Illyrům)	Obývali Apulii.
Messapiové (zřejmě příbuzní Illyrům)	Sídlili v Calabrii (Apulii, dn. území Salenta)
Bruttiové	Obyvatelé nejjižnější Itálie, dnešní Kalábrie.
Velké Řecko, lat. <i>Magna Graecia</i> – Řekové a jejich Polis	
Tarentum (řec. Taras, dn. Taranto)	Přístavní řecké město v jižní Itálii, na hranicích Kalábrie a Apulie.
Krotón (řec. Croton, dn. Crotone)	Přístavní řecké město ve východní části Bruttia.
Rhegium	Obchodní řecký přístav v jižní Itálii, v Bruttii (dn. Reggio).
Metapontum	Bohaté řecké město v Tarentském zálivu.
Heraclea/Hérakleia	Řecké město ve východní Lucanii u Tarentského zálivu.
Locri	Řecké město v Kalábrii (Bruttii) u pobřeží Jónského moře.
Thurii/Thúrie (řec. Thúrioi)	Řecké město v Lucanii na pobřeží u Tarentského zálivu.

Tabulka č. 4. Přehled měst, které se pokusil Hannibal získat na svou stranu v letech (218-203 př. n. l.) podle Polybia.

Název města	Rok, kdy město získal pod svou kontrolu Hannibal	Rok, kdy město znovu získali Římané
Nuceria	216 př. n. l.	
Acerrae	216 př. n. l.	
Compsa	216 př. n. l.	
Neapol	Nepodařilo se (dva pokusy - 216 př. n. l.)	
Capua	216 př. n. l.	212/211 př. n. l.
Atella	216 př. n. l.	
Calatia	216 př. n. l.	
Sabatini	216 př. n. l.	
Nuceria (vydrancováno a zapáleno)	216 př. n. l.	
Nola	Nepodařilo se (tři pokusy 216, 215, 214 př. n. l.)	
Acereae (zpuštěno a vypáleno)	216 př. n. l.	
Casilinum	215 př. n. l.	214 př. n. l.
Petelia	215 př. n. l.	
Consentia	215 př. n. l.	204 př. n. l.
Krotón	215 př. n. l.	203 př. n. l.
Rhegium	Nepodařilo se (215 př. n. l.)	
Cumae	Nepodařilo se (215 př. n. l.)	
Syrákúsy	215/214 př. n. l.	213/212 př. n. l.
Puteoli	Nepodařilo se (214 př. n. l.)	
Locri	215 př. n. l.	205 př. n. l.
Tarentum	212 př. n. l.	209 př. n. l.
Metapont	212 př. n. l.	
Thurie	212 př. n. l.	
Agrigentum	215/214 př. n. l.	210 př. n. l.

Tabulka č. 5. Přehled bojeschopných mužů, římských občanů a spojenců pod nadvládou Říma roku 225 př. n. l. podle Polybia³⁴⁵

Vojsko připravené na obranu země	Pěší vojáci	Jezdci
Dva konzulové a čtyři legie	4x5200 20 800	4x300 1200
Oddíly spojenců	30 000	2000
Sabinové a Etruskové	Více než 50 000	4000
Umbrové a Sarsinatové	Asi 20 000	
Venetové a Gonomané	20 000	
Zálohy v Římě		
Z řad římských občanů (4 legie)	20 000	1 500
Spojenci	30 000	2 000
Latinové	80 000	5 000
Samnité	70 000	7 000
Japygové a Messapiové (Apulie)	50 000	16 000
Lukánové	30 000	3 000
Marsové, Marrucinové, Frentané a Vestinové	20 000	4 000
Zálohy na Sicílii a v Tarentu		
Dvě legie	2x4200 8 400	2x200 400
Z Říma a Kampánie	250 000	23 000
Celkový počet	cca 699 200	cca 69 100

³⁴⁵ POLYBIOS II, 24 (*Dějiny I*, Praha 2008, s. 124-125).

Tabulka č. 6. Přehled počtu římských legií v letech 218 až 201 př. n. l.

Počet římských legií během druhé punské války (218-201 př. n. l.)			
Roky během druhé punské války (218-201 př. n. l.)	Počet legií podle Brunta ³⁴⁶ (V závorkách nově odvedené legie)	Počet mužů podle Brunta ³⁴⁷	Početní stav římské armády podle Polybia ³⁴⁸ (4200-5000 vojáků) + 300 jezdců
218 př. n. l.	6 (6)	27 000	27 000 – 31 800
217 př. n. l. (Před bitvou u Trasimenského jezera)	11 (5)	50 000	49 500 – 58 300
217 př. n. l. (Po bitvě u Trasimenského jezera)	11 (2)	50 000	49 500 – 58 300
216 př. n. l. (Před bitvou u Kann)	13 (2)	65 000	58 500 – 68 900
216 př. n. l. (Po bitvě u Kann)	14 (5)	58 000	63 000 – 74 200
215 př. n. l.	15 (1)	60 000	67 500 – 79 500
214 př. n. l.	20 (5)	75 000	90 000 – 106 000
213 př. n. l.	22 (2)	75 000	99 000 – 116 600
212 př. n. l.	25 (3)	80 000	112 500 – 132 500
211 př. n. l.	25 (2)	75 000	112 500 – 132 500
210 př. n. l.	21 (4)	65 000	94 500 – 111 300
209 př. n. l.	21 (2)	65 000	94 500 – 111 300
208 př. n. l.	21 (0)	60 000	94 500 – 111 300
207 př. n. l.	23 (2)	65 000	103 500 – 121 900
206 př. n. l.	20 (1)	55 000	90 000 – 106 000
205 př. n. l.	18 (0)	50 000	81 000 – 95 400
204 př. n. l.	19 (4)	55 000	85 500 – 100 700
203 př. n. l.	20 (2)	60 000	90 000 – 106 000
202 př. n. l.	16 (0)	50 000	72 000 – 84 800
201 př. n. l.	14 (2)	45 000	63 000 – 74 200

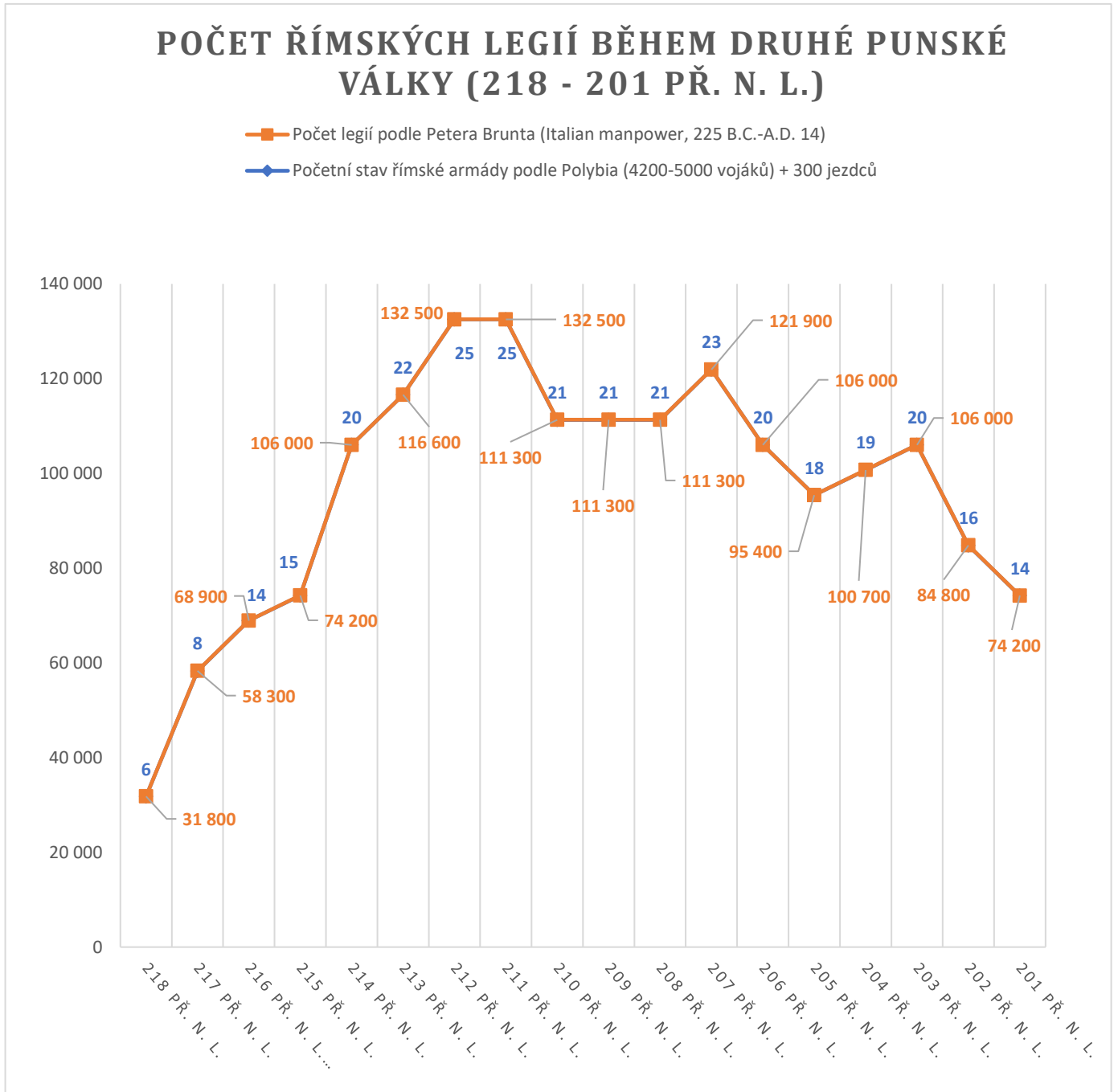
³⁴⁶ P. A. BRUNT, *Italian Manpower*, s. 418.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 418.

³⁴⁸ POLYBIOS VI, 20 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 31).

Graf č. 1. Počet římských legií během druhé punské války (218-201 př. n. l.)

Tabulka č. 7. Přehled počtu římských občanů zapsaných v censu v letech 265 př. n. l. až 14 n. l. podle antických autorů.

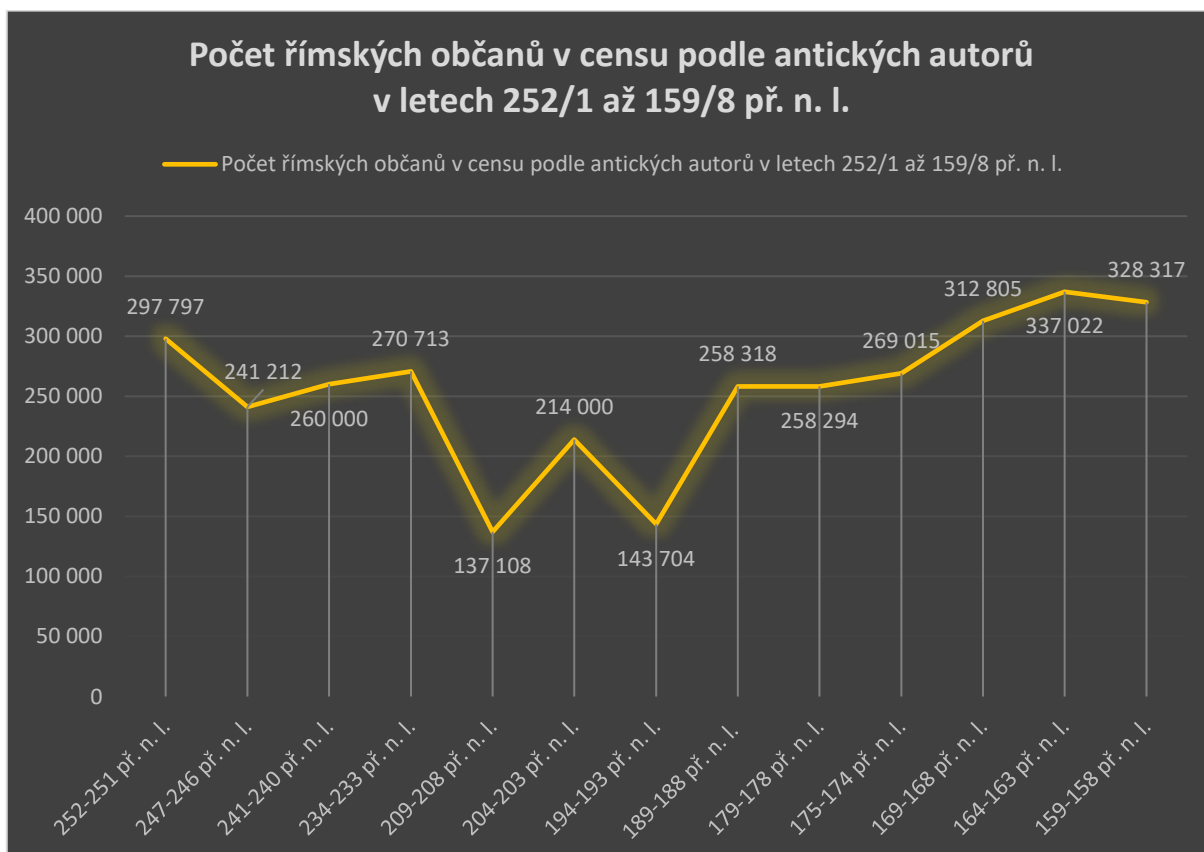
Počet římských občanů v censu podle antických autorů v letech 294/3 př. n. l. až 14 n. l.		
Roky	Počet lidí	Zdroj
294-293 př. n. l.	262 321	LIVIUS X, 47 (<i>Dějiny II-III</i> , Praha 1972, s. 474).
289-288 př. n. l.	272 000	LIVIUS Periochae XI (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 348).
280-279 př. n. l.	287 222	LIVIUS Periochae XIII (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 350).
276-275 př. n. l.	282 234	LIVIUS Periochae XVI (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 351).
265-264 př. n. l.	292 334	EUTROPIUS II, 18 (Stručné dějiny Říma, Praha 2008, s. 53).
252-251 př. n. l.	297 797	LIVIUS Periochae XVIII (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 353).
247-246 př. n. l.	241 212	LIVIUS Periochae XIX (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 353).
241-240 př. n. l.	260 000	Jerome, Ol. 134.1 ³⁴⁹
234-233 př. n. l.	270 713	LIVIUS Periochae XX (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 354).
209-208 př. n. l.	137 108	LIVIUS XXVII, 36 (<i>Dějiny V</i> , Praha 1975, s. 100).
204-203 př. n. l.	214 000	LIVIUS XXIX, 37 (<i>Dějiny V</i> , Praha 1975, s. 275).
194-193 př. n. l.	143 704	LIVIUS XXXV, 9 (<i>Dějiny VI</i> , Praha 1976, s. 102).
189-188 př. n. l.	258 318	LIVIUS XXXVIII, 36 (<i>Dějiny VI</i> , Praha 1976, s. 357).
179-178 př. n. l.	258 294	LIVIUS Periochae XLI (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 375).
174-175 př. n. l.	269 015	LIVIUS XLII, 10 (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 81).
169-168 př. n. l.	312 805	LIVIUS Periochae XLV (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 377).
164-163 př. n. l.	337 022	LIVIUS Periochae XLVI (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 378).
159-158 př. n. l.	328 317	LIVIUS Periochae XLVII (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 379).
154-153 př. n. l.	324 000	LIVIUS Periochae XLVIII (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 380).
142-141 př. n. l.	327 442	LIVIUS Periochae LIV (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 390).
136-135 př. n. l.	317 933	LIVIUS Periochae LVI (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 391).
131-130 př. n. l.	318 823	LIVIUS Periochae LIX (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 394).
125-124 př. n. l.	394 726	LIVIUS Periochae LX (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 396).
115-114 př. n. l.	394 336	LIVIUS Periochae LXIII (<i>Dějiny VII</i> , Praha 1979, s. 398).
86-85 př. n. l.	463 000	Hieronymus Ol.173.4 ³⁵⁰
70-69 př. n. l.	910 000	Phlegon fragment 12.6 ³⁵¹
28 př. n. l.	4 063 000	RES GESTAE DIVI AUGUSTI 8 (Antická próza. O vlastním osudu, Praha 1973, s. 40).
8 př. n. l.	4 233 000	RES GESTAE DIVI AUGUSTI 8 (Antická próza. O vlastním osudu, Praha 1973, s. 40).
14 n. l.	4 937 000	RES GESTAE DIVI AUGUSTI 8 (Antická próza. O vlastním osudu, Praha 1973, s. 41).

³⁴⁹ Paul ERDKAMP, *Manpower and Food Supply in the First and Second Punic Wars*, in: Dexter HOYOS (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Chichester 2015, s. 63.

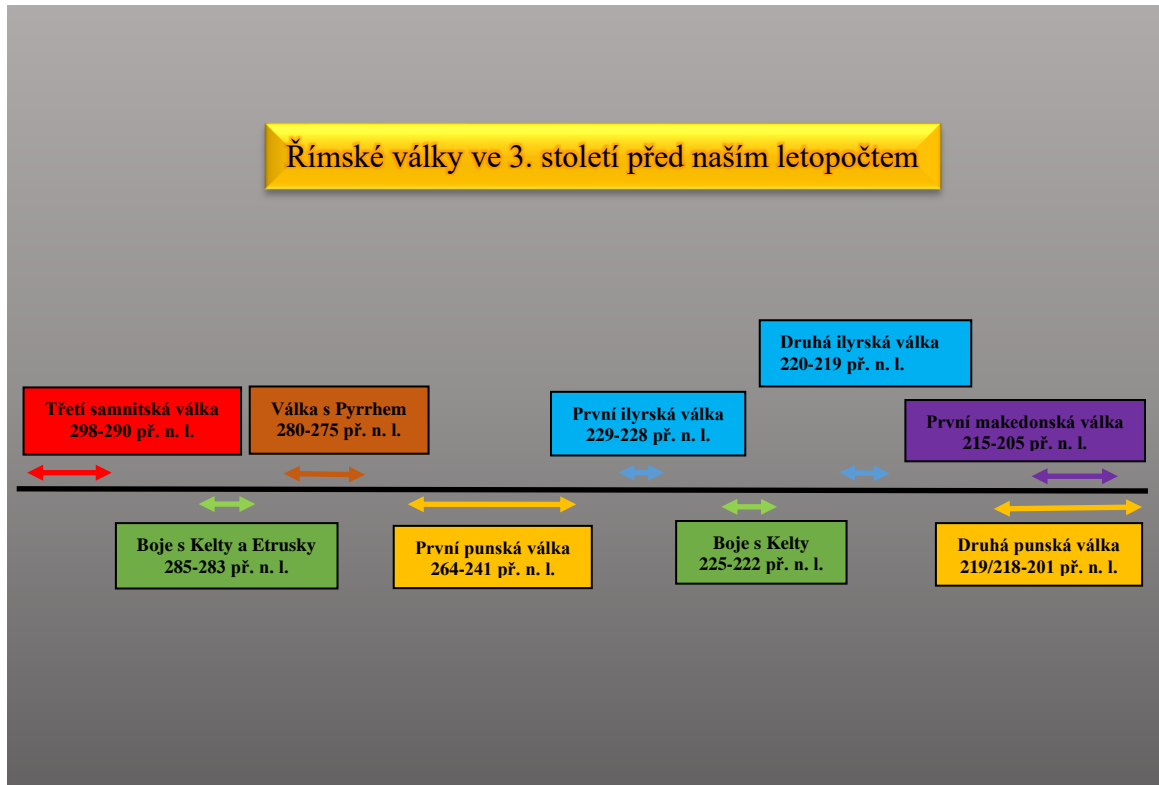
³⁵⁰ Elio Lo CASCIO, *Roman census figures in the second century BC and the property qualification of the fifth class*, in: Luuk de LIGT – Simon NORTHWOOD (edd.), *People, Land, and Politics. Demographic Developments and the Transformation of Roman Italy 300 BC–AD 14*, Leiden – Boston 2008, s. 244.

³⁵¹ Tamtéž, s. 244.

**Graf č. 2. Počet římských občanů zapsaných v censu podle antických autorů
v letech 252 až 158 př. n. l.**

Tabulka č. 8. Přehled římských válek ve 3. st. př. n. l.

Tabulka č. 9. Přehled římského *Cursus honorum* za republiky na konci 3. st. př. n. l.

Římské úřady (délka služby) Počet liktorů	Pol. pravomoce	Minimální věk (po roce 180 př. n. l. Lex Villia Annalis)	Kým volen?	Počet
Diktátor , lat. <i>dictator</i> (nesměl být déle jak 6 měsíců) 24 liktorů	Je volen v době krize či za účelem nějakého úkolu. Jeho pravomoce byly nadřazené všem ostatním úředníkům. Měl neomezený <i>imperium</i> .		Jmenován konzulem na žádost senátu.	1
Velitel jezdeckva , lat. <i>magister equitum</i> (stejně jako diktátor) 6 liktorů	Pomocník diktátora, velitel jízdy. Za diktátorovi nepřítomnosti ho může v Římě zastupovat. ³⁵²		Jmenován diktátorem.	1
Cenzor , lat. <i>ensor</i> (18 měsíců, každých pět let)	Provádějí sčítání lidu, tzv. <i>census</i> , stav majetku, vybírají senátory atd. a dohlížejí na morálku obyvatel.	Okolo 40-ti let , ale většinou starší. (Nejméně 44 let ³⁵³)	V <i>comitiae centuriatae</i>	2
Konzul , lat. <i>consul</i> (1 rok) 12 liktorů	Nejvyšší římský úředník a vojenský velitel. Svolávají senát a předsedají <i>comitiae centuriatae</i> .	42 let (patriciové 40 let)	V <i>comitiae centuriatae</i>	2 (střídání v držení <i>fasces</i> po měsíci)
Prétor , lat. <i>praetor</i> (1 rok) 6 liktorů	Soudní úředníci v Římě (předsedají soudům, navrhuji zákony) a velí armádě. (měl <i>imperium</i>)	39 let (patriciové 37)	V <i>comitiae centuriatae</i>	1 v roce 366 př. n. l., 2 v roce 242 př. n. l., 2 další od roku 230 př. n. l.
Ědil , lat. <i>aedil</i> (1 rok)	Dohlíží na trhy, silnice, dodávky jídla, archivy a organizují každoroční hry.	36 let	V <i>comitiae tributae</i>	2 plebejští , 2 kurulští
Kvéstor , lat. <i>quaestor</i> (1 rok, od 5. prosince)	Pomáhají vyšším úředníkům s financ. účetnictvím, vybírají daně, kontrolují účty, střeží státní pokladnu atd.	28 let ³⁵⁴	V <i>comitiae tributae</i>	Na počátku republiky 4 a později od roku 197 př. n. l. 10 .
Vojenský tribun , lat. <i>militum tribunus</i>	Důstojník v římské armádě. Měli základní soudní pravomoce uvnitř legie. Dohlíželi na disciplínu a další různé činnosti. ³⁵⁵	Od 22 let ³⁵⁶	Lidové shromáždění	V každé legii 6 .
Tribun lidu , lat. <i>tribunus plebis</i> (1 rok, od 10. prosince)	Brání zájmy plebejců. Svolávají a předkládají vyhlášky na <i>comitiae tributae</i> . Mají také právo vetovat rozhodnutí kteréhokoli úředníka.	Nestanoveno, ale často byl tento úřad zastáván po kvěstuře.	V <i>comitiae tributae</i>	10 (od roku 366 př. n. l.)

³⁵² V. MAREK - P. OLIVA – P.CHARVÁT, *Encyklopedie*, s. 256.

³⁵³ Jean-Noël ROBERT, Řím. 753 př. n. l. až 476 n. l., Praha 2001, s. 88.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 88.

³⁵⁵ John A. NORTH, *The Constitution of the Roman Republic*, in: Paul ERDKAMP (ed.), *A Companion to the Roman army*, Chichester 2011, s. 264.

³⁵⁶ POLYBIOS VI, 19 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 30).

**Tabulka č. 10. Přehled vojenských jednotek během 2 st. př. n. l. podle Polybia³⁶¹,
doplňná o informace z Livia³⁶².**

Typy jednotek:	Místo v legii	Popis jednotky	Výstroj	Výzbroj	Majetek ³⁵⁷ (census)	Počet jednotek v legii (4200-5000 vojáků) + 300 jezdců
<i>Námořní služba</i>		Sloužili na lodích jako veslaři.			Nedosahuje ani <u>400 denárů</u> (4000 assů) ³⁵⁸	
I. Velites (<i>Lehkooděnci</i>)	Zahajují bitvu a poté se stahují za 1 řadu	Nejmladší, nejchudší a nejméně zkušení. (Od <u>17 let</u> ³⁵⁹)	Hladká přilba (někdy na ni nasazují vlčí kůži).	Meč, oštěpy (lat. veruta) a lehký štít (okrouhlý a měří téměř 90 cm).	<u>11 000 až 25 000 assů</u>	1200-2000
II. Hastati (<i>Kopiníci</i>)	1 řada	Mladší muži, méně zkušení (Ve věku kolem <u>20 let</u>).	Bronzová přilba (ozdobená chocholem), holeně, bronzová destička připevněná na hrudi (22x22 cm), řetízkový pancíř (neboli kroužková zbroj, tu mají jen ti, jejichž census převyšuje 10 000 denárů ³⁶⁰)	Ibérský meč (gladius), štít (<i>scutum</i> , šířka téměř 75 cm a délka téměř 120 cm, tloušťka 7,4 cm), dvě házecí kopí (těžké a lehké)	<u>25 000 až 50 000 assů</u>	1200
III. Principes (<i>Kopiníci</i>)	2 řada	V nejlepším věku, nejproduktivnější a majetní. (Ve věku od <u>20 do 30 let</u>).	Stejná výstroj jako mají <i>hastati</i>	Stejná výzbroj jako mají <i>hastati</i>	<u>50 000 až 75 000 assů</u>	1200
IV. Triarii (<i>Kopiníci</i>)	3 řada	Nejstarší, nezkušenější a nejbohatší. (Ve věku od <u>30 do 46 let</u>)	Stejná výstroj jako mají <i>hastati</i>	Stejná výzbroj jako mají <i>hastati</i> (akorát místo házecích kopí mají bodací)	<u>75 000 až 100 000 assů</u>	600
V. Equites (<i>Jezdci</i>)	Na boku.	Nejbohatší občané či aristokraté.	Přilba, řetízkový pancíř (výzbroj podle řeckého vzoru).	Štít, kopí, meč.	<u>100 000 assů a větší.</u>	200/300
Alae (<i>Spojenecké oddíly</i>)	Na bocích, křídlech, vedle římských legií na jedné straně a vedle jezdců na druhé.	Příslušníci italských <u>kmenů</u> . Tvořili ji i jezdci. Výkvět spojenců, jež tvořil jízdní a pěší oddíly tzv. <i>extraordinariů</i> , podřízených přímo konzulovi.	Měli přibližně stejné vybavení jako římské vojáci.	Měli přibližně stejné vybavení jako římské vojáci.		4200-5000 vojáků + 600/900 jezdců

³⁵⁷ LIVIUS I, 43 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 98-99). Zde je uváděn census z královské éry pouze orientačně. Přesný census z konce 2. st. př. n. l. neznáme. Zcela určitě se ale s tím v královské době lišil.

³⁵⁸ POLYBIOS VI, 19 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 30).

³⁵⁹ A. GOLDSWORTHY, *Armáda*, s. 27. Věkové hranice, jež jsou podtržené jsou z této citované knihy. Odkud tyto informace autor převzal nevíme.

³⁶⁰ POLYBIOS VI, 23 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 33).

³⁶¹ POLYBIOS VI, 22-23 (*Dějiny III*, Praha 2011, s. 32-33).

³⁶² LIVIUS I, 43 (*Dějiny I*, Praha 1979, s. 98-99).